

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2016-2017

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Του ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Σ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ
Α.Μ.: 857

**Η αξιόποινη αυτουργία και συμμετοχή
στο άρθρο 187 παρ. 1 και παρ. 2 ΠΚ**

Επιβλέπων:

Νικόλαος Λίβος

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2017

**Η αξιόποινη αυτουργία και συμμετοχή
στο άρθρο 187 παρ. 1 και παρ. 2 ΠΚ**

Copyright © Δημήτριος Σ. Καραγκούνης, 2017

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί το προϊόν της πνευματικής μου προσπάθειας να διερευνήσω τα όρια μεταξύ των διαφόρων μορφών συμμετοχής στις εγκληματικές οργανώσεις. Ήδη από την έναρξη των αναζητήσεών μου διαπίστωσα την αποσπασματική και (σε ορισμένες περιπτώσεις) επιφανειακή ενασχόληση με την συγκεκριμένη προβληματική στην ημεδαπή βιβλιογραφία και νομολογία. Θέλησα, συνεπώς, να προσφέρω την δική μου συμβολή, αλλά και ένα έναυσμα για την περαιτέρω επιστημονική διερεύνηση της αξιόποινης αυτουργίας και συμμετοχής στην εγκληματική οργάνωση του άρθρου 187 του Ποινικού Κώδικα.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον επιβλέποντα την παρούσα διπλωματική εργασία κ. Νικόλαο Λίβο, επίκουρο Καθηγητή του Ποινικού Δικαίου στη Νομική Σχολή Αθηνών, ο οποίος με τις πολύτιμες παρατηρήσεις του, συνέβαλε τα μέγιστα στην ολοκλήρωση του παρόντος πονήματος. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω και στον κ. Ιωάννη Μοροζίνη, Διδάκτορα του Ποινικού Δικαίου του Πανεπιστημίου του Μονάχου, ο οποίος μέσα από τις μεταξύ ημών συζητήσεις προσέφερε πολύτιμες σκέψεις για την εξέταση επιμέρους αναφουομένων προβλημάτων. Τέλος, ευχαριστώ το Tokyo Foundation καθώς και το Πανεπιστήμιο Αθηνών για την χορήγηση υποτροφίας στο πλαίσιο του Προγράμματος Υποτροφιών SYLFF (Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund).

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2017

Δημήτριος Καραγκούνης,
Υπότροφος του Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund
(SYLFF) για το Ε.Κ.Π.Α.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I.	Εισαγωγή.....	σελ. 1
	1.1. Διεθνής ενασχόληση με το οργανωμένο έγκλημα	σελ. 1
	1.2. Εγκληματολογικός φαινότυπος του οργανωμένου εγκλήματος ...	σελ. 3
	1.3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα	σελ. 7
II.	Πραγματοπαγείς (εγκληματική και τρομοκρατική οργάνωση) και προσωποπαγείς (συμμορία) ενώσεις προσώπων	σελ. 10
	2.1. Εγκληματική οργάνωση.....	σελ. 10
	2.2. Παρέκβαση πρώτη :	
	Εγκληματική και Τρομοκρατική οργάνωση	σελ. 12
	2.3. Παρέκβαση δεύτερη :	
	Εγκληματική οργάνωση και Συμμορία.....	σελ. 18
III.	Το έγκλημα του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ.....	σελ. 22
	3.1. Έννομο αγαθό	σελ. 22
	3.2. Αντικειμενική Υπόσταση.....	σελ. 23
	3.2.1. Η έννοια της εγκληματικής οργάνωσης.....	σελ. 23
	3.2.2. Οι τρόποι τέλεσης του εγκλήματος.....	σελ. 26
	3.2.3. Οι επιπλέον τρόποι τέλεσης του γεμΠΚ	σελ. 31
	3.3. Υποκειμενική Υπόσταση	σελ. 37
	3.3.1. Η δογματική μορφή του εγκλήματος πριν τον ν. 3875/2010	σελ. 37
	3.3.2. Η δογματική μορφή του εγκλήματος μετά τον ν. 3875/2010.....	σελ. 41
IV.	Μορφές συμμετοχής στις εγκληματικές οργανώσεις	σελ. 46
	4.1. Συμμετοχή εν στενή έννοια στο άρθρο 187 παρ. 1 ΠΚ.....	σελ. 47
	4.1.1. Η τυπική – αντικειμενική θεωρία.....	σελ. 47
	4.1.2. Η υποκειμενική θεωρία	σελ. 50
	4.1.3. Η θεωρία της κυριαρχίας στην πράξη.....	σελ. 51
	4.1.4. Αδυναμία στοιχειοθέτησης ευθύνης για συμμετοχή εν στενή έννοια;.....	σελ. 54
	4.1.5. Το προτεινόμενο κριτήριο : η ενίσχυση της εφοδιαστικής υποδομής	σελ. 56

4.1.6. Οι επιμέρους συμμετοχικές πράξεις.....	σελ. 62
4.2. Η «αυτουργική» μορφή συμμετοχής του άρθρου 187 παρ. 2 ΠΚ	σελ. 67
4.2.1. Η αναβάθμιση της απλής συνέργειας σε αυτοτελές έγκλημα	σελ. 67
4.2.2. Σχέση του 187 παρ. 2 και της συμμετοχής εν στενή έννοια στην παρ. 1	σελ. 70
4.2.3. Η παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ ως περίπτωση τυποποίησης της απόπειρας συμμετοχής	σελ. 71
4.2.4. Συνέπειες εκ της τυποποίησης του εγκλήματος της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ.....	σελ. 76
4.2.5. Παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας;	σελ. 78
4.2.6. Εννοιολογική προσέγγιση	σελ. 81
4.3. Συμμετοχή εν στενή έννοια στο άρθρο 187 παρ. 2 ΠΚ.....	σελ. 83
4.4. Η ψυχική συνέργεια	σελ. 86
4.5. Οι αξιολογικώς ουδέτερες πράξεις	σελ. 89
V. Καταληκτικές παρατηρήσεις	σελ. 94
VI. Βιβλιογραφία.....	σελ. 97

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΠ	Άρειος Πάγος
αριθμ.	αριθμός
Αρμ	Αρμενόπουλος
βλ.	βλέπετε
ΓενΜ	Γενικό Μέρος
γερμΠΚ	γερμανικός Ποινικός Κώδικας
ΔΣΑ	Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών
εδ.	εδάφιο
Εκδ.	Εκδόσεις
επ.	επόμενα
Επιμ.	Επιμέλεια (εκδόσεως)
Ερμ	Ερμηνεία
κ.ά.	και άλλα
κλπ.	και λοιπά
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ν.	νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
ό.π.	όπως παραπάνω
παρ.	παράγραφος
ΠΔ	Ποινικό Δίκαιο
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠοινΛογ	Ποινικός Λόγος

ΠοινΔικ	Ποινική Δικαιοσύνη
πρβλ.	παραβάλετε
π.χ.	παραδείγματος χάριν
ΠοινΧρ	Ποινικά Χρονικά
σελ.	σελίδα/-ες
στοιχ.	στοιχείο
ΣυστΕρμΠΚ	Συστηματική Ερμηνεία Ποινικού Κώδικα
ΤιμΤ	Τιμητικός Τόμος
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
Υπερ	Υπεράσπιση
υποσ.	υποσημείωση
Abs.	Absatz (παράγραφος)
Hrsg	Herausgeber (Επιμελητής-ές εκδόσεως)
LK	Leipziger Kommentar
MK	Münchener Kommentar
NK	Nomos Kommentar
NStZ	Neue Zeitschrift für Strafrecht
Rn	Randnummer (πλαγιάριθμος)
S.	Seite (σελίδα)
SK	Systematischer Kommentar
StGB	Strafgesetzbuch (γερμανικός Ποινικός Κώδικας)
ZIS	Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik

I. Εισαγωγή

Η ενασχόληση με την προβληματική των διαφόρων μορφών συμμετοχής στις εγκληματικές οργανώσεις οφείλει να ξεκινήσει με το φαινόμενο του οργανωμένου εγκλήματος, προκειμένου να καταστεί περισσότερο κατανοητό για ποιο είδος εγκληματικών οργανώσεων γίνεται λόγος στη συνέχεια. Οι κατωτέρω αναπτύξεις θα είναι σχετικά σύντομες, διότι αφορούν περισσότερο στον εγκληματολογικό φαινότυπο του οργανωμένου εγκλήματος (εκφεύγουν για τον λόγο αυτόν του αντικείμενου της παρούσης μελέτης) · έχουν όμως βαρύνουσα σημασία, καθώς θα αποτελέσουν την βάση για την διατύπωση ενός πρώτου συμπεράσματος¹.

1.1. Διεθνής ενασχόληση με το οργανωμένο έγκλημα

Προεισαγωγικώς, επισημαίνουμε ότι η ποινική αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος επιχειρήθηκε τόσο σε διεθνές επίπεδο, όσο και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Σε διεθνές επίπεδο, σημαντικής βαρύτητας υπήρξε η υπογραφή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για την καταπολέμηση του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος τον Δεκέμβριο του 2000 στο Παλέρμο της Σικελίας². Στην Σύμβαση του Παλέρμο εμπεριέχεται ένας ορισμός της οργανωμένης εγκληματικής ομάδας, με έμφαση στο στοιχείο του αριθμού των ατόμων που την απαρτίζουν, της δομής της, της συνεχούς δράσης αυτής, αλλά και στο στοιχείο της επιδίωξης οικονομικού οφέλους³.

¹ Για όσα καταγράφονται στο παρόν εισαγωγικό κεφάλαιο, βλ. τις διεξοδικές αναπτύξεις του *Λίβου* στη μονογραφία του «Οργανωμένο Έγκλημα & Ειδικές Ανακριτικές Πράξεις, Τόμος Ι: Δογματική του οργανωμένου εγκλήματος», 2007. Βλ. επίσης τις εισηγήσεις στο Ζ' Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου, με θέμα «Το οργανωμένο έγκλημα από τη Σκοπιά του Ποινικού Δικαίου» εις: Πρακτικά, 2000, ενώ στην πρόσφατη βιβλιογραφία βλ. την διδακτορική διατριβή της *Ριζάβα*, Οργανωμένο Έγκλημα, 2012.

² United Nations Convention against Transnational Organized Crime, προσπελάσιμη στην ιστοσελίδα <http://www.unodc.org>. Είναι εμφανής ο συμβολισμός της Σύμβασης εκ του γεγονότος ότι υπεγράφη μέσα στην καρδιά του πιο γνωστού ίσως οργανωμένου εγκλήματος, δηλαδή της σικελικής μαφίας.

³ Βλ. άρθρο 2 στοιχ. α' της Σύμβασης του Παλέρμο. Βλ. *Κριθαρά*, Εννοιολόγηση του οργανωμένου εγκλήματος, ΠοινΔικ 2005, σελ. 895-896 και *Χριστόπουλο*, Διαχρονική επισκόπηση της έννοιας και των μέτρων αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος εξ' επόψεως ουσιαστικού ποινικού δικαίου σε επίπεδο διεθνούς, ευρωπαϊκής και εσωτερικής δικαιοταξίας και τα χαρακτηριστικά του στοιχείου υπό το πρίσμα της ελληνικής νομολογίας, ΠοινΔικ 2014, σελ. 66-67.

Στο πλαίσιο της ΕΕ εξεδόθη αρχικά η Κοινή Δράση της 21^{ης} Δεκεμβρίου 1998 σχετικά με το αξιόποιο της συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση⁴, η οποία επέβαλε την υποχρέωση στα κράτη μέλη να ποινικοποιήσουν τις συγκεκριμένες συμπεριφορές, που αυτή περιέγραφε. Συγκεκριμένα, μέσω της Κοινής Δράσης του 1998, η Ένωση επικέντρωσε το ποινικό της ενδιαφέρον στις συμπεριφορές που καθιστούν μια εγκληματική δραστηριότητα οργανωμένη, δηλαδή σε εκείνες τις συμπεριφορές που εμφανίζονται λειτουργικά απαραίτητες για αυτήν⁵. Ο ορισμός της εγκληματικής οργάνωσης που καθιέρωσε η Κοινή Δράση περιείχε τα ακόλουθα ελάχιστα στοιχεία: σύμπραξη τριών τουλάχιστον προσώπων, διαρθρωμένη ένωση προσώπων, ύπαρξη της οργάνωσης για ένα χρονικό διάστημα, από κοινού δράση των προσώπων προς διάπραξη αξιοποίνων πράξεων⁶. Από τον ορισμό αυτό γίνεται αντιληπτό ότι ελλείπει το βασικό διακριτικό στοιχείο του οργανωμένου εγκλήματος, ήτοι η επιδίωξη προσπορισμού οικονομικού οφέλους⁷. Στην συνέχεια, εξεδόθη η Απόφαση – Πλαίσιο 2008/841/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 24.10.2008 «για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος»⁸, η οποία, αναφορικά με τον ορισμό της εγκληματικής οργάνωσης του οργανωμένου εγκλήματος, προσανατολίστηκε κατά βάση στα ήδη υιοθετηθέντα διά της Συμβάσεως του Παλέρμο⁹.

Τέλος, δεν θα έπρεπε να παροραθεί η διεθνής επιστημονική ενασχόληση με το φαινόμενο του οργανωμένου εγκλήματος. Το έτος 1999 διοργανώθηκε στη Βουδαπέστη το 16^ο διεθνές συνέδριο Ποινικού Δικαίου της Διεθνούς Εταιρείας Ποινικού Δικαίου με αντικείμενο «Το οργανωμένο έγκλημα». Στο συνέδριο αυτό εξετάστηκαν ζητήματα σχετικά με τα χαρακτηριστικά του οργανωμένου εγκλήματος, με το αξιόποιο της συμμετοχής σε εγκληματικές ενώσεις και τα εξ αυτής αναφερόμενα αποδεικτικά προβλήματα, αλλά και ζητήματα ποινικοδικονομικού δικαίου και διεθνούς δικαστικής συνεργασίας. Στα πορίσματα δε του συνεδρίου

⁴ JOINT ACTION of 21 December 1998 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, on making it a criminal offence to participate in a criminal organization in the Member States of the European Union, Official Journal of the European Communities L351/1/29.12.1998 (προσπελάσιμη στην ηλεκτρονική βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>).

⁵ Καϊάφα, Η έννοια του οργανωμένου εγκλήματος στην ΕΕ – Το ποινικό δίκαιο μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας των πολιτών, εις ΤιμΤ Ανδρουλάκη, σελ. 280.

⁶ Καϊάφα, ό.π., σελ. 284.

⁷ Καϊάφα, ό.π., σελ. 286.

⁸ COUNCIL FRAMEWORK DECISION 2008/841/JHA of 24 October 2008 “on the fight against organised crime”, Official Journal of the European Communities L300/42/11.11.2008 (προσπελάσιμη στην ηλεκτρονική βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>).

⁹ Χριστόπουλος, ό.π., σελ. 69-70.

διατυπώθηκαν χρήσιμες σκέψεις για την καλύτερη αντιμετώπιση των ζητημάτων που σχετίζονται με την ποινική καταστολή του εν λόγω φαινομένου¹⁰.

1.2. Εγκληματολογικός φαινότυπος του οργανωμένου εγκλήματος

Ας περάσουμε στην εννοιολογική σύλληψη του οργανωμένου εγκλήματος από τη σκοπιά του εγκληματολογικού φαινότυπου αυτού. Βασικό χαρακτηριστικό του οργανωμένου εγκλήματος είναι ότι τούτο συνιστά έγκλημα με οικονομική στόχευση¹¹. Ωστόσο, οι έννοιες του οργανωμένου και του οικονομικού εγκλήματος δεν ταυτίζονται · το στοιχείο της επιδίωξης κέρδους είναι μεν κοινό και στις δύο, όμως αφενός το οργανωμένο έγκλημα δεν περιλαμβάνει μόνο οικονομικά εγκλήματα (αλλά και εγκλήματα κατά της ζωής, κατά της προσωπικής ελευθερίας κ.ά.)¹², αφετέρου δεν είναι κάθε οικονομικό έγκλημα και οργανωμένο, καθώς συνήθως στερείται εκείνων των γνωρισμάτων που προσδίδουν στο οργανωμένο έγκλημα τον ιδιάζοντα χαρακτήρα του. Η βασικότερη διαφορά τους συνίσταται στο γεγονός ότι, ενώ η οικονομική εγκληματικότητα δραστηριοποιείται στον χώρο της νόμιμης αγοράς και απλά εκμεταλλεύεται κανονιστικές αδυναμίες ή θεσμικά κενά για την επίτευξη του στόχου της, η οργανωμένη εγκληματικότητα κινείται εξ ολοκλήρου στον χώρο της παράνομης αγοράς¹³. Το ότι το οργανωμένο έγκλημα έχει έναν οικονομικό προσανατολισμό σημαίνει ειδικότερα, ότι την τέλεση των επιμέρους πράξεων δεν την καθορίζει ο δράστης, αλλά η αγορά (market-based offences), εντός της οποίας δραστηριοποιείται η οργάνωση · πρωτεύων δε στόχος αυτής είναι η κατάκτηση μονοπωλιακής / δεσπόζουσας θέσης στην παράνομη αγορά¹⁴.

Σχετικά έχει προταθεί η διάκριση των διαφόρων συσσωματώσεων προσώπων σε προσωποπαγείς και σε πραγματοπαγείς ενώσεις¹⁵. Στις πρώτες το ενδιαφέρον

¹⁰ Weigend, εις Πρακτικά, σελ. 1-15. Τα πορίσματα των συνεδρίων της Διεθνούς Εταιρείας Ποινικού Δικαίου είναι προσπελάσιμα διαδικτυακά (www.penal.org).

¹¹ Λίβος, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 6.

¹² Βλ. Κριθαρά, ό.π., σελ. 900, ο οποίος παρατηρεί ότι ως προς το είδος των εγκλημάτων που τελούνται, η έννοια του οργανωμένου εγκλήματος είναι ευρύτερη εκείνης του οικονομικού εγκλήματος.

¹³ Κωστάρας, Έννοια, Τυποποίηση και Προβληματική των κυρώσεων του οργανωμένου εγκλήματος, εις Πρακτικά, σελ. 77.

¹⁴ Λίβος, ό.π., σελ. 6.

¹⁵ Για τις κατωτέρω αναπτύξεις, βλ. αναλυτικά Λίβος, Οργανωμένο έγκλημα: Έννοια και Δικονομική τρόποι αντιμετώπισής του, εις Πρακτικά, σελ. 34-40 και τον ίδιο, Οργανωμένο έγκλημα, ό.π., σελ.

επικεντρώνεται περισσότερο στους ίδιους τους δράστες, προεξάρχει δηλαδή το προσωπικό στοιχείο της ένωσης, ενώ στη δεύτερη περίπτωση το στοιχείο που ενδιαφέρει είναι ο τρόπος οργάνωσης της δραστηριότητας των μελών της ένωσης, καθότι τα ίδια τα πρόσωπα είναι συχνά αντικαταστατά και μπορούν να εναλλαχθούν. Κατ' επέκταση δε, η υφιστάμενη και στις δύο μορφές ενώσεως λογική του προσωπικού πλουτισμού στηρίζεται στις μεν προσωποπαγείς ενώσεις στην περιορισμένη ορθολογικότητα των προσωπικών σχέσεων μεταξύ των μελών, στις δε πραγματοπαγείς οργανώσεις στην αντικειμενική ορθολογικότητα που επιβάλλει η κάλυψη των αναγκών της παράνομης αγοράς, προς την οποία απευθύνονται¹⁶. Έτσι υπό την πρώτη κατηγορία εντάσσονται οι κάθε είδους συμμορίες, ενώ στη δεύτερη οι εγκληματικές οργανώσεις¹⁷.

Για να επανέλθουμε στην προσπάθεια προσέγγισης της έννοιας του οργανωμένου εγκλήματος, μπορεί να διαπιστωθεί ότι το οργανωμένο έγκλημα δεν είναι μια απλή συμμορία φυσικών προσώπων, αλλά κάτι πολύ περισσότερο · είναι (για να χρησιμοποιήσουμε τον περιεκτικό ορισμό του *Λίβου*) “*μια οικονομική επιχείρηση, συνήθως πλήρως εξοπλισμένη με την τεχνογνωσία που απαιτείται για τη δημιουργία ολιγο- ή μονοπωλιακών συνθηκών στην «αγορά» με σκοπό την βέλτιστη προώθηση σε αυτήν των «προϊόντων» ή των «υπηρεσιών» της, κατά τούτο δε ανταποκρινόμενη στη σχετική ζήτηση, και κατά τα λοιπά διεπόμενη από τις αρχές των σύγχρονων Logistics (Εφοδιαστικής)*”¹⁸. Υπό την τελευταία έννοια των Logistics γίνεται ακριβέστερα αντιληπτή η δράση του οργανωμένου εγκλήματος ως μια δράση με επιχειρηματικό χαρακτήρα, ότι δηλαδή αυτή λαμβάνει χώρα, όπως ακριβώς δραστηριοποιείται και κάθε άλλη (νόμιμη) οικονομική επιχείρηση. Συνεπώς, όπως στην νόμιμη οικονομία με τον όρο Logistics αποδίδεται η διοίκηση της ροής των αγαθών από το σημείο παραγωγής στο σημείο κατανάλωσης, έτσι και στο οργανωμένο έγκλημα αποδίδεται ως δομικό χαρακτηριστικό της λειτουργίας αυτού η διοίκηση της ροής των (παράνομων) αγαθών ή υπηρεσιών από το σημείο παραγωγής

108-123. Βλ. ομοίως *Δημητράτο*, Οργανωμένο έγκλημα: θεωρητική προσέγγιση ενός κοινωνικού και ποινικού προβλήματος, ΠοινΧρ ΜΘ', σελ. 302 και *Κριθαρά*, ό.π., σελ. 893.

¹⁶ *Λίβος*, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 109 · ο ίδιος, εις Πρακτικά, σελ. 34-36. Βλ. επίσης *Κωστάρα*, εις Πρακτικά, σελ. 79-80.

¹⁷ Βλ. *Κωστάρα*, εις Πρακτικά, σελ. 73, ο οποίος εντάσσει στην έννοια του οργανωμένου εγκλήματος μόνο τις μαφιόζικου τύπου οργανώσεις και όχι τις συμμορίες.

¹⁸ *Λίβος*, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 107-108 · ο ίδιος, εις Πρακτικά, σελ. 50-51.

στο σημείο κατανάλωσης, η οποία εκδηλώνεται ως εγκληματική δράση¹⁹. Η εγκληματική αυτή δράση εδράζεται στην εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης και διέπεται από την ορθολογική εκμετάλλευση των παρανόμων αγαθών ή υπηρεσιών (σύμφωνα με τους κανόνες των σύγχρονων Logistics), από επαγγελματισμό, έλλειψη ηθικών αναστολών, χρήση τεχνολογικών μέσων και διεθνών διασυνδέσεων, εκδηλώνεται δε τέλος με την στεγανοποίηση της δράσης της έναντι κινδύνου εξάρθρωσης μέσω εκφοβισμού των μελών και με την εξαγορά συνειδήσεων υπαλλήλων του κράτους²⁰.

Ως προς το ειδικότερο ερώτημα αν η τρομοκρατία αποτελεί οργανωμένο έγκλημα μπορούν να λεχθούν τα εξής. Οι ομοιότητες που παρουσιάζουν τα δύο είδη οργανώσεων (μαφιόζικες – τρομοκρατικές) αφορούν κυρίως στον τρόπο εσωτερικής τους οργάνωσης. Και οι δύο συνιστούν συνήθως ιεραρχικά δομημένες οργανώσεις, με εσωτερική κατανομή αρμοδιοτήτων και καθηκόντων μεταξύ των μελών²¹. Το διακριτικό γνώρισμα και των δύο είναι η εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης που αναφέρθηκε ανωτέρω (κατά τούτο και οι τρομοκρατικές οργανώσεις συνιστούν πραγματοπαγείς ενώσεις, έστω και αν αποτελούνται κατά κανόνα από λιγότερα μέλη)²². Και οι δύο έχουν συγκεκριμένους στόχους, ενώ ο δεσμός των μελών με την οργάνωση διέπεται από τον νόμο της σιωπής, ώστε να είναι σχεδόν αδύνατη η αποχώρηση των μελών από την οργάνωση, χωρίς να διακινδυνεύσουν να αποτελέσουν θύματα αυτής²³. Το κοινό γνώρισμα των μαφιόζικων και των τρομοκρατικών οργανώσεων αποτελεί το γεγονός ότι τέτοιου είδους οργανώσεις δεν συνιστούν απλά και μόνο δύο ακόμα μορφές εγκληματικότητας, αλλά αποτελούν κλειστές μικροκοινωνίες, οι οποίες μέσω της ύπαρξης και της δραστηριότητάς τους αντιστρατεύονται τον πολιτισμό της ανοιχτότητας που χαρακτηρίζει την κοινωνία μας²⁴. Το βασικό χαρακτηριστικό που τις διακρίνει είναι το γεγονός ότι είναι

¹⁹ Πρόκειται για την χρησιμοποιούμενη στην Γερμανία έννοια της *Kriminologistik*, η οποία αποδίδεται στα ελληνικά από τον *Λίβο* ως «Εγκληματολογική εφοδιαστική» · βλ. *Λίβο*, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 169-176.

²⁰ *Λίβος*, εις Πρακτικά, σελ. 50-51.

²¹ Η *Συμεωνίδου* (Ο ορισμός της τρομοκρατίας, ΠοινΔικ 2002, σελ. 63) θεωρεί ότι η έννοια του τρομοκρατικού εγκλήματος (όταν τελείται από οργανώσεις) ενέχει ουσιαστικά τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν και το οργανωμένο έγκλημα (π.χ. συγκροτημένη δομή, κατανομή ρόλων, χρονική διάρκεια, διεθνείς διασυνδέσεις), εκτός από το στοιχείο της χρήσης εμπορικών ή επιχειρησιακών δομών και της επιδίωξης κέρδους.

²² Έτσι ο *Λίβος*, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 217. Πρβλ. *Κωστάρα*, εις Πρακτικά, σελ. 80-81, ο οποίος θεωρεί τις τρομοκρατικές οργανώσεις ως προσωποπαγείς ενώσεις.

²³ *Λίβος*, ό.π., σελ. 216-217.

²⁴ Έτσι ο *Λίβος*, Το πρόβλημα της ασφάλειας, εις ΤιμΤ Μανωλεδάκη, σελ. 196. Μάλιστα, ο *Γάφος* παρατηρούσε εν έτει 1937 για το έγκλημα της συμμορίας του άρθρου 66 του Ποινικού Νόμου τα εξής:

ερμητικά κλειστές, όπερ διασφαλίζεται μέσω του συνωμοτικού τρόπου δράσης τους, με την στεγανότητα της οργάνωσής τους και με την άτεγκτη εφαρμογή του νόμου της σιωπής. Συνωμοτικότητα και στεγανότητα είναι λοιπόν τα θεμελιώδη γνωρίσματα των εν λόγω οργανώσεων²⁵.

Αντίθετα, οι διαφορές μεταξύ των δύο ειδών οργανώσεων συνίστανται πρώτον στους στόχους της κάθε οργάνωσης · οικονομικής φύσεως στο οργανωμένο έγκλημα – πολιτικοϊδεολογικής φύσεως στην τρομοκρατία. Στόχος του οργανωμένου εγκλήματος είναι η επικράτηση / κυριαρχία στην παράνομη αγορά, τον οποίο επιτυγχάνει δια της προσέλκυσης καταναλωτών των παρανόμων αγαθών και υπηρεσιών. Για τον λόγο αυτόν, οι μαφιόζικες οργανώσεις διαθέτουν μια αξιόλογη εφοδιαστική υποδομή και μέσω των δραστηριοτήτων τους αποκτούν οικονομική (και κατ' επέκταση) πολιτική ισχύ. Αντίθετα στόχος της τρομοκρατίας είναι η επιβολή μιας συγκεκριμένης ιδεολογίας στην κοινωνία, τον οποίο επιτυγχάνει δια της πρόκλησης τρόμου στους πολίτες και δια της προσέλκυσης νέων οπαδών. Έτσι οι τρομοκρατικές οργανώσεις διέπονται από ένα είδος «πολιτικού δογματισμού» ως προς τις επιδιώξεις τους και «ακτιβιστικού φανατισμού» ως προς τα μέσα που μετέρχονται²⁶. Ο ιδεολογικός χαρακτήρας της τρομοκρατικής οργάνωσης αποτελεί και τον συνδετικό κρίκο μεταξύ των (σχετικά ολιγάριθμων) μελών, και γι' αυτόν τον λόγο διαμορφώνονται μάλλον περισσότερο στενές σχέσεις μεταξύ των μελών, απ' ότι σε μια εγκληματική οργάνωση²⁷. Μάλιστα, ενώ το οργανωμένο έγκλημα δρα στην αφάνεια, η τρομοκρατική δράση, ακριβώς επειδή στοχεύει στην κοινολόγηση ενός μηνύματος (έχει δηλαδή επικοινωνιακό χαρακτήρα), αναπτύσσεται στο κοινωνικό προσκήνιο²⁸.

Ήδη πριν την ψήφιση του ν. 2928/2001, είχε προταθεί στην ελληνική ποινική θεωρία ότι τα ελάχιστα στοιχεία για τη συγκρότηση ενός ποινικού ορισμού του οργανωμένου εγκλήματος θα έπρεπε να είναι: α) ο επιχειρηματικός χαρακτήρας της συνιστώμενης από τα μέλη εγκληματικής οργάνωσης, τα οποία θα πρέπει να

“[...] η συμμορία είναι πολύ πλέον επικίνδυνος της συστάσεως, διότι συν τοις άλλοις στηρίζεται εις μίαν απομόνωσιν εκ της κοινωνίας, εις μίαν κήρυξιν πολέμου εναντίον αυτής.” (Συμμετοχή εις το έγκλημα, 1937, σελ. 305).

²⁵ Λίβος, Το πρόβλημα της ασφάλειας, σελ. 196.

²⁶ Λίβος, Το πρόβλημα της ασφάλειας, σελ. 196-197 · ο ίδιος, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 218.

²⁷ Κριθαράς, ό.π., σελ. 899.

²⁸ Λίβος, ό.π., 218-219. Σε σύγκριση με τις λοιπές εγκληματικές οργανώσεις, οι τρομοκρατικές ομάδες εμφανίζουν, κατά την Συμεωνίδου, μια αυξημένη απαξία κατά το ότι η ύπαρξη και η δράση τους “στοιχειοθετεί μια διαρκή απειλή για το πολιτικό και κοινωνικό σύστημα της χώρας, του οποίου αμφισβητεί την πληρότητα και αποτελεσματικότητα στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων” (ό.π., σελ. 64).

συγκροτούν ένα εγκληματικό δίκτυο, και μάλιστα με μια ορισμένη μεγάλη χρονική διάρκεια, χωρίς απαραίτητα να είναι η οργάνωση ιεραρχικά δομημένη, ούτε να συμμετέχουν όλα τα μέλη στην τέλεση των επιμέρους πράξεων (αρκεί να πιθανολογούν ότι συμβάλλουν στην δραστηριότητα της οργάνωσης και εξυπηρετούν τους εγκληματικούς σκοπούς αυτής), β) η δραστηριοποίηση της οργάνωσης στην παράνομη αγορά, δηλαδή στην διακίνηση εκείνων των αγαθών, προϊόντων ή υπηρεσιών, η διακίνηση και κατανάλωση των οποίων είτε απαγορεύεται είτε υπόκειται σε αυστηρούς περιορισμούς από το κράτος, γ) η τέλεση εγκλημάτων κατά της ζωής, σωματικής ακεραιότητας και ελευθερίας (όσον αφορά στα μέσα δραστηριοποίησης στην αγορά) και η πάσης φύσεως διαφθορά (όσον αφορά στον τρόπο στεγανοποίησης της οργάνωσης)²⁹.

Τέλος, η ποινική καταστολή του οργανωμένου εγκλήματος εστιάζεται στην λήψη όλων εκείνων των μέτρων που κατατείνουν στην εξάρθρωση της εγκληματικής οργάνωσης, και όχι απλά στην τιμώρηση των μελών αυτής (τα οποία άλλωστε είναι αντικαταστατά). Προς τούτο σημαντικό όπλο συνιστούν οι ειδικές ανακριτικές πράξεις, οι οποίες είναι κατεξοχήν πρόσφορες να διασπάσουν την συνωμοτικότητα και την στεγανότητα που χαρακτηρίζουν τον τρόπο δράσης της εγκληματικής οργάνωσης (π.χ. ανακριτική διείσδυση, άρση του απορρήτου των επικοινωνιών)³⁰.

1.3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα

Βάσει των ανωτέρω αναπτύξεων καθίστανται σαφείς οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των διαφόρων συσσωματώσεων προσώπων, οι οποίες μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σχηματικά (με όλους τους κινδύνους που μια τέτοια σχηματοποίηση μπορεί να ενέχει) ως εξής.

Οι ενώσεις προσώπων διακρίνονται αρχικά σε προσωποπαγείς και πραγματοπαγείς. Στην πρώτη κατηγορία (προσωποπαγείς ενώσεις) εντάσσονται κυρίως οι συμμορίες. Στην δεύτερη κατηγορία (πραγματοπαγείς ενώσεις) εντάσσονται οι εγκληματικές – μαφιόζικες και οι τρομοκρατικές οργανώσεις. Στο

²⁹ Λίβος, εις Πρακτικά, σελ. 52-53. Βλ. επίσης στο ίδιο πνεύμα τις αναπτύξεις του Δημητράτου, ό.π., σελ. 302-303 και των Κωστάρα, εις Πρακτικά σελ. 74-75 και Κουράκη, εις Πρακτικά, σελ. 173-174. Βλ. ομοίως και Συμεωνίδου, Για ένα νέο ορισμό του οργανωμένου εγκλήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΠοινΧρ ΝΣΤ', σελ. 872-873.

³⁰ Λίβος, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 8-9 · ο ίδιος, Το πρόβλημα της ασφάλειας, σελ. 203-205.

ποινικό μας σύστημα υπάρχουν και άλλες ενώσεις προσώπων – που δεν απασχολούν την παρούσα μελέτη – όπως η συνωμοσία με σκοπό την τέλεση πράξεων εσχάτης προδοσίας (άρθρο 135 παρ. 2 ΠΚ), η ένωση περισσότερων για την διάπραξη κλοπών ή ληστειών (άρθρο 374 εδ. δ΄ ΠΚ), ή η οργάνωση / ομάδα δύο τουλάχιστον ατόμων με την επιδίωξη τέλεσης πράξεων νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες (άρθρο 2 παρ. 2 στοιχ. ε΄ ν. 3691/2008). Από τις ανωτέρω ομάδες (συμμορία, μαφιόζικη οργάνωση, τρομοκρατική οργάνωση), μόνο η εγκληματική – μαφιόζικου τύπου οργάνωση μπορεί να ενταχθεί στην έννοια του οργανωμένου εγκλήματος (καθότι έχει όχι μόνο τον απαιτούμενο οικονομικό – κερδοσκοπικό προσανατολισμό, αλλά και την αναγκαία προς τούτο δομή) και όχι η τρομοκρατική οργάνωση (καθότι έχει ιδεολογικό προσανατολισμό), ούτε η συμμορία (ελλείπει της αναγκαίας δομής). Μια τελευταία ορολογική διευκρίνιση είναι αναγκαία σε αυτό το σημείο: η έννοια του «οργανωμένου εγκλήματος» (organized crime), όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, δεν είναι έννοια ταυτοπλατής με την έννοια της «εγκληματικής οργάνωσης», αλλά ούτε και με εκείνη της «οργανωμένης εγκληματικότητας», δηλαδή της εγκληματικότητας των οργανώσεων (organisierte Kriminalität)³¹. Υπό το άρθρο δε 187 ΠΚ καλύπτονται ποινικά (όπως θα δούμε αναλυτικά κατωτέρω) και περιπτώσεις εγκληματικών οργανώσεων, οι οποίες δεν εντάσσονται στην έννοια του οργανωμένου εγκλήματος (καθότι δεν επιδιώκουν οικονομικό όφελος), χωρίς ωστόσο να αποτελούν τρομοκρατικές οργανώσεις.

Σε αντίθεση με την συμμορία, η εγκληματική οργάνωση του οργανωμένου εγκλήματος ενέχει ως ουσιώδες διαφοροποιητικό στοιχείο (*differentia specifica*) την εφοδιαστική υποδομή, η οποία αποτελεί την *conditio sine qua non* της έννοιας αυτού του είδους εγκληματικών οργανώσεων. Το στοιχείο αυτό είναι κεντρικής σημασίας στην προσπάθεια εννοιολογικής σύλληψης της έννοιας του αυτουργού του εγκλήματος της παρ. 1 του άρθρου 187 ΠΚ και της οριοθέτησης του αξιόποινου αυτού από το αξιόποινο του αυτουργού του ιδιότυπου εγκλήματος της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ, όσο και από το αξιόποινο του εν στενή έννοια συμμετόχου στα εγκλήματα αυτά. Επειδή η έννοια της εφοδιαστικής υποδομής αποτελεί στοιχείο καταρχήν των εγκληματικών οργανώσεων του οργανωμένου εγκλήματος (ενδεχομένως δε όχι άλλου τύπου εγκληματικών οργανώσεων), η κατωτέρω ανάλυση θα επικεντρωθεί κυρίως σε αυτές, ενώ θα παραμείνει ανοικτό το ερώτημα εάν

³¹ Λίβος, Ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 187 Π.Κ. - Με αφορμή το υπ' αριθμ. 215/2015 Βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Αθηνών, ΠοινΧρ ΞΕ΄, σελ. 316, υποσ. 47.

μπορούν να αξιοποιηθούν οι κατωτέρω αναπτύξεις *mutatis mutandis* και σε άλλα είδη εγκληματικών οργανώσεων. Όπου δε γίνεται λόγος για εγκληματικές οργανώσεις στην παρούσα μελέτη θα εννοούνται (εκτός ειδικής μνείας) οι εγκληματικές οργανώσεις του οργανωμένου εγκλήματος.

II. Πραγματοπαγείς (εγκληματική και τρομοκρατική οργάνωση) και προσωποπαγείς (συμμορία) ενώσεις προσώπων

Στη συνέχεια της μελέτης εξετάζεται το ισχύον στην Ελλάδα νομοθετικό καθεστώς, όπως διαμορφώθηκε κυρίως με την ψήφιση του ν. 2928/2001 «Για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων». Η κατωτέρω ανάλυση δομείται βάσει του είδους της πραγματοπαγούς εγκληματικής οργάνωσης, ενώ η εξέταση των στοιχείων της αντικειμενικής υπόστασης θα επικεντρωθεί αρχικά στον αυτουργικό τρόπο τέλεσης του εγκλήματος του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ, ενώ στη συνέχεια θα ασχοληθούμε ειδικά με την προβληματική της συμμετοχής («αυτουργικής» και «συμμετοχικής») στις εγκληματικές οργανώσεις.

2.1. Εγκληματική οργάνωση

Ο ν. 2928/2001 υπήρξε το νομοθέτημα εκείνο που επέφερε βαρύνουσες αλλαγές στο 6^ο κεφάλαιο του Ειδικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα για τα εγκλήματα επιβουλής της δημοσίας τάξης, εισάγοντας στην ελληνική έννομη τάξη το έγκλημα της συγκρότησης και ένταξης σε εγκληματική οργάνωση στο άρθρο 187 ΠΚ³². Στόχος του νομοθετήματος αυτού (όπως άλλωστε διακήρυσσε ο τίτλος του) ήταν η προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις των εγκληματικών οργανώσεων, ανεξαρτήτως αν αυτές επιδιώκουν οικονομικό όφελος (εντάσσονται δηλαδή στο παραδοσιακό οργανωμένο έγκλημα) ή αν αποβλέπουν στην επίτευξη ιδεολογικών, θρησκευτικών ή πολιτικών στόχων³³. Προσπαθεί, με άλλα λόγια, να συγκεράσει την καταπολέμηση του μορφώματος «οργανωμένο έγκλημα» και ταυτόχρονα της τρομοκρατίας³⁴ – τόσο των οργανώσεων μαφιόζικου όσο και

³² Είχε προηγηθεί αρχικά ο ν. 774/1978 «περί καταστολής της τρομοκρατίας και προστασίας του Δημοκρατικού Πολιτεύματος» που καταργήθηκε με τον ν. 1366/1983. Ακολούθησε ο ν. 1916/1990 «για την προστασία της κοινωνίας από το οργανωμένο έγκλημα», ο οποίος καταργήθηκε μόλις δύο χρόνια μετά την ψήφισή του με τον ν. 2172/1993. Βλ. αναλυτικά *Λίβος*, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 191-204.

³³ *Λίβος*, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 84. Βλ. και την Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο νόμου: «Τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων», Γενικές Παρατηρήσεις, σελ. 1 (αριθμ. 2).

³⁴ Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση πάντως, η τρομοκρατία καταλαμβάνει ελάχιστο μέρος (sic) του πεδίου εφαρμογής του νόμου (Εισηγητική Έκθεση, Γενικές Παρατηρήσεις, σελ. 2, αριθμ. 3).

τρομοκρατικού τύπου. Η επιδίωξη ενός τέτοιου διπλού στόχου επικρίθηκε από την θεωρία, διότι το οργανωμένο έγκλημα και η τρομοκρατία δεν εμφανίζουν τα ίδια γνωρίσματα³⁵, ενώ από την άλλη ο ίδιος ο νόμος επιφυλάσσει ευμενέστερη μεταχείριση στην δεύτερη απ' ότι στο πρώτο (λόγω της ύπαρξης επιβαρυντικής περιστασης της επιδίωξης οικονομικού ή άλλου υλικού οφέλους και του ατιμώρητου της ψυχικής συνέργειας όταν τέτοιο όφελος δεν αποτελεί αντικείμενο επιδίωξης από τα μέλη της οργάνωσης)³⁶.

Πέραν των ανωτέρω, διαπιστώνεται διάσταση μεταξύ της νέας ρύθμισης του 187 παρ. 1 ΠΚ και των προβλέψεων της Σύμβασης του Παλέρμο, τις οποίες κατά την Αιτιολογική Έκθεση του νόμου ενσωματώνει³⁷. Και τούτο διότι το βασικό εννοιολογικό στοιχείο του οργανωμένου εγκλήματος, ήτοι η επιδίωξη προσπορισμού υλικού οφέλους, ελλείπει από τον ορισμό της εγκληματικής οργάνωσης του 187 παρ. 1 ΠΚ και μόνο ως επιβαρυντική περίσταση προβλέπεται³⁸. Η έλλειψη του στοιχείου αυτού είναι μεν εύλογη, διότι, όπως αναφέρθηκε, ο νομοθέτης θέλησε με το νομοθέτημα αυτό να αντιμετωπίσει (αν όχι πρωτίστως, τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό) και την τρομοκρατία · δεν παύει ωστόσο να αποτελεί απόκλιση από το νομοθετικό πρότυπο της Σύμβασης του Παλέρμο (κατά τούτο η Αιτιολογική Έκθεση αντιφάσκει προς την νομοθετική ρύθμιση). Περαιτέρω δε συνέπεια της νομοθετικής αυτής επιλογής είναι η διεύρυνση της έννοιας της (μαφιόζικου τύπου) εγκληματικής οργάνωσης, η οποία με βάση την ανωτέρω περιγραφείσα σύγχρονη θεώρηση του οργανωμένου εγκλήματος αποτελεί μια επιχειρηματικά δομημένη οργάνωση, δραστηριοποιούμενη στην παράνομη αγορά³⁹. Το γεγονός πάντως, ότι η ρύθμιση του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ αποκλίνει κατά τα ανωτέρω από τις προβλέψεις της Σύμβασης του Παλέρμο δεν σημαίνει από την άλλη πλευρά ότι ο εθνικός νομοθέτης δεν έχει συμμορφωθεί στις επιταγές της Συμβάσεως αυτής. Τούτο διότι, υπό το άρθρο 187

³⁵ Βλ. τις θέσεις του *Μυλωνόπουλου*, Ο ν. 2928/2001 για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων, ΠοινΛογ 2001, σελ. 793 και ιδίως την δριμύτατη κριτική του *Μανωλεδάκη*, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 26-36, 47-49 και του *Παπαχαραλάμπους*, Το σχέδιο του Υπουργείου Δικαιοσύνης για το οργανωμένο έγκλημα: «aberration ictus» με ανυπολόγιστες «παράπλευρες ζημίες», ΠοινΔικ 2001, σελ. 285. Πρβλ. την (εν πολλοίς γενικόλογη) απάντηση του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης *Μ. Σταθόπουλου* στην ασκηθείσα κριτική εις Μελέτες Ι, σελ. 631-639.

³⁶ *Αίβος*, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 85.

³⁷ Βλ. Εισηγητική Έκθεση, Γενικές Παρατηρήσεις, σελ. 1 (αριθμ. 2). Σημειώνεται πάντως ότι η κύρωση της σύμβασης του Παλέρμο στην ελληνική έννομη τάξη έγινε μερικά χρόνια αργότερα, με τον ν. 3875/2010, περί ου ο λόγος κατωτέρω.

³⁸ *Καϊάφα*, εις ΤιμΤ Ανδρουλάκη, σελ. 307 · *Κριθαράς*, ό.π., σελ. 898-899 · *Ζαχαρίας*, Σύγχρονες μορφές εγκληματικότητας, ΠοινΧρ ΝΕ', σελ. 482. Πρβλ. NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 12, όπου επισημαίνεται ότι η §129 StGB δεν είναι μια ποινική υπόσταση προορισμένη για την μαφία.

³⁹ *Τζαννετής*, Η έννοια της εγκληματικής οργάνωσης, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1016-1017.

παρ. 1 ΠΚ τιμωρούνται τόσο οι εγκληματικές οργανώσεις του οργανωμένου εγκλήματος (όπως πράγματι απαιτεί η Σύμβαση του Παλέρμο) όσο και άλλες εγκληματικές οργανώσεις που δεν ανήκουν στο οργανωμένο έγκλημα⁴⁰. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι με την ψήφιση του ν. 2928/2001 αντιμετωπίστηκε από τη μια μεριά (εν μέρει) το υφιστάμενο μέχρι τότε κανονιστικό έλλειμμα ασφάλειας σε επίπεδο ουσιαστικού ποινικού δικαίου (λόγω της μέχρι τότε τιμώρησης μαφιόζικων ή τρομοκρατικών οργανώσεων ως πλημμελημάτων⁴¹), αλλά από την άλλη επιτάχθηκε το πρόβλημα της ανασφάλειας του πολίτη σε επίπεδο δικονομικού ποινικού δικαίου, εξαιτίας της εισαγωγής των ειδικών ανακριτικών πράξεων στο άρθρο 253Α ΚΠΔ⁴².

2.2. Παρέμβαση πρώτη : Εγκληματική και Τρομοκρατική οργάνωση

Όπως ειπώθηκε και ανωτέρω, ο ν. 2928/2001 παρά τον διακηρυγμένο στόχο της αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος επεδίωκε παράλληλα και την ποινική καταστολή των τρομοκρατικών οργανώσεων, οι οποίες δεν αποκλείονταν από το πεδίο εφαρμογής του. Τα μειονεκτήματα της επιλογής αυτής (όπως περιγράφονται ανωτέρω) επισημάνθηκαν από την θεωρία⁴³. Τελικά – και υπό την πίεση των εξελίξεων, καθώς είχαν μεσολαβήσει οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 – τόσο ο ενωσιακός νομοθέτης (με την Απόφαση-Πλαίσιο της 13^{ης} Ιουνίου 2002⁴⁴), όσο και ο εθνικός νομοθέτης (ο οποίος ενσωμάτωσε στην ελληνική έννομη τάξη την προαναφερθείσα Απόφαση-Πλαίσιο με τον ν. 3251/2004) προχώρησαν στην ποινική αντιμετώπιση του τρομοκρατικού φαινομένου (τόσο της ατομικής τρομοκρατίας όσο και της προερχόμενης από ομάδες), κατά τρόπο διακριτό από την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος και έτσι θεσπίστηκε στην ελληνική έννομη τάξη το άρθρο 187Α ΠΚ. Ωστόσο, το προβληματικό σημείο των νομοθετικών παρεμβάσεων, όπως επισημαίνεται στην Έκθεση της Επιστημονικής

⁴⁰ Έτσι ορθά *Λίβος*, ΠoinXp ΞΕ', σελ. 319.

⁴¹ Πρβλ. *Παπαχαλαράμπος*, Ο Ν. 1916/90 ως περίπτωση συμβολικής ποινικής νομοθεσίας, Υπερ 1992, σελ. 1367. Ο ίδιος πάντως σε μεταγενέστερη μελέτη του (ΠoinΔικ 2001, σελ. 286) διαπίστωσε την ανάγκη αυστηροποίησης του άρθρου 187 ΠΚ, μεταστρέφοντας έτσι (εν μέρει) την άποψή του.

⁴² *Λίβος*, Το πρόβλημα της ασφάλειας, ό.π., σελ. 186-187.

⁴³ *Λίβος*, Οργανωμένο έγκλημα, σελ. 204-207 · *Μυλωνόπουλος*, ΠoinΛογ 2001, σελ. 794.

⁴⁴ COUNCIL FRAMEWORK DECISION of 13 June 2002 on combating terrorism, Official Journal of the European Communities L 164/3/22.06.2002 (προσπελάσιμη στην ηλεκτρονική βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>).

Υπηρεσίας της Βουλής για τον ν. 3251/2004⁴⁵, υπήρξε το γεγονός ότι «Οι ιδιαιτερότητες των δύο αυτών εγκληματικών τύπων δεν έχουν ληφθεί υπόψη, δηλ. το προκείμενο νομοσχέδιο δεν αποκαθιστά τη διάκριση μεταξύ τρομοκρατίας και οργανωμένου εγκλήματος και δεν μεριμνά, ώστε το μεν υφιστάμενο αρθρ. 187 ΠΚ να αντιμετωπίζει κατά ολοκληρωμένο και πλήρη τρόπο το οργανωμένο έγκλημα, το δε νέο 187Α ΠΚ να περιορίζεται στην τρομοκρατία, με αποτέλεσμα το (υφιστάμενο) αρθρ. 187 ΠΚ να διατηρεί τον υβριδικό του χαρακτήρα και να παραμένει ημιτελές σε σχέση με τις ανάγκες για το οργανωμένο έγκλημα, εξυπηρετώντας ανάγκες που με το νέο σχέδιο νόμου παύουν πλέον να υπάρχουν».

Η κατηγορία τρομοκρατικής δράσης που θα απασχολήσει την παρούσα μελέτη είναι εκείνη που εκδηλώνεται μέσω συσπειρώσεων προσώπων σε ομάδες (ΠΚ 187Α παρ. 4), μόνο όμως αναφορικά με την σχέση αυτής προς την διάταξη της παρ. 1 του 187 ΠΚ. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 187Α παρ. 4 ΠΚ τυποποιείται ως έγκλημα, συγκεκριμένη συμπεριφορά στο προστάδιο τέλεσης τρομοκρατικού εγκλήματος, ήτοι η συγκρότηση και ένταξη σε τρομοκρατική οργάνωση. Η εξεταζόμενη διάταξη γίνεται αντιληπτό ότι, ενώ καταστρώθηκε με βάση το πρότυπο του 187 παρ. 1 ΠΚ⁴⁶, παρουσιάζει σημαντικές διαφορές σε σχέση με εκείνη. Εν πρώτοις, στο άρθρο 187Α παρ. 4 ΠΚ σκοπός της τρομοκρατικής ομάδας πρέπει να είναι η από κοινού διάπραξη του τρομοκρατικού εγκλήματος της παρ. 1. Η έννοια της από κοινού τέλεσης φαίνεται, κατά μια άποψη, να συμπίπτει με την έννοια της συναυτουργίας του άρθρου 45 ΠΚ (ή τουλάχιστον, να αποτελεί μια μορφή συναυτουργικής τέλεσης εγκλήματος): εμπεριέχει δηλαδή το στοιχείο της συναπόφασης και το στοιχείο της συνεκτέλεσης⁴⁷. Είναι ωστόσο λίαν αμφίβολο αν ο έλληνας νομοθέτης ήθελε πράγματι να καθιερώσει μια μορφή συναυτουργικής τέλεσης εγκλήματος – παρότι η φράση «από κοινού» παραπέμπει για τον έλληνα νομικό ευθέως στο άρθρο 45 ΠΚ⁴⁸. Αντίθετα, η φράση αυτή στο κείμενο της διάταξης αποτελεί κατ' ορθή εκτίμηση μια άστοχη μετάφραση

⁴⁵ Βλ. Έκθεση Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής στο σχέδιο νόμου «Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, τροποποίηση του ν. 2928/2001 για τις εγκληματικές οργανώσεις και άλλες διατάξεις», σελ. 9-10.

⁴⁶ Βλ. Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο νόμου: «Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, τροποποίηση του ν. 2928/2001 για τις εγκληματικές οργανώσεις και άλλες διατάξεις», Παρατηρήσεις επί των επιμέρους διατάξεων του δεύτερου μέρους, σελ. 7 (αριθμ. 5).

⁴⁷ Ζλάτκου, εις ΠΚ-Ερμηνεία κατ' άρθρο, σελ. 1548 (αριθμ. 4).

⁴⁸ Έτσι, δεν απαιτείται τα μέλη της οργάνωσης να τελούν από κοινού (κατά συναυτουργία) τα σκοπούμενα εγκλήματα, αρκεί να ομαδοποιούν την δράση τους – και υπ' αυτήν την έννοια ομοιάζει η δράση τους προς την συναυτουργική δράση, χωρίς όμως να ταυτίζεται με αυτήν – προς επίτευξη του κοινού σκοπού (της τελέσεως των εγκλημάτων).

του όρου «*acting in concert*» του αγγλικού κειμένου της Απόφασης-Πλαίσιο⁴⁹. Αυτό που μπορεί πάντως να σημειωθεί εδώ, είναι ότι η από κοινού διάπραξη εγκλήματος συνιστά ένα κατεξοχήν προσωποπαγές στοιχείο, η συμπερίληψη του οποίου στην αντικειμενική υπόσταση του 187Α παρ. 4 ΠΚ που τυποποιεί μια πραγματοπαγή ένωση προσώπων παρουσιάζεται ως δογματικά ανακόλουθη⁵⁰. Περαιτέρω, αρκεί στο άρθρο 187Α παρ. 4 ΠΚ ο σκοπός του μέλους της οργάνωσης να εξαντλείται στην τέλεση ενός μόνο τρομοκρατικού εγκλήματος. Απαιτείται εν προκειμένω να συντρέχει στο μέλος άμεσος δόλος α΄ βαθμού ως προς την τέλεση από την οργάνωση τρομοκρατικής πράξης με σκοπό να εκφοβίσει σοβαρά έναν πληθυσμό ή να εξαναγκάσει παρανόμως δημόσια αρχή ή διεθνή οργανισμό να εκτελέσει οποιαδήποτε πράξη ή να απόσχει από αυτήν ή να βλάψει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές, οικονομικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού⁵¹.

Επί της ρύθμισης του 187Α ΠΚ παρατηρούνται τα εξής. Η αποσύνδεση της επιδίωξης του δράστη που συγκροτεί ή εντάσσεται σε τρομοκρατική οργάνωση από την τέλεση περισσότερων εγκλημάτων της παρ. 1 εμφανίζεται, κατά μια άποψη⁵², προβληματική από άποψη αυστηρότητας της ποινικής κύρωσης. Τούτο, διότι η επιδίωξη τέλεσης ενός μόνο τρομοκρατικού εγκλήματος σημαίνει ότι η συμβολή του δράστη προς την οργάνωση γίνεται σε αυτήν την περίπτωση αναφορικά με ένα και μόνο έγκλημα και όχι (ως έδει) για στήριξη εκ μέρους του μιας δομής έτοιμης και ικανής να τελεί σε βάθος χρόνου τρομοκρατικά εγκλήματα. Έτσι όμως, φαίνεται να ελλείπει μια τόσο σοβαρή και αυτοτελής προσβολή της δημόσιας τάξης (είτε των επιμέρους εννόμων αγαθών) που να δικαιολογεί ένα τόσο αυστηρό πλαίσιο ποινής, δεδομένου ότι ο δράστης δεν συμβάλλει με τη συμπεριφορά του στην επαύξηση του δυναμικού της οργάνωσης να τελεί εγκλήματα σε βάθος χρόνου. Κατά δεύτερον,

⁴⁹Βλ. Άρθρο 2 παρ. 1 της Απόφασης-Πλαίσιο της 13.6.2002: «*For the purposes of this Framework Decision, 'terrorist group' shall mean: a structured group of more than two persons, established over a period of time and acting in concert to commit terrorist offences*». Σημειώνεται ότι ο ίδιος όρος εμπεριέχεται και στο άρθρο 2 (α) της Σύμβασης του Παλέρμο : «*Organized criminal group*” shall mean a structured group of three or more persons, existing for a period of time and acting in concert with the aim of committing one or more serious crimes [...]» (ομοίως και στο άρθρο 1 της Κοινής Δράσης του 1998). Ωστόσο, ο έλληνας νομοθέτης δεν συμπεριέλαβε τον όρο «από κοινού» στο άρθρο 187 ΠΚ, όπερ γεννά την εύλογη απορία, εάν υφίσταται στην πραγματικότητα κάποια διαφοροποίηση μεταξύ των δύο διατάξεων (187 και 187Α παρ. 4 ΠΚ) και σε τι ακριβώς συνίσταται αυτή.

⁵⁰ Βλ. και *Λίβο*, ΠοινΧρ ΞΕ΄, σελ. 312.

⁵¹ *Μαργαρίτης*, ΕρμΠΚ, σελ. 520 (αριθμ. 27-28). Για την ανάλυση της υποκειμενικής υπόστασης του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ βλ. κατωτέρω.

⁵² *Καϊάφα*, Η οριοθέτηση του αξιοποίνου της τρομοκρατίας και οι προκλήσεις για ένα δικαιοκρατούμενο ποινικό δίκαιο, ΠοινΧρ ΝΕ΄, σελ. 874.

παρατηρείται εύστοχα⁵³ ότι με αυτόν τον τρόπο η έννοια της τρομοκρατικής οργάνωσης προσεγγίζει ουσιαστικά την έννοια της συμμορίας του 187 παρ. 5 ΠΚ και όχι την έννοια της εγκληματικής οργάνωσης, διότι παρότι σε αυτήν υφίσταται μεν δομημένη οργάνωση με διαρκή δράση και τρία μέλη, πλην όμως ο στόχος της εξαντλείται στην τέλεση ενός (τρομοκρατικού) εγκλήματος – όπως και στην συμμορία. Γι' αυτό προτείνεται να ερμηνεύεται διορθωτικά το άρθρο 187Α παρ. 4 ΠΚ και να θεωρηθεί ότι ο σκοπός του δράστη δεν εξαντλείται στην τέλεση ενός και μόνο εγκλήματος, αλλά κατευθύνεται αντικειμενικά στην στήριξη της οργάνωσης ως δομής έτοιμης και ικανής να τελεί τρομοκρατικά εγκλήματα σε βάθος χρόνου⁵⁴. Σύμφωνα με άλλη γνώμη υποστηρίζεται, ότι ως τρομοκρατικό έγκλημα, κατά συστολή του πεδίου εφαρμογής της παρ. 1 πρέπει να τιμωρείται μόνο εκείνο που προέρχεται από την δράση τρομοκρατικών οργανώσεων, καθώς μόνο με αυτήν την προσθήκη τηρείται η αρχή της αναλογικότητας και νομιμότητας⁵⁵. Τέλος, εντοπίζονται σοβαρά προβλήματα αοριστίας της παρ. 1 του άρθρου 187Α ΠΚ (και άρα κατ' επέκταση και της παρ. 4), καθώς παρατηρείται ότι η πρόβλεψη της δυνατότητας σοβαρής βλάβης μιας χώρας ή διεθνούς οργανισμού από την τέλεση του εγκλήματος της παρ. 1 δεν συμμορφώνεται με την απαίτηση σαφούς περιγραφής της αντικειμενικής υπόστασης που επιβάλλεται από το άρθρο 7 παρ. 1 του Συντάγματος⁵⁶.

Περαιτέρω γίνεται φανερό από την διατύπωση της παρ. 4 («επιδιώκουν την τέλεση του εγκλήματος της παραγράφου 1») ότι δεν αρκεί μόνο ο ανωτέρω αναπτυχθείς σκοπός του δράστη που συγκροτεί ή εντάσσεται σε τρομοκρατική οργάνωση. Πρέπει επιπλέον να συντρέχει στο πρόσωπό του ο σκοπός εκφοβισμού του πληθυσμού ή παράνομου εξαναγκασμού των αρχών σε πράξη ή ανοχή, αλλά επίσης ο σκοπός να εκτείνεται και στην δυνατότητα πρόκλησης σοβαρής βλάβης σε μια χώρα ή έναν διεθνή οργανισμό από τον τρόπο τέλεσης, την έκταση ή τις

⁵³ Καϊάφα, ΠoinXp NE', σελ. 874.

⁵⁴ Πρβλ. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ο νόμος για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, ΠoinΔικ 2004, σελ. 784 και η ίδια, Το τρομοκρατικό έγκλημα, ΝοB 2005, σελ. 630, η οποία προτείνει να θεωρείται ότι ο σκοπός του δράστη εξαντλείται στην τέλεση ενός τρομοκρατικού εγκλήματος, αλλά να υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης, μόνο όταν το έγκλημα προέρχεται από κάποια οργάνωση.

⁵⁵ Συμεωνίδου, ΝοB 2005, 630-631. Η ίδια θεωρεί ότι στην πραγματικότητα εξειδικεύεται έτσι το μόνο αντικειμενικό στοιχείο της διάταξης, ήτοι η δυνατότητα πρόκλησης σοβαρής βλάβης μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού. Ομοίως και η ίδια, ΠoinΔικ 2004, 784-785, όπου είχε υποστηρίξει – εν μέρει διαφοροποιημένα – ότι αρκεί να αποδεικνύεται ότι το τρομοκρατικό έγκλημα προέρχεται (όχι από μια οργάνωση), αλλά από μέλος ανήκον σε εγκληματική οργάνωση.

⁵⁶ Καϊάφα, ΠoinΔικ 2004, σελ. 838. Σύμφωνα και η Συμεωνίδου, ΝοB 2005, σελ. 624 και η ίδια ΠoinΔικ 2004, σελ. 780-781.

συνθήκες. Ο δράστης του εγκλήματος της συγκρότησης/ένταξης σε τρομοκρατική οργάνωση απαιτείται λοιπόν να διαθέτει τριπλό δόλο: ενδεχόμενο δόλο συγκρότησης ή ένταξης σε δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα τριών τουλάχιστον προσώπων που δρουν από κοινού, δόλο σκοπού για την τέλεση ενός (ή περισσότερων) τρομοκρατικών εγκλημάτων της παρ. 1 με τρόπο ή σε έκταση ή υπό συνθήκες που είναι δυνατό να βλάψουν σοβαρά μια χώρα ή έναν διεθνή οργανισμό και δόλο σκοπού ως προς τον σοβαρό εκφοβισμό του πληθυσμού ή του παράνομου εξαναγκασμού των αρχών προς τέλεση ή ανοχή πράξης ή την σοβαρή βλάβη ή καταστροφή των θεμελιωδών συνταγματικών, πολιτικών, οικονομικών δομών μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού⁵⁷. Η βαθύτερη ανάλυση της διάταξης, ωστόσο, υπερβαίνει τα όρια της παρούσης μελέτης.

Ως προς την σχέση που διέπει τα άρθρα 187 και 187Α ΠΚ, μπορούν να επισημανθούν αρχικά τα εξής. Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση του ν. 3251/2004⁵⁸, η παρ. 4 του άρθρου 187Α ΠΚ θεωρείται ως ειδικότερη διάταξη σε σχέση με την γενική διάταξη του 187 ΠΚ⁵⁹, όπου υπάγονται πράξεις εγκληματικών οργανώσεων ανεξαρτήτως του άωτερου στόχου (ιδεολογικού ή οικονομικού) τον οποίο επιδιώκουν. Έτσι, οι δύο διατάξεις δεν ρυθμίζουν την αυτή νομοθετική ύλη και δεν δημιουργούν προβλήματα εφαρμογής. Κατ' άλλη άποψη⁶⁰, με την θέσπιση του εγκλήματος της τρομοκρατικής οργάνωσης δεν διαμορφώνεται μια ειδική μορφή εγκληματικής οργάνωσης, αλλά διευρύνεται η έννοια της οργάνωσης του 187 παρ. 1 ΠΚ, αφού στο πεδίο εφαρμογής της παρ. 4 του άρθρου 187Α ΠΚ υπάγονται και ενώσεις προσώπων που έχουν συσταθεί με σκοπό την τέλεση ενός μόνο τρομοκρατικού εγκλήματος.

Η απάντηση στο ερώτημα ως προς την σχέση των διατάξεων 187 παρ. 1 ΠΚ και 187Α παρ. 4 ΠΚ πρέπει να λάβει υπόψιν τα εγκλήματα του καταλόγου εκάστης διάταξης. Αν αυτά συμπίπτουν και με την προϋπόθεση ότι η οργάνωση επιδιώκει την διάπραξη περισσότερων εγκλημάτων, τότε πράγματι η διάταξη του 187Α παρ. 4 ΠΚ είναι ειδική. Η σχέση ειδικότητας υφίσταται, διότι τα άρθρα 187 παρ. 1 και 187Α

⁵⁷ Ζλάτκον, εις ΠΚ-Ερμ, σελ. 1549-1550 (αριθμ. 5). Για υπερτροφία υποκειμενικών στοιχείων κάνει λόγο η Καϊάφα, ΠοινΧρ ΝΕ', σελ. 874-875.

⁵⁸ Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, τροποποίηση του ν. 2928/2001 για τις εγκληματικές οργανώσεις και άλλες διατάξεις», Δεύτερο Μέρος – Γενικές Παρατηρήσεις, σελ. 6 (αριθμ. 12).

⁵⁹ Πρβλ. στον γερμΠΚ την §129a StGB (που αφορά τις τρομοκρατικές οργανώσεις), στην οποία καθιερώνεται μια διακεκριμένη παραλλαγή του εγκλήματος της §129 StGB (που αφορά τις εγκληματικές οργανώσεις). Βλ. αντί άλλων Fischer, StGB, §129a, Rn 2.

⁶⁰ Συμεωνίδου, ΠοινΔικ 2004, σελ. 785-786.

παρ. 4 ΠΚ έχουν κάποια κοινά στοιχεία (δομημένη και διαρκούς δράσης ομάδα τριών προσώπων που επιδιώκουν την τέλεση εγκλημάτων), αλλά το άρθρο 187Α παρ. 4 ΠΚ απαιτεί την συνδρομή επιπλέον στοιχείων: δυνατότητα βλάβης μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού και σκοπός εκφοβισμού του πληθυσμού ή παράνομου εξαναγκασμού των αρχών ή καταστροφής των δομών μιας χώρας. Αν δεν συμπίπτουν (π.χ. τα εγκλήματα της θανατηφόρας σωματικής βλάβης και της διατάραξης της ασφάλειας των συγκοινωνιών περιέχονται μόνο στον κατάλογο του άρθρου 187Α ΠΚ), τότε υφίσταται σχέση αλληλοαποκλεισμού. Ακόμα όμως κι αν τα εγκλήματα συμπίπτουν, μπορεί να υποστηριχθεί ότι υφίσταται και πάλι σχέση αλληλοαποκλεισμού μεταξύ των δύο διατάξεων, καθώς το άρθρο 187Α παρ. 4 ΠΚ απαιτεί την συνδρομή διαφορετικών στοιχείων, ήτοι την από κοινού δράση και τον άμεσο δόλο α' βαθμού των μελών της οργάνωσης ως προς την τέλεση των εγκλημάτων. Σημασία έχει το ζήτημα για την δυνατότητα αποκλεισμού του αξιοποίνου της απλής ψυχικής συνέργειας και στην τρομοκρατική οργάνωση, παρότι η ρύθμιση δεν έχει επαναληφθεί εκεί (βλ. κατωτέρω κεφάλαιο 4.4.).

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι ο νομοθέτης του ν. 2928/2001 ενέταξε αρχικά στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ τόσο τις μαφιόζικου όσο και τις τρομοκρατικού τύπου εγκληματικές οργανώσεις. Με την ψήφιση του ν. 3251/2004 ο νομοθέτης απέσπασε νομοθετική ύλη από το άρθρο 187 παρ. 1 ΠΚ – αφορώσα τις τρομοκρατικές οργανώσεις – και την ενέταξε στο άρθρο 187Α παρ. 4 ΠΚ. Αυτό που απέμεινε τελικώς στο άρθρο 187 παρ. 1 ΠΚ είναι τριών ειδών οργανώσεις⁶¹: οι εγκληματικές οργανώσεις μαφιόζικου τύπου (όπως και πριν), οι τρομοκρατικές οργανώσεις στις οποίες δεν συντρέχει η από κοινού δράση των μελών ή ο άμεσος δόλος α' βαθμού των μελών ως προς την τέλεση των εγκλημάτων και οι εγκληματικές οργανώσεις που δεν είναι ούτε μαφιόζικες (δεν επιδιώκουν οικονομικό όφελος) ούτε τρομοκρατικές (δεν επιδιώκουν την πρόκληση βλάβης του κράτους)⁶².

⁶¹ Για υβριδικό χαρακτήρα του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ κάνει λόγο η Έκθεση της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής ν. 3251/2004, σελ. 10.

⁶² Πρβλ. Έκθεση της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής ν. 3251/2004 (σελ. 10), όπου αναφέρεται ότι με το υφιστάμενο 187 ΠΚ εξυπηρετούνται ανάγκες που πλέον έπαυσαν να υπάρχουν λόγω της εισαγωγής του 187Α ΠΚ. Στην πραγματικότητα, υπάρχει ακόμα ένα περιορισμένο μεν, πλην υπαρκτό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 187 ΠΚ και για εγκληματικές οργανώσεις εκτός του οργανωμένου εγκλήματος. Π.χ. πολιτικό κόμμα ναζιστικής ιδεολογίας που επιδιώκει την διάπραξη ανθρωποκτονιών ή βαρέων σωματικών βλαβών σε βάρος μεταναστών (βλ. και ΣυμβΕφΑθ 215/2015, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 290 · Πόρισμα Εισαγγελέως ΑΠ της 28.09.2013, ΠοινΔικ 2014, σελ. 139).

2.3. Παρέκβαση δεύτερη : Εγκληματική οργάνωση και Συμμορία

Το αξιόποινο της παραδοσιακής προσωποπαγούς ένωσης προσώπων, ήτοι της συμμορίας, προβλέπεται στο άρθρο 187 παρ. 5 (ως ισχύει μετά τον ν. 3875/2010)⁶³. Ζητήματα ερμηνείας ως προς το πεδίο εφαρμογής της παρ. 1 και της παρ. 5 του άρθρου 187 ΠΚ τίθενται σε περιπτώσεις όπως η ακόλουθη: τρεις φίλοι συμφωνούν να τελέσουν εφεξής ληστείες σε βάρος καταστημάτων της περιοχής τους, κατανέμουν μάλιστα μεταξύ τους τις εργασίες που απαιτούνται για την δραστηριότητά τους αυτή. Στο παράδειγμα αυτό εκ πρώτης όψεως διεκδικεί εφαρμογής η παρ. 1 του 187 ΠΚ, διότι συντρέχουν όλα τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης της παρ. 1⁶⁴ αλλά και της παρ. 5, λόγω όμως της ρήτρας επικουρικότητας της παρ. 5 έναντι της παρ. 1, η εφαρμογή της πρώτης αποθείται προς όφελος της δεύτερης. Το συμπέρασμα όμως αυτό παραβλέπει την βαθιά ποιοτική διαφορά μεταξύ συμμορίας και εγκληματικής οργάνωσης. Αυτή συνίσταται (όπως έχει ήδη ανωτέρω εκτεθεί) στην προσωποπαγή φύση της συμμορίας έναντι της πραγματοπαγούς φύσης της εγκληματικής οργάνωσης. Αυτό σημαίνει, ότι στην συμμορία κυριαρχούν οι διαπροσωπικές σχέσεις των μελών, τα οποία συνενώνονται για περιστασιακή εγκληματική δράση⁶⁵ και τα οποία ως πρόσωπα είναι απολύτως απαραίτητα για την ύπαρξη αυτής (αν κάποιο μέλος αποχωρήσει παύει να υφίσταται και η ένωση). Αντίθετα, στην εγκληματική οργάνωση πρωτεύον στοιχείο είναι η δομή αυτής και τα πρόσωπα που την απαρτίζουν διαδραματίζουν μόνο έναν δευτερεύοντα (και λειτουργικό) ρόλο, εξ ου και είναι ευχερώς αντικαταστατά με νέα μέλη⁶⁶. Εκτός αυτού, στην συμμορία ελλείπει η οργανωτική δομή και ο λειτουργικός προσχεδιασμός των πράξεων⁶⁷. Συνεπώς, η απάντηση στο ερώτημα αν σε καθεμία περίπτωση έχουμε εγκληματική οργάνωση ή συμμορία δεν εξαρτάται (τουλάχιστον όχι πρωτίστως) από το περιεχόμενο της συμφωνίας των προσώπων που ενώθηκαν με σκοπό την τέλεση

⁶³ Σημειώνεται ότι η συμμορία ήταν ήδη αξιόποινη υπό το προγενέστερο του ν. 2928/2001 καθεστώς.

⁶⁴ Δεδομένου ότι στις συμμορίες υπάρχει γενικά κάποιος καταμερισμός καθηκόντων, θα μπορούσε να θεωρηθεί εκ του λόγου αυτού, ότι συντρέχει ενδεχομένως και το στοιχείο της δομής (βλ. περισσότερα για το στοιχείο της δομής κατωτέρω).

⁶⁵ Ριζάβα, ό.π., σελ. 415-416.

⁶⁶ Τζαννετής, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1019 · Ζαχαρίας, ό.π., σελ. 483 · Μαργαρίτης, ΕρμΠΚ, σελ. 504 (αριθμ. 24).

⁶⁷ Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 4.

κακουργημάτων ή πλημμελημάτων⁶⁸, αλλά πολύ περισσότερο από την φύση της δομής της συσσωμάτωσης των περισσότερων προσώπων⁶⁹.

Με βάση τα ανωτέρω δεν τίθεται το βαρύτερο άδικο της εγκληματικής οργάνωσης στην περίπτωση του παραδείγματός μας, όπου στην ένωση των τριών φίλων κυριαρχεί το διαπροσωπικό στοιχείο. Δεν υπάρχει δηλαδή στην αυστηρότερη ρύθμιση της παρ. 1 κάθε ένωση τριών προσώπων, που σκοπεύει να διαπράξει περισσότερα κακουργήματα σε βάθος χρόνου⁷⁰. Τη θεμελιώδη αυτή διαφορά στην φύση καθεμίας από τις δύο ενώσεις προσώπων φαίνεται να παραβλέπει τελείως η *Συμεωνίδου-Καστανίδου*, η οποία θεωρεί ότι ο εφαρμοστής του δικαίου πρέπει να ερμηνεύει την έννοια της ένωσης στο έγκλημα της συμμορίας του άρθρου 187 ΠΚ «ως σύμπηξη ομάδας με δομή και διάρκεια (οργάνωση), της οποίας η μόνη διαφορά από την οργάνωση της παρ. 1 θα είναι ότι μπορεί να αποτελείται και από δύο μόνο μέλη»⁷¹.

Συνακόλουθα, τίθεται το ερώτημα, ποια είναι η σχέση του εγκλήματος της εγκληματικής οργάνωσης της παρ. 1 και του εγκλήματος της συμμορίας της παρ. 5 στο άρθρο 187 ΠΚ. Ερωτάται με άλλα λόγια, εάν το έγκλημα της συμμορίας αποτελεί προνομιούχο παραλλαγή της τυποποιημένης στην παρ. 1 εγκληματικής οργάνωσης (έτσι φαίνεται εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον, λόγω της συστηματικής διάρθρωσης του άρθρου 187 ΠΚ). Ωστόσο, το έγκλημα της συμμορίας δεν περιέχει όλα τα στοιχεία της εγκληματικής οργάνωσης και επιπλέον κάποιο ακόμα που καθιστά την μεταχείρισή του ευμενέστερη (όπως στην κλασική σχέση βασικού – προνομιούχου εγκλήματος⁷²), αλλά στην πραγματικότητα αποτελείται από διαφορετικά στοιχεία έναντι αυτής. Συνεπώς, για προνομιούχο παραλλαγή της παρ. 1 δεν μπορεί να γίνει λόγος⁷³. Ούτε μπορεί να γίνει λόγος για ιδιώνυμο έγκλημα (ως *aliud* έναντι της

⁶⁸ Έτσι η Ζλάτκου, εις ΠΚ-Ερμ, σελ. 1526 (αριθμ. 4).

⁶⁹ Έτσι η Εφαθ 3010/2014 ΤΝΠ ΔΣΑ · βλ. επίσης την εμπειριστατωμένη εισαγγελική πρόταση στο βούλευμα του ΣυμβΕφΘεσ 93/2006, ΠοινΔικ 2006, σελ. 414-416.

⁷⁰ Τζαννετής, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1019.

⁷¹ Συμεωνίδου, Ο Ν 2928/2001 «για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων», ΠοινΔικ 2001, σελ. 695. Η ίδια πάντως σε μεταγενέστερη μελέτη της υιοθετεί ως διαφοροποιητικό στοιχείο των δύο ενώσεων το στοιχείο της δομής (Παρατηρήσεις στο ΣυμβΕφΘεσ 93/2006, ΠοινΔικ, σελ. 418).

⁷² Μυλωνόπουλος, ΓενΜ Ι, σελ. 163 · Ανδρουλάκης, ΓενΜ Ι, σελ. 191-192 · Μανωλεδάκης, ΠΔ Γενική Θεωρία, σελ. 328-329.

⁷³ Τζαννετής, ό.π., σελ. 1019. Έτσι πάντως φαίνεται να αντιμετωπίζει η ελληνική νομολογία την σχέση του εγκλήματος της παρ. 1 (εγκληματική οργάνωση) και της παρ. 5 (συμμορία). Μάλιστα, για δικονομικούς κυρίως λόγους (επιτρεπτό προσωρινής κράτησης, διενέργειας ειδικών ανακριτικών πράξεων), οι διώξεις ασκούνται αρχικά για το έγκλημα της παρ. 1, και όταν αποδεικνύεται ότι δεν συντρέχουν τα στοιχεία αυτής, μεταβάλλεται επιτρεπτά η κατηγορία στο έγκλημα της παρ. 5 (βλ.

εγκληματικής οργάνωσης⁷⁴), διότι πάντως περιέχει ορισμένα κοινά εννοιολογικά στοιχεία με αυτήν (συσσωμάτωση προσώπων προς τέλεση εγκλήματος). Ορθότερη φαίνεται η εκδοχή, ότι η συμμορία στην πραγματικότητα αποτελεί το βασικό έγκλημα και η εγκληματική οργάνωση την διακεκριμένη παραλλαγή αυτής. Πράγματι, η εγκληματική οργάνωση περιέχει όλα τα στοιχεία της συμμορίας και επιπλέον ορισμένα ακόμα που δικαιολογούν την αυξημένη απαξία της. Αυτά τα στοιχεία είναι κυρίως η δομή, που είναι ανεπτυγμένη σε σχέση με την στοιχειώδη δομή της συμμορίας, ο αριθμός των τριών μελών και η διάρκεια δράσης⁷⁵. Εφόσον συντρέχουν τα στοιχεία αυτά, επιβαρύνεται το αξιόποινο σύμφωνα με την παρ. 1 του 187 ΠΚ⁷⁶. Υπέρ της ορθότητας της άποψης αυτής συνηγορεί και η περιεχόμενη στην παρ. 5 ρήτρα επικουρικότητας της παραγράφου αυτής έναντι της παρ. 1 του ίδιου άρθρου, η οποία λειτουργεί ακριβώς προς αυτήν την κατεύθυνση: το βασικό έγκλημα της παρ. 5 μπορεί να τύχει εφαρμογής, εφόσον δεν συντρέχουν τα στοιχεία του διακεκριμένου εγκλήματος της παρ. 1. Ειδάλλως, η ρήτρα επικουρικότητας θα ήταν άνευ αντικειμένου, διότι θα ίσχυε ούτως ή άλλως η σχέση ειδικότητας της παρ. 5 έναντι της παρ. 1 (ως εάν υφίστατο σχέση προνομιούχου – βασικού εγκλήματος). Είναι πάντως νομοτεχνικά αδόκιμη η επιλογή του νομοθέτη να καθιερώσει σχέση ειδικότητας μεταξύ των δύο διατάξεων με μια ρήτρα επικουρικότητας⁷⁷.

Όσον αφορά στα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης, σημειώνεται ότι αυτά είχαν αποτελέσει αντικείμενο επεξεργασίας από την νομολογία και την θεωρία⁷⁸ κυρίως υπό το προγενέστερο του ν. 2928/2001 καθεστώ. Συμμορία είναι η ένωση (δηλαδή η συμφωνία) τουλάχιστον δύο προσώπων προς διάπραξη ενός τουλάχιστον μη προσδιορισμένου κακούργηματος (ή πλημμελήματος υπό τους όρους του εδ. β΄

ΕφΠατρών 683/2014, ΤΝΠ ΔΣΑ · ΣυμβΕφΛαρίσης 163/2009, ΤΝΠ ΔΣΑ · ΣυμβΕφΘεσ 221/2007, ΠοινΔικ 2008, σελ. 1287 με παρατηρήσεις Μπουρμά · ΕφΑθ 3028/2003, ΤΝΠ ΔΣΑ).

⁷⁴ Για την έννοια των ιδιώνυμων εγκλημάτων βλ. Μυλωνόπουλο, ΓενΜ Ι, σελ. 166 · Ανδρουλάκης, ΓενΜ Ι, σελ. 192-193 · Μανωλεδάκη, ΠΔ Γενική Θεωρία, σελ. 332-333.

⁷⁵ Μανωλεδάκης, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 125-129 · έτσι ορθά και η γενόμενη δεκτή εισαγγελική πρόταση στο βούλευμα του ΣυμβΕφΘεσ 1177/2008, ΠοινΧρ Ξ΄, σελ. 766. Τουτό πάντως, υποστηρίζεται από τον ίδιο ότι αφορά μόνο στην συμμορία για τέλεση κακούργηματος, διότι ως προς την άλλη μορφή συμμορίας, εκείνη που στοχεύει σε διάπραξη πλημμελήματος, θα πρέπει να θεωρηθεί ιδιώνυμο σε σχέση με την βασική μορφή και δεν υφίσταται σχέση βασικού προνομιούχου εγκλήματος, αφού το πλημμέλημα δεν είναι ειδικότερη έννοια σε σχέση με το κακούργημα (Μανωλεδάκης, ό.π., σελ. 136).

⁷⁶ Μυλωνόπουλος ΓενΜ Ι, σελ. 166 · Ανδρουλάκης, ΓενΜ Ι, σελ. 192-193 · Μανωλεδάκης, ΠΔ Γενική Θεωρία, σελ. 332-333.

⁷⁷ Λίβος, ΠοινΧρ ΞΕ΄, σελ. 320, υποσ. 83.

⁷⁸ Κωνσταντινίδης, Σύσταση και Συμμορία, σελ. 114 επ. · Μανωλεδάκης, Επιβουλή της δημοσίας τάξης, σελ. 107 επ.

της παρ. 5)⁷⁹. Έτσι απαραίτητο στοιχείο είχε κριθεί ότι συνιστά η ένωση δύο τουλάχιστον προσώπων, η οποία πρέπει να εδράζεται στη βάση μιας στοιχειώδους οργάνωσης μεταξύ των, ενώ ειδικότερα για την στοιχειοθέτηση της ένωσης αυτής απαιτείτο: α) συμφωνία των δύο τουλάχιστον προσώπων, δηλαδή σύμπτωση των βουλήσεων τους και ετοιμότητα δράσης αυτών, β) ομαδοποίηση, η οποία συντρέχει όταν η συμφωνία αναφέρεται στη σύμπραξή τους σε σταθερή βάση, γ) οργανωμένη και όχι τυχαία σύμπραξη, δ) σχέδιο προς τέλεση κακούργηματος / πλημμελήματος⁸⁰.

Ειδικά ως προς το στοιχείο της ομαδοποίησης, κατά μια άποψη η διάταξη πρέπει να ερμηνευτεί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε σε αυτήν να υπάγονται μόνο περιπτώσεις συμπράξεων προσώπων, οι οποίες εμφανίζουν μια προοπτική διάρκειας που έχουν με άλλα λόγια τον χαρακτήρα μιας μονιμότερης συσσωμάτωσης. Διότι μόνο σε τέτοιες εγκληματικές συμπράξεις δημιουργείται ένας πράγματι υπαρκτός κίνδυνος για το έννομο αγαθό της δημόσιας τάξης, σε αντιδιαστολή με ευκαιριακές συμφωνίες προσώπων, οι οποίες στερούνται του στοιχείου της διαρκούς δράσης και γι' αυτόν τον λόγο δεν θέτουν κατά τον ίδιο λόγο σε κίνδυνο το έννομο αγαθό⁸¹. Τούτο είναι εν μέρει μόνο σωστό, δεδομένου ότι η διάρκεια ζωής τέτοιων ενώσεων μπορεί εν τοις πράγμασι να εκτείνεται μέχρι την τέλεση ενός μελετώμενου εγκλήματος, χωρίς παρόλα αυτά να εμποδίζεται η πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης της συμμορίας του άρθρου 187 παρ. 5 ΠΚ.

Συμπερασματικά, και σε συνδυασμό με τις αναπτύξεις στο εισαγωγικό κεφάλαιο της παρούσης μελέτης, γίνεται αντιληπτό ότι η διερεύνηση της αυτουργικής (και συνακόλουθα της συμμετοχικής) συμπεριφοράς στο έγκλημα της παρ. 1 και στο έγκλημα της παρ. 5, δεν μπορεί να ακολουθήσει την ίδια συλλογιστική πορεία, ακριβώς εξαιτίας της θεμελιώδους διαφοράς στην φύση της εγκληματικής οργάνωσης σε σχέση με εκείνη της συμμορίας. Αυτή συνίσταται, όπως έχει επανειλημμένα τονιστεί, στην πραγματοπαγή φύση της εγκληματικής οργάνωσης και της συναρτώμενης με αυτήν ύπαρξης εφοδιαστικής υποδομής σε αυτήν, έναντι της προσωποπαγούς φύσης της συμμορίας (και της εκ του λόγου αυτού ανυπαρξίας τέτοιας εφοδιαστικής υποδομής). Η τυχόν σημασία της ύπαρξης εφοδιαστικής υποδομής στις εγκληματικές οργανώσεις για την κατάφαση (ή μη) αυτουργικής ευθύνης στην παρ. 1 θα αποτελέσει το αντικείμενο έρευνας του επόμενου κεφαλαίου.

⁷⁹ Μαργαρίτης, ΕρμΠΚ, σελ. 504 (αριθμ. 24).

⁸⁰ Μανωλεδάκης, Επιβουλή, σελ. 111-115. Το έγκλημα δεν απαιτείτο να είναι ειδικώς καθορισμένο (Κωνσταντινίδης, ό.π., σελ. 120-121 · ΑΠ 87/2000, ΤΝΠ ΔΣΑ · ΑΠ 1887/1999, ΤΝΠ ΔΣΑ).

⁸¹ Ριζάβα, ό.π., σελ. 415. Πρβλ. ΣυμβΕφΘεσ 93/2006, ΠοινΔικ 2006, σελ. 414.

III. Το έγκλημα του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ

3.1. Έννομο αγαθό

Περί του προστατευόμενου εκ της διατάξεως της παρ. 1 του άρθρου 187 ΠΚ εννόμου αγαθού κρατεί διχογνωμία στην ποινική επιστήμη. Επί του ζητήματος έχουν υποστηριχθεί τρεις απόψεις. Σύμφωνα με την μάλλον κρατούσα στην θεωρία άποψη, προστατευόμενο έννομο αγαθό της ποινικής διάταξης του 187 παρ. 1 ΠΚ είναι η δημόσια τάξη, η οποία τίθεται σε κίνδυνο λόγω της ενυπάρχουσας σε τέτοιου είδους εγκληματικές οργανώσεις επικινδυνότητας. Πρόκειται, δηλαδή, για έγκλημα αφηρημένης διακινδύνευσης της δημόσιας τάξης⁸² και έχουμε, συνεπώς, μια περίπτωση μετάθεσης της ποινικής προστασίας προς τα εμπρός (*Vorverlagerung der Strafbarkeit*), η οποία νομιμοποιείται ακριβώς λόγω της ιδιαίτερης επικινδυνότητας των οργανώσεων αυτών⁸³. Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, το έγκλημα του 187 παρ. 1 ΠΚ είναι έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης της δημόσιας τάξης και συγχρόνως αφηρημένης διακινδύνευσης αορίστου αριθμού εννόμων αγαθών. Προστατεύονται δηλαδή συνολικά με την διάταξη του 187 παρ. 1 ΠΚ όλα τα έννομα αγαθά τα οποία προστατεύονται από τις αναφερόμενες σε αυτήν διατάξεις (κυρίως η προσωπική ελευθερία αλλά και τα λοιπά αγαθά που βρίσκονται στο στόχαστρο της οργάνωσης)⁸⁴. Τέλος, κατά μια μεμονωμένα υποστηριχθείσα παρ' ημίν άποψη, η

⁸² Έτσι οι *Τζαννετής*, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1020 · *Τσάκος*, Εγκληματική Οργάνωση, Αρμ 2014, σελ. 1647, · *Ζαχαρής*, ΠοινΧρ ΝΕ', σελ. 484 · *Μαργαρίτης*, ΕρμΠΚ, σελ. 498 (αριθμ. 4) · *Ριζάβα*, Οργανωμένο Έγκλημα, σελ. 378-381 (η οποία πάντως συμπεριλαμβάνει και τα έννομα αγαθά που προστατεύονται έναντι των επιμέρους εγκληματικών πράξεων στις οποίες στοχεύει η οργάνωση) · *Ζιάτκου*, εις ΠΚ-Ερμ, σελ. 1521-1522 (αριθμ. 1) · *Κωστάρας*, ΠΔ-Επιτομή, σελ. 224 (αριθμ. 3) και στην νομολογία: ΣυμβΕφΛαρίσης 163/2009, ΤΝΠ ΔΣΑ · ΣυμβΕφΘεσ 93/2006, ΠοινΔικ 2006, σελ. 413. Επίσης στην γερμανική βιβλιογραφία η άποψη αυτή υποστηρίζεται εις *LK-StGB-Krauß*, §129, Rn 2-3 · *Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben*, §129, Rn 1 · *MK-StGB-Miebach/Schäfer*, §129, Rn 1 · *Fischer*, StGB, §129, Rn 2-3.

⁸³ *Schroeder*, ZIS 9/2014, S. 390 · *Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ Ι, σελ. 150-151.

⁸⁴ Έτσι κυρίως ο *Μανωλεδάκης*, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 104-105 · επίσης με πανομοιότυπη διατύπωση ο *Α. Μαργαρίτης*, Εγκληματική Οργάνωση: Χαρακτήρας του Εγκλήματος ως διαρκούς ή στιγμιαίου, ΠοινΔικ 2005, σελ. 1430 και *Σατλάνης/Μαργαρίτης*, Είναι δυνατή η θεώρηση ενός πολιτικού κόμματος ή μιας πολιτικής οργάνωσης ως εγκληματικής οργάνωσης; ΠοινΔικ 2013, σελ. 763. Σημειώνεται ότι η *Καϊάφα* φαίνεται να συμμερίζεται την εκδοχή περί δυνητικής διακινδύνευσης (χωρίς πάντως να το διατυπώνει *expressis verbis*, βλ. εις ΤιμΤ Ανδρουλάκη, σελ. 291), ενώ στην ημεδαπή νομολογία υποστηρίχθηκε προσφάτως η άποψη αυτή από το ΣυμβΕφΑθ 215/2015 (ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 299), αλλά και παλαιότερα από το ΣυμβΕφΘεσ 1177/2008 (ΠοινΧρ Ξ', σελ. 767). Στη Γερμανία ορισμένοι συγγραφείς δέχονται την άποψη περί αφηρημένης διακινδύνευσης αορίστου αριθμού εννόμων αγαθών (*SK-StGB-Rudolphi/Stein*, §129, Rn 3 και *NK-StGB-Ostendorf*, §129, Rn 5).

εγκληματική οργάνωση είναι έγκλημα όχι διακινδύνευσης, αλλά βλάβης του εννόμου αγαθού της δημόσιας τάξης⁸⁵.

3.2. Αντικειμενική Υπόσταση

3.2.1. Η έννοια της εγκληματικής οργάνωσης

Το άρθρο 187 παρ. 1 ΠΚ ορίζει τα εξής: «*Με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών τιμωρείται όποιος συγκροτεί ή εντάσσεται ως μέλος σε δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα από τρία ή περισσότερα πρόσωπα (οργάνωση) που επιδιώκει τη διάπραξη περισσότερων κακουργημάτων που προβλέπονται [...]*». Προτού προχωρήσουμε στην εξέταση των επιμέρους πράξεων της αντικειμενικής υπόστασης του άρθρου αυτού, πρέπει να επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε τα στοιχεία της βασικής έννοιας του άρθρου αυτού, ήτοι της έννοιας της εγκληματικής οργάνωσης⁸⁶. Τα συναγόμενα εκ του νομοθετικού ορισμού στοιχεία αυτά είναι τα εξής: ένα ποιοτικό (δομημένη ομάδα), ένα χρονικό (διάρκεια δράσης) και ένα αριθμητικό – προσωπικό (τρία ή περισσότερα πρόσωπα)⁸⁷. Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ότι το έγκλημα του άρθρου 187 ΠΚ πρέπει να θεωρηθεί ως έγκλημα οργάνωσης (Organisationsdelikt), υπό την έννοια ότι στην αντικειμενική υπόσταση αυτού υπάγονται μόνο συμπεριφορές που σχετίζονται με την ομάδα ως οργάνωση και βρίσκονται σε σχέση συνάφειας με αυτήν⁸⁸.

Πρώτο και κύριο λοιπόν, η εγκληματική οργάνωση είναι μια δομημένη ομάδα προσώπων. Τούτο σημαίνει (με βάση και την πραγματοπαγή θεώρηση του

⁸⁵ Έτσι ο *Λίβος*, ΠoinXp ΞΕ', σελ. 311, ο οποίος πάντως δεν παρέχει (κατά την άποψη του γράφοντος) επαρκή θεμελίωση του λόγου για τον οποίο υποστηρίζει την άποψη αυτή, πέρα από το επιχείρημα ότι η δημόσια τάξη, όπως κάθε άλλο έννομο αγαθό, είναι (sic) επιδεκτική όχι μόνο ήσσονος βαρύτητας προσβολής (ήτοι διακινδύνευσης), αλλά και μειζονος τοιαύτης (ήτοι βλάβης). Σύμφωνα με την εκδοχή περί εγκλήματος βλάβης και ο *Παπαχαράλαμπος* (Οργανωμένο έγκλημα και συνωμοτική ευθύνη στο Κυπριακό Ποινικό Δίκαιο, εις Έγκλημα, Κράτος και Ποινική Δικαιοσύνη, σελ. 205).

⁸⁶ Η έννοια της «εγκληματικής οργάνωσης» αντιστοιχεί στον γερμανικό όρο "kriminelle Vereinigung" της §129 StGB (βλ. Έκθεση Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής ν. 2928/2001, Παρατηρήσεις επί του άρθρου 1, σελ. 2).

⁸⁷ *Τζαννετής*, ΠoinXp ΝΑ', σελ. 1017. Βλ. και Εισηγητική Έκθεση ν. 2928/2001, Παρατηρήσεις επί του άρθρου 1, σελ. 3 (αριθμ. 3, στοιχ. β). Βλ. επίσης τα στοιχεία του ορισμού της εγκληματικής οργάνωσης στον γερμΠΚ εις LK-StGB-Krauß, §129, Rn 18 · *Schroeder*, ZIS 9/2014, S. 391. Από την ελληνική νομολογία αναφέρονται εδώ ενδεικτικά η ΕφΑθ 699, 780, 809, 3244/2003, ΠoinXp ΝΔ', σελ. 1012.

⁸⁸ Για το αντίστοιχο έγκλημα του γερμΠΚ ως οργανωτικό έγκλημα, βλ. MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 5.

οργανωμένου εγκλήματος που γνωρίσαμε ανωτέρω⁸⁹) ότι η λειτουργία της οργάνωσης διαρθρώνεται βάσει ορθολογιστικών – αντικειμενικών παραμέτρων (και όχι με γνώμονα τους προσωποπαγείς δεσμούς των μελών)⁹⁰, μέσω θέσπισης ιεραρχικών δομών, κατανομής καθηκόντων και αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών, θέσπισης εσωτερικών κανόνων (που ενίοτε οδηγούν και σε επιβολή κυρώσεων στα μέλη σε περίπτωση παραβίασής τους). Ειδικότερα, η πραγματοπαγής φύση της οργάνωσης σημαίνει ότι κάθε μέλος υποτάσσει τη βούλησή του στη βούληση της ομάδας, η οποία είναι αυτή που κατευθύνει την δράση της. Δεν έχει σημασία αν η βούληση της ομάδας διαμορφώνεται ελεύθερα με βάση την δημοκρατική αρχή (αμεσοδημοκρατικά⁹¹) ή αντίθετα με την καλλιέργεια σχέσεων επιβολής – υποταγής των κατώτερων μελών στα ιεραρχικώς ανώτερα⁹². Αρκεί ότι αυτή η συλλογική βούληση είναι εν τοις πράγμασι δεσμευτική για καθένα από τα μέλη της οργάνωσης και κατευθύνει την δράση της προς την επίτευξη του (ιδεολογικού, οικονομικού ή άλλου) σκοπού αυτής. Η ομάδα έχει συγκεκριμένη ταυτότητα (την οποία καθορίζει ο αρχηγός αυτής⁹³), αλλά δεν αρκεί η απλή επιβολή της θέλησης ενός αρχηγού. Η οργάνωση διέπεται τρόπον τινά από μια συνολική βούληση (Gesamtwille) πηγάζουσα από τα μέλη αυτής⁹⁴. Σε αντίθετη περίπτωση, επισημαίνεται ότι *“εάν η βούληση των μελών της ομάδας για διάπραξη εγκλημάτων τυχαίνει απλώς να συμπίπτει χωρίς η συμφωνία αυτή να επιβάλλεται από τον «κανονισμό» λειτουργίας της οργάνωσης, πρόκειται για την παραδοσιακή έννοια της συμμορίας και όχι για οργανωμένη εγκληματική δράση”*⁹⁵.

Ουσιώδες στοιχείο της πραγματοπαγούς δομής της οργάνωσης (και σημείο διαφοροποίησης από την συμμορία) είναι ότι τα μέλη αυτής μπορούν να

⁸⁹ Πρβλ. την σύμβαση του Παλέρμο (άρθρο 2 περ. γ), η οποία περιέχει έναν αρνητικό ορισμό της δομημένης ομάδας («structured group»). Σε αυτήν ορίζεται ότι τέτοιου είδους ομάδα είναι εκείνη που δεν σχηματίζεται για περιστασιακή εγκληματική δράση, ούτε απαιτείται να έχει τυπικά καθορισμένους ρόλους για τα μέλη ή ανεπτυγμένη δομή ή η ιδιότητα του μέλους να είναι συνεχής (Κριθαράς, ό.π., σελ. 896-897).

⁹⁰ Σημείο τομής των εννοιών οργανωμένο έγκλημα και εγκληματική οργάνωση αποτελεί ακριβώς το στοιχείο της «δομής» - «εφοδιαστικής αλυσίδας».

⁹¹ Στην πραγματικότητα είναι εξόχως αμφισβητούμενο, αν είναι δυνατή η δημοκρατική διαμόρφωση της βούλησης της ομάδας, ειδικά αν πρόκειται για τις κλασικές μαφιόζικου τύπου οργανώσεις, βλ. Λίβο, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 317, υποσ. 62.

⁹² LK-StGB-Krauß, §129, Rn 28.

⁹³ Βλ. Λίβο, ό.π., σελ. 317.

⁹⁴ Fischer, StGB, §129, Rn 7-8. Βλ. και στην νομολογία του Γερμανικού Ακυρωτικού την BGH 3 StR 277/09, Urteil vom 03.12.2009, Rn 37. Πρβλ. Γάφο, Συμμετοχή εις το έγκλημα, σελ. 290, ο οποίος παρατηρούσε για το έγκλημα της σύστασης του άρθρου 57 του προϊσχύσαντος Ποινικού Νόμου ότι *“Τα υποκείμενα του εγκλήματος δεν εμφανίζονται ως απλώς ηνωμένα, αλλ' ως πλείονες φορείς μιας συνολικής θελήσεως.”*

⁹⁵ Έτσι ορθά Τζαννετής, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1018.

αντικατασταθούν ή να εναλλαγούν, χωρίς για τον λόγο αυτόν να παύει να υφίσταται η οργάνωση. Σημασία έχει ο τρόπος λειτουργίας της οργάνωσης και όχι τα μέλη ως πρόσωπα που την απαρτίζουν. Δεν υφίσταται προσωπικός δεσμός μεταξύ των μελών, ούτε απαιτείται προσωπική επικοινωνία μεταξύ τους, ούτε συμμετοχή όλων στη διάπραξη των σχεδιαζόμενων εγκλημάτων⁹⁶. Αρκεί κάθε μέλος να γνωρίζει ότι συμβάλλει στην λειτουργία της ομάδας και εξυπηρετεί τους στόχους αυτής⁹⁷. Το σχέδιο και η κατανομή καθηκόντων είναι μεν προϋποθέσεις · αυτό όμως που απαιτείται περισσότερο είναι η προσωπική ενότητα των μελών με την οργάνωση (*personelle Geschlossenheit*) και ο οργανικός προσχεδιασμός των πράξεων (*instrumentelle Vorplanung*), δηλαδή τα Logistics⁹⁸.

Επισημαίνεται πάντως σωστά, ότι μια αυτόνομη εγκληματική οργάνωση υπάρχει ακόμα και στην περίπτωση που αυτή αποτελεί μέρος μιας μεγαλύτερης εγκληματικής οργάνωσης («υπεροργάνωση»), εφόσον βέβαια διαθέτει κάποιο βαθμό ανεξαρτησίας και ελευθερίας κινήσεων⁹⁹.

Το δεύτερο διακριτικό γνώρισμα της εγκληματικής οργάνωσης είναι η διάρκεια αυτής. Η δράση της ομάδας απαιτείται να εκτείνεται αορίστως σε βάθος χρόνου, χωρίς να είναι αναγκαίο να έχει προσδιοριστεί ακριβώς ο χρόνος δράσης της. Ο χρόνος λειτουργίας της πάντως κρίνεται *ad hoc* με βάση τα πραγματικά στοιχεία κάθε περίπτωσης. Η εγκληματική οργάνωση του 187 παρ. 1 ΠΚ (σε αντίθεση με τη συμμορία) δεν σχηματίζεται περιστασιακά για τη διάπραξη ενός μόνο εγκλήματος. Έτσι, δεν συνιστούν εγκληματικές οργανώσεις εκείνες οι ενώσεις προσώπων που έχουν συσταθεί για τη διάπραξη ενός μελετώμενου εγκλήματος και επομένως η χρονική διάρκεια αυτών εκτείνεται μέχρι τη διάπραξή του. Διευκρινίζεται εδώ ότι στο χρονικό στοιχείο της διαρκούς δράσης της ομάδας δεν περιλαμβάνεται μόνο η χρονική διάρκεια της εγκληματικής δραστηριότητας της ομάδας καθεαυτήν, αλλά και ο χρόνος οργάνωσης της ομάδας καθώς και σχεδιασμού και προπαρασκευής των εγκληματικών πράξεων¹⁰⁰. Η οργάνωση δεν παύει να υφίσταται εκ του γεγονότος ότι ανέστειλε προσωρινά την λειτουργία της · τούτο βασίζεται στο γεγονός ότι διαθέτει

⁹⁶ Τζαννετής, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1018 · Μαργαρίτης, ΕρμΠΚ, σελ. 499-500 (αριθμ. 9, 12).

⁹⁷ Κριθαράς, ό.π. σελ. 897-898.

⁹⁸ NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 12.

⁹⁹ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 23.

¹⁰⁰ Τζαννετής, ό.π., σελ. 1018 · Μαργαρίτης, ΕρμΠΚ, σελ. 499 (αριθμ. 9) · Κριθαράς, ό.π. σελ. 898.

έναν ελάχιστο βαθμό σταθερότητας που της επιτρέπει να συνεχίσει οποτεδήποτε την εγκληματική της δραστηριότητα¹⁰¹.

Το τρίτο στοιχείο της εγκληματικής οργάνωσης του άρθρου 187 ΠΚ είναι το αριθμητικό – προσωπικό, δηλαδή ο αριθμός των μελών, τα οποία κατά τη ρητή διατύπωση του 187 παρ. 1 ΠΚ πρέπει να είναι τουλάχιστον τρία. Πράγματι σε ενώσεις δύο προσώπων ελλείπει, μεταξύ άλλων, η ανάγκη δόμησης της οργάνωσης σύμφωνα με την πραγματοπαγή θεώρηση (καταμερισμός καθηκόντων, ιεραρχική σχέση μελών, εξορθολογισμός της δράσης τους)¹⁰². Σημειώνεται ότι βάσει του στοιχείου αυτού, απαραίτητα είναι τουλάχιστον τρία μέλη για την οργάνωση χωρίς να υπολογίζονται σε αυτά τυχόν *extranei*, που απλώς υποστηρίζουν την δράση της ή τελούν το έγκλημα του 187 παρ. 2 ΠΚ.

3.2.2. Οι τρόποι τέλεσης του εγκλήματος

Ας περάσουμε στην εξέταση των επιμέρους πράξεων που τυποποιούνται στο άρθρο 187 παρ. 1 ΠΚ. Το έγκλημα του 187 παρ. 1 ΠΚ είναι υπαλλακτικώς μικτό και τελείται με έναν από τους δύο διαζευκτικά αναφερόμενους στο άρθρο τρόπους: συγκρότηση εγκληματικής οργάνωσης ή ένταξη ως μέλος σε εγκληματική οργάνωση. Το ότι το έγκλημα είναι υπαλλακτικώς μικτό σημαίνει ειδικότερα, ότι εκείνος που συγκροτεί την οργάνωση και στη συνέχεια παραμένει ως μέλος σε αυτήν θα τιμωρηθεί μόνο μια φορά¹⁰³. Σημειώνεται ότι στην αντίστοιχη διάταξη του γερμΠΚ¹⁰⁴ προβλέπονται αντίθετα τέσσερις υπαλλακτικοί τρόποι τέλεσης του εγκλήματος: ίδρυση εγκληματικής οργάνωσης (*gründen*), συμμετοχή σε αυτήν ως μέλος (*sich als Mitglied beteiligen*), προσέλκυση μελών ή υποστηρικτών σε αυτήν (*um Mitglieder oder Unterstützer werben*) και υποστήριξη αυτής (*unterstützen*).

Πρώτος τρόπος τέλεσης είναι η συγκρότηση εγκληματικής οργάνωσης. Συγκρότηση σημαίνει πρωτοβουλία και αρχικές κινήσεις για την δημιουργία της

¹⁰¹ Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 4.

¹⁰² Τζαννετής, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1018 · Κριθαράς, ό.π., σελ. 898. Πρβλ. Λίβο, εις Πρακτικά, σελ. 52, ο οποίος παλαιότερα θεωρούσε ως αναγκαίο έναν ελάχιστο αριθμό πέντε μελών, ως απαραίτητο όρο για την ύπαρξη πραγματοπαγούς ένωσης.

¹⁰³ Βλ. αντί άλλων Μανωλεδάκη, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 112.

¹⁰⁴ Στην διάταξη §129 Abs. 1 StGB ορίζονται τα εξής: «*Wer eine Vereinigung gründet, deren Zwecke oder deren Tätigkeit darauf gerichtet sind, Straftaten zu begehen, oder wer sich an einer solchen Vereinigung als Mitglied beteiligt, für sie um Mitglieder oder Unterstützer wirbt oder sie unterstützt, wird mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldstrafe bestraft.*»

ομάδας¹⁰⁵ ή με άλλη διατύπωση την καθοδηγητική και κατευθυντήρια συμβολή στη δημιουργία της¹⁰⁶. Για την συγκεκριμένη μορφή τέλεσης δεν αρκεί η απλή ρηματική συμφωνία, αλλά πρέπει να αποδεικνύονται πραγματικά περιστατικά που καταδεικνύουν την βούληση της ομάδας να δράσει¹⁰⁷. Το έγκλημα της συγκρότησης πρέπει να θεωρηθεί ως έγκλημα αποτελέσματος (ουσιαστικό)¹⁰⁸ και όχι ως έγκλημα συμπεριφοράς¹⁰⁹. Είναι δε στιγμιαίο και παραγράφεται ανεξάρτητα από την διάρκεια της ομάδας. Ο συγκροτών την οργάνωση δεν χρειάζεται έπειτα να ενταχθεί ως μέλος σε αυτήν¹¹⁰, ενώ αν δεν επισυμβεί η ένταξη, δηλαδή ο συγκροτήσας αποχωρήσει από την ομάδα (πράγμα μάλλον απίθανο), η ευθύνη για την συγκρότηση παραμένει¹¹¹. Για την κατάφαση αυτουργικής ευθύνης για συγκρότηση δεν αρκεί η απλή προσχώρηση κάποιου ως ιδρυτικό μέλος, η απλή αποδοχή της συμμετοχής ως μέλος στην υπό ίδρυση οργάνωση. Ούτε θεμελιώνει ευθύνη για συγκρότηση η παροχή υποστήριξης από πρόσωπα εκτός του κύκλου των ιδρυτικών μελών ή τυχόν παροχή δευτερεύουσας σημασίας συμβολής, που δεν έχει καμία διαμορφωτική επίδραση στην δομή της οργάνωσης. Αυτό που απαιτείται (και αρκεί) είναι το πρόσωπο που συμμετέχει στην διαδικασία ίδρυσης να ενισχύει ουσιαστικά με τη συμβολή του την ίδρυση της οργάνωσης¹¹². Ιδρυτές – συγκροτούντες εγκληματική οργάνωση είναι μόνο όσοι έχουν ηγετικό ρόλο στην πράξη ίδρυσης¹¹³. Τέλος, το έγκλημα της συγκρότησης αποτελεί έγκλημα αναγκαίας συμμετοχής, αφού προϋποθέτει την συγκλίνουσα δράση πλειόνων προσώπων¹¹⁴, ενώ δεν μπορεί, λόγω της φύσης του πράγματος, να τελεστεί δια παραλείψεως με την συνδρομή των όρων του άρθρου 15 ΠΚ¹¹⁵.

¹⁰⁵ *Μανωλεδάκης*, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 112.

¹⁰⁶ *Μαργαρίτης*, ΕρμΠΚ, σελ. 500 (αριθμ. 12) · NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 17 · *Lackner/Kühl*, StGB Rn 4 · Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 12a. Ενδεικτική νομολογία: ΑΠ 973/2015, ΤΝΠ ΔΣΑ · ΑΠ 126/2015, ΤΝΠ ΔΣΑ.

¹⁰⁷ *Μυλωνόπουλος*, ΠοινΛογ 2001, σελ. 794.

¹⁰⁸ Σύμφωνα με την απολύτως κρατούσα άποψη στην Γερμανία. Μάλιστα μόνο υπό την μορφή της ίδρυσης το έγκλημα είναι δεκτικό απόπειρας. Βλ. αντί άλλων LK-StGB-Krauß, §129, Rn 101, 169 · MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 104.

¹⁰⁹ Έτσι παρ' ημίν *Ζλάτκον*, εις ΠΚ-Ερμ, σελ. 1522 (αριθμ. 2) · *Κωστάρας*, Επιτομή, σελ. 224 (αριθμ. 3).

¹¹⁰ MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 57 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 14.

¹¹¹ *Μανωλεδάκης*, ό.π., σελ. 112.

¹¹² LK-StGB-Krauß, §129, Rn 101 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 14

¹¹³ *Fischer*, StGB, §129, Rn 23.

¹¹⁴ *Τζαννετής*, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1019. Τούτο έχει σημασία για την δυνατότητα κατά συναυτουργία τέλεσης της συγκρότησης (περί τούτου βλ. κατωτέρω). Βλ. *Μανωλεδάκη*, ΠΔ Γενική Θεωρία, σελ. 256-257.

¹¹⁵ *Μανωλεδάκης*, ό.π., σελ. 113 · *Μαργαρίτης/Χατζηγιάννου*, Εγκληματικές οργανώσεις και πολιτικά κόμματα, ΠοινΔικ 2014, σελ. 170. Π.χ. ο αστυνομικός ο οποίος, ενώ γνωρίζει ότι συγκροτείται εγκληματική οργάνωση, δεν αποτρέπει την συγκρότησή της, δεν είναι αυτουργός δια παραλείψεως του

Δεύτερος τρόπος τέλεσης είναι η ένταξη σε εγκληματική οργάνωση ως μέλος. Ένταξη κάποιου ως μέλος σημαίνει την ενεργητική συμμετοχή του σε ήδη συγκροτηθείσα εγκληματική οργάνωση¹¹⁶. Τα πρόσωπα πρέπει να υποχρεούνται να συμβάλλουν με την δική τους συμπεριφορά στην επίτευξη των σκοπών της ομάδας · δεν αρκεί η απλή «παθητική» ιδιότητα μέλους¹¹⁷. Το έγκλημα της ένταξης δεν μπορεί να τελεστεί δια παραλείψεως, έστω και αν υπάρχει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση κατά τους όρους του άρθρου 15 ΠΚ¹¹⁸. Ως μέλος εντάσσεται εκείνος που υποτάσσει τη βούλησή του στην βούληση της οργάνωσης χωρίς (όπως έχει ήδη ειπωθεί) να είναι αναγκαία η σύμπραξή του στην εκτέλεση των επιδιωκόμενων εγκλημάτων¹¹⁹. Περαιτέρω, το έγκλημα της ένταξης είναι τυπικό (συμπεριφοράς) και διαρκές. Το τελευταίο σημαίνει ότι η ιδιότητα του μέλους διατηρείται όσο υφίσταται η εγκληματική οργάνωση, μέχρι την εξάρθρωσή της ή μέχρι τη διάλυσή της (κατά κάποιο αμετάκλητο τρόπο – όχι διά της απλής αναστολής της δράσης της) ή μέχρι την αποχώρηση του μέλους από αυτήν¹²⁰. Ένα ζήτημα (που δεν θα εξεταστεί εδώ) είναι αν αρκεί για την παύση της ιδιότητας του μέλους η απλή αποχώρηση από την οργάνωση ή αν ενδεχομένως απαιτούνται επιπρόσθετες ενέργειες (π.χ. συμβολή στην εξάρθρωσή της, στην αποκάλυψη άλλων μελών)¹²¹.

Ως προς το ειδικότερο ζήτημα του χαρακτήρα του εγκλήματος της ένταξης ως ιδιοχείρου πρέπει να επισημανθούν τα εξής. Στην ποινική επιστήμη έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες περί των ιδιοχείρων εγκλημάτων¹²²: η θεωρία της γλωσσικής

εγκλήματος της συγκρότησης. Φυσικά η ευθύνη του για συνέργεια δια παραλείψεως δεν αποκλείεται (βλ. κατωτέρω).

¹¹⁶ Την αοριστία του όρου «ένταξη ως μέλους σε οργάνωση» διαπιστώνει η *Καϊάφα* (Προς μια νέα οριοθέτηση του αξιοποιήσιμου του οργανωμένου εγκλήματος στην Ε.Ε., ΠοινΔικ 2005, σελ. 1435) και εντεύθεν την ανάγκη περιγραφής στον νόμο των πράξεων εκείνων που εξειδικεύουν την συγκεκριμένη αξιοποιήσιμη συμπεριφορά.

¹¹⁷ SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 6a · Fischer, StGB, §129, Rn 24.

¹¹⁸ Τούτο διότι το έγκλημα είναι ιδιόχειρο και άρα αποκλείεται η δια παραλείψεως τέλεσή του (*Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ Ι, σελ. 170-171). Π.χ. ο πατέρας ο οποίος γνωρίζει ότι το τέκνο του πρόκειται να ενταχθεί σε μια εγκληματική οργάνωση και δεν το αποτρέπει δεν είναι αυτουργός δια παραλείψεως του εγκλήματος της ένταξης. Βλ. ανωτέρω υποσ. 115.

¹¹⁹ Ενδεικτική νομολογία: ΑΠ 1058/2013, ΤΝΠ ΔΣΑ · ΑΠ 1040/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ · ΣυμβΕφΘεσ 592/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ · ΣυμβΕφΘράκης 144/2008, ΠοινΧρ Ξ', σελ. 46 επ.

¹²⁰ *Μαργαρίτης*, ΕρμΠΚ, σελ. 500-501 (αριθμ. 12).

¹²¹ Ορθότερο είναι ότι ακριβώς το μέλος που αποχώρησε από την οργάνωση εξακολουθεί πάντως να αποτελεί τμήμα μιας στεγανής και συνωμοτικού χαρακτήρα οργάνωσης, οπότε για την παύση της ιδιότητας του μέλους απαιτείται πράξη αποτροπής της εξακολουθήσεως της λειτουργίας αυτής (υφίσταται με άλλα λόγια μια κατάσταση όμοια με την υπαναχώρηση από την πεπερασμένη απόπειρα). Πρβλ. ΑΠ 71/2015 (ΤΝΠ ΔΣΑ) · ΣυμβΕφΑθ 215/2015 (ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 299-300) · ΑΠ 473/2011 (ΤΝΠ ΔΣΑ), στις οποίες εγένετο δεκτό ότι για την αποχώρηση του μέλους αρκεί η εξωτερική αντιστάση της αντίθετης βούλησης αυτού (ήτοι μόνον της βούλησης προς αποχώρηση).

¹²² Τα λεγόμενα «σωματοπαγή» εγκλήματα κατά την έκφραση του *Χωραφά* (Η αυτουργία κατά τον νέον Ποινικόν Κώδικα, ΠοινΧρ Α', σελ. 22 · ο ίδιος, Ποινικό Δίκαιο, 1978, σελ. 337).

διατύπωσης (Wortlauttheorie), η θεωρία της σωματικής κίνησης (Körperbewegungstheorie) και η θεωρία της εγκληματικής έντασης (Intensitätstheorie)¹²³. Ο *Roxin*¹²⁴ από την πλευρά του διακρίνει δύο είδη ιδιοχείρων εγκλημάτων: αφενός τα εγκλήματα εκείνα τα οποία σχετίζονται άμεσα με την προσωπικότητα του δράστη (τα εγκλήματα του ποινικού δικαίου του δράστη – Täterstrafrechtliche Delikte), στα οποία αυτό που ποινικοποιείται είναι ένας αντικοινωνικός τύπος προσωπικότητας του δράστη και αφετέρου τα εγκλήματα που είναι στενά συνδεδεμένα με την αξιόποινη συμπεριφορά, χωρίς να προσβάλλουν έννομο αγαθό (Verhaltensgebundene Delikte ohne Rechtsgüterverletzung), στα οποία ελλείπει η προσβολή κάποιου εννόμου αγαθού, και αυτό που μάλλον προστατεύεται είναι κυρίως η ηθική τάξη¹²⁵. Ομοίως και ο *Χαραλαμπίκης*¹²⁶ διακρίνει καταρχήν δύο ομάδες ιδιοχείρων εγκλημάτων. Στην πρώτη θεωρεί ότι συγκαταλέγονται συμπεριφορές που ποινικοποιούνται ως εγκληματικές, οι οποίες δεν βλάπτουν ή θέτουν σε κίνδυνο έννομα αγαθά, αλλά εκφράζουν έναν τρόπο ζωής του δράστη που αποδοκιμάζεται από το κοινωνικό σύνολο (επαιτεία, αλητεία). Στην δεύτερη ομάδα ανήκουν συμπεριφορές που επίσης περιορίζονται τουλάχιστον κατά τη εξωτερική τους εμφάνιση στο πεδίο της προσωπικότητας του δράστη (αντιποίηση αρχής, έγκλημα σε υπαίτια μέθη, πρόκληση σκανδάλου με ακόλαστες πράξεις, διγαμία). Επειδή όμως, δεν υπάρχει κοινά αποδεκτός ορισμός του ιδιοχείρου εγκλήματος, το ζήτημα αν πρόκειται για ιδιόχειρο έγκλημα (με συνέπειες στην κατάφαση της ιδιότητας του αυτουργού της εγκληματικής συμπεριφοράς), μπορεί να κριθεί μόνο εν όψει της συγκεκριμένης διάταξης¹²⁷.

Συγκεκριμένα για το έγκλημα της ένταξης του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ διαπιστώνουμε ότι δεν μπορεί να υπαχθεί σε κάποια από τις κατηγορίες των ιδιοχείρων εγκλημάτων, που έχει εισηγηθεί ο *Roxin*. Παρόλα αυτά δεν μπορεί να παραβλεφθεί ότι ο συγκεκριμένος τρόπος τέλεσης έχει έντονα προσωποπαγή χαρακτήρα και επομένως μπορεί να τελεστεί μόνο με αυτοπρόσωπη συμπεριφορά του

¹²³ Βλ. τις αναπτύξεις των *Χαραλαμπίκη*, Η έμμεση αυτουργία, 1988, σελ. 378 επ. · *Αναγνωστόπουλου*, Η έμμεση αυτουργία, 2007, σελ. 67-76, όπως επίσης και την ειδικότερη επί του θέματος μελέτη του *Μπουρμά*, Ιδιόχειρα εγκλήματα, 2009.

¹²⁴ Βλ. την κριτική του *Roxin*, Täterschaft und Tatherrschaft, 2006, σελ. 402 επ.

¹²⁵ *Roxin*, ό.π., σελ. 410-414. Την διάκριση αυτή ακολουθεί και ο *Μπουρμάς*, ό.π., σελ. 163 επ. Αντίθετα, ο *Αναγνωστόπουλος* (Η έμμεση αυτουργία, σελ. 74-75) διακρίνει δύο κατηγορίες ιδιοχείρων εγκλημάτων: τα γνήσια και τα μη γνήσια. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσει εκείνα που αντλούν την σωματοπάγιά τους από την φύση του πράγματος (γνήσια ιδιόχειρα), ενώ στην δεύτερη εκείνα τα οποία δημιουργούνται ως τέτοια από επιλογή του νομοθέτη (μη γνήσια ιδιόχειρα).

¹²⁶ *Χαραλαμπίκης*, Η συμμετοχή στα ιδιαίτερα και στα ιδιόχειρα εγκλήματα, ΠοινΧρ ΞΣΤ', σελ. 174.

¹²⁷ *Χαραλαμπίκης*, Η έμμεση αυτουργία, σελ. 394 και ο *ίδιος*, ό.π., ΠοινΧρ ΞΣΤ', σελ. 174.

ίδιου του εντασσόμενου και όχι μέσω τρίτου¹²⁸. Η σημασία του χαρακτηρισμού του εγκλήματος της ένταξης ως ιδιοχείρου με τις συναρτώμενες προς τούτο συνέπειες θα καταδειχθεί στα επόμενα κεφάλαια.

Κλείνοντας την παρένθεση αυτή, επανερχόμαστε στην διερεύνηση του περιεχομένου του όρου «ένταξη» σε μια εγκληματική οργάνωση, κάνοντας μian αναφορά στα γενόμενα δεκτά στην γερμανική θεωρία. Και στο πλαίσιο του γερμΠΚ προτείνονται μάλλον ουσιαστικά κριτήρια για την κατάφαση αυτοουργικής ευθύνης για ένταξη σε εγκληματική οργάνωση, όπως είναι : α) η ενσωμάτωση στην οργάνωση μέσω της υποταγής της βούλησης του ατόμου στους σκοπούς της ομάδας, β) η εναρμόνιση της βούλησης του ατόμου με την ομάδα (Willensübereinstimmung mit Vereinigung), ώστε το άτομο να ανήκει στον κύκλο της οργάνωσης και να δραστηριοποιείται υπό αυτήν την ιδιότητα, γ) η με κάποια διάρκεια συμμετοχή στη ζωή της ομάδας μέσω της ενεργού ενίσχυσης της δομής, της συνοχής ή της δραστηριότητας της οργάνωσης¹²⁹. Δεν απαιτείται η συμμετοχή στις κατ' ιδίαν τελούμενες εγκληματικές πράξεις, αλλά και αντίστροφα η συμμετοχή στα αδικήματα δεν γεννά αυτόματα ευθύνη για ένταξη σε οργάνωση¹³⁰. Απαιτείται πάντως η ενίσχυση της οργάνωσης να γίνεται εκ των έσω. Μόνο όσοι ανήκουν στον σκληρό πυρήνα μιας ευρύτερης οργάνωσης αποτελούν μέλη της εγκληματικής οργάνωσης, οι δε λοιποί που επιδοκιμάζουν τις πράξεις αυτής μόνο ως υποστηρικτές μπορούν να χαρακτηριστούν¹³¹. Εκείνο που έχει βαρύνουσα σημασία είναι το στοιχείο της διάρκειας (τυχόν μικρά ή μεγάλα διαλείμματα εκτιμώνται συνολικά με τις λοιπές περιστάσεις για την διαπίστωση τυχόν διακοπής της ιδιότητας του μέλους)¹³². Σύμφωνα με μια άποψη είναι δυνατή η απλή είσοδος σε εγκληματική οργάνωση, η οποία όμως χωρίς ανάληψη κάποιας δραστηριότητας δεν θεμελιώνει ευθύνη για

¹²⁸ *Μανωλεδάκης*, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 116, ο οποίος σημειωτέον θεωρεί ως ιδίοχειρο και το έγκλημα της συγκρότησης της οργάνωσης · *Ριζάβα*, ό.π., σελ. 382 (ομοίως με *Μανωλεδάκη*) · *Ζλάτκου*, εις ΠΚ-Ερμ, σελ. 1545 (αριθμ. 2), η οποία αναφέρει ως ιδίοχειρο το έγκλημα της ένταξης σε τρομοκρατική οργάνωση του 187Α ΠΚ, συνάγεται άρα ότι ως τέτοιο θεωρεί και το αντίστοιχο έγκλημα του 187 ΠΚ · *Κωστάρας*, Επιτομή, σελ. 224 (αριθμ. 3). Για την έννοια του ιδιοχείρου εγκλήματος βλ. αντί άλλων *Μυλωνόπουλο*, ΓενΜ Ι, σελ. 170 · *Κοτσαλή*, ΓενΜ Ι, σελ. 90.

¹²⁹ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 104-107 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 59-61 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 16 · Lackner/Kühl, StGB, §129, Rn 5 · Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 13. Σύμφωνα με το Γερμανικό Ακυρωτικό (BGH AK 13/13 und 14/13, Beschluss vom 11.07.2013, Rn 17) η ιδιότητα του μέλους προϋποθέτει μάλιστα την συναίνεση της ίδιας της οργάνωσης · δεν αποτελούν δηλαδή μέλη, πρόσωπα που ενισχύουν την οργάνωση, χωρίς να υπάρχει συγκατάθεση της οργάνωσης για την εκ μέρους τους συμμετοχή στην ζωή της ομάδας.

¹³⁰ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 108-109 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 62.

¹³¹ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 110 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 63 · NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 18.

¹³² LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 111.

ένταξη, αλλά μόνο για υποστήριξη αυτής¹³³. Απαιτείται ανάληψη υποχρέωσης έναντι αλλήλων για την σε βάθος χρόνου συμβολή στην επιδίωξη των στόχων της ομάδας στη βάση της οργανωτικής και διευθυντικής δομής αυτής¹³⁴.

Οι ανωτέρω αναπτύξεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι για την κατάφαση της ιδιότητας του μέλους μιας εγκληματικής οργάνωσης προσάγονται ως επί το πλείστον ουσιαστικά κριτήρια (υποταγή της βούλησης του ατόμου στη βούληση της ομάδας, συμμετοχή στις δραστηριότητες αυτής, ανάληψη ενεργού ρόλου στην επίτευξη των στόχων της)¹³⁵. Όλα αυτά τα ουσιαστικά κριτήρια θα μπορούσαν να κατευθύνουν την έρευνα στη πρώτη διαπίστωση ότι το μέλος της οργάνωσης μέσω των πράξεων αυτών εντάσσεται κατά κάποιον τρόπο στην εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης (π.χ. παρέχει μεταφορικά μέσα, αποθήκες, έρχεται σε επαφές με την αστυνομία κλπ.)¹³⁶. Την ιδιότητα του μέλους δεν αποκτά όμως ο *extraneus* ο οποίος να μεν υποστηρίζει τους σκοπούς της οργάνωσης, δεν έχει όμως ο ίδιος ενταχθεί στην δομή της. Τα ζητήματα αυτά θα εξεταστούν αναλυτικά στο τέταρτο μέρος της μελέτης.

3.2.3. Οι επιπλέον τρόποι τέλεσης του γεμΠΚ

Ο γεμΠΚ προβλέπει δύο επιπλέον τρόπους τέλεσης του εγκλήματος στην §129 Abs. 1 StGB: την προσέλκυση μελών ή υποστηρικτών σε εγκληματική οργάνωση (*Werben um Mitglieder oder Unterstützer*) και την υποστήριξη εγκληματικής οργάνωσης (*Unterstützen*).

Ως προς τον πρώτο τρόπο τέλεσης (*Werbung um Mitglieder oder Unterstützer*¹³⁷) παρατηρούνται τα εξής. Αρχικά, την πράξη αυτή τελεί όποιος, απευθυνόμενος στο κοινό, επιδιώκει να κερδίσει πρόσωπα τα οποία θα ενταχθούν σε μια εγκληματική οργάνωση ως μέλη (προσέλκυση μελών), είτε επιδιώκει να

¹³³ SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 16a.

¹³⁴ SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 16.

¹³⁵ Βλ. και ΣυμβΕφαθ 215/2015 (ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 299), όπου γίνεται δεκτό ότι “*Ένταξη κάποιου ως μέλους στην εγκληματική οργάνωση σημαίνει την ενεργητική συμμετοχή του στην ομάδα με ταυτόχρονη αποδοχή των σκοπών της και με κάθε άλλου είδους στήριξη της δράσεώς της*” (η υπογράμμιση του γράφοντος).

¹³⁶ Σημειώνεται ότι στις εγκληματικές οργανώσεις εκτός του οργανωμένου εγκλήματος τούτου θα ισχύει κατά βάση ως προς την ένταξη στην γενικότερη δομή λειτουργίας, σχετιζόμενη π.χ. με την αγορά και αποθήκευση όπλων.

¹³⁷ Η λέξη υποστηρικτές – *Unterstützer* – στο πλαίσιο της §129 StGB χρησιμοποιείται ως *terminus technicus* · είναι αυτοί που τελούν ως αυτουργοί το έγκλημα της υποστήριξης εγκληματικής οργάνωσης.

αφυπνίσει την ετοιμότητα άλλων να ενισχύσουν την δραστηριότητα ή τις επιδιώξεις μιας τέτοιας οργάνωσης άμεσα ή μέσω ενός μέλους, χωρίς οι τρίτοι να ενταχθούν ως μέλη (προσέλκυση υποστηρικτών)¹³⁸. Η τελευταία αυτή περίπτωση μπορεί είτε να εξαντλείται σε μια απόπειρα ηθικής αυτουργίας προς παροχή συνέργειας σε μια συγκεκριμένη πράξη, είτε να κατευθύνεται σε μια διαρκή συνεργασία με την οργάνωση (π.χ. εδώ υπάγονται οι πληροφοριοδότες μιας οργάνωσης ή όσοι προσφέρουν κατάλυμα στα μέλη της¹³⁹).

Πρώτη προϋπόθεση στοιχειοθέτησης του συγκεκριμένου τρόπου τέλεσης είναι να υφίσταται ήδη η εγκληματική οργάνωση. Επί μη υφιστάμενης (αλλά υπό ίδρυση) οργάνωσης ανάλογη συμπεριφορά κρίνεται ως αυτουργική ίδρυση ή ηθική αυτουργία ή συνέργεια στην ίδρυση ή ως απόπειρα ίδρυσης¹⁴⁰. Δεύτερη προϋπόθεση είναι το πρόσωπο που τελεί την πράξη να μην έχει την ιδιότητα του μέλους της εγκληματικής οργάνωσης, διότι το μέλος που τελεί την πράξη της προσέλκυσης μελών ή υποστηρικτών, τελεί ήδη την αυτουργική μορφή της συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση¹⁴¹. Άρα το έγκλημα της προσέλκυσης τελείται μόνο από μη μέλη¹⁴². Αντίστροφα δε, εξωτερικοί που ενισχύουν την οργάνωση με αυτόν τον τρόπο δεν καθίστανται αυτόματα μέλη¹⁴³. Περαιτέρω, γίνεται καθολικά δεκτό ότι πρόκειται για ένα έγκλημα εξωτερίκευσης, το οποίο απαιτεί να κατευθύνεται στην προσέλκυση (*werbende Zielrichtung*) προς όφελος μιας συγκεκριμένης οργάνωσης¹⁴⁴. Η εξωτερίκευση αυτή πρέπει να είναι πρόσφορη από άποψη περιεχομένου, τρόπου εκδήλωσης και κύκλου αποδεκτών να κερδίσει μέλη ή υποστηρικτές για μια συγκεκριμένη οργάνωση. Γι' αυτόν τον λόγο, η κατεύθυνση της δήλωσης του δράστη προς προσέλκυση πρέπει να είναι σαφώς αναγνωρίσιμη από τους αποδέκτες της ως τέτοια, το στοιχείο δε αυτό κρίνεται με βάση μια συνολική θεώρηση¹⁴⁵. Δεν αρκούν όμως συμπεριφορές, όπως η απλή υπόδειξη μιας εγκληματικής οργάνωσης, η απλή συνηγορία υπέρ της εισόδου σε μια οργάνωση, η δικαιολόγηση των στόχων της ή των

¹³⁸ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 116 · BGH 3 StR 218/12, Beschluss vom 19.07.2012 (για το έγκλημα της προσέλκυσης σε τρομοκρατικές οργανώσεις).

¹³⁹ MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 73.

¹⁴⁰ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 119 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 79 · Fischer, StGB, §129, Rn 26.

¹⁴¹ MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 65.

¹⁴² LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 120 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 80 · Fischer, StGB, §129, Rn 24. Αντίθετα εις SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 18, όπου υποστηρίζεται ότι το έγκλημα τελείται και από μέλη, τα οποία όμως δεν έχουν αναλάβει ήδη ενεργό ρόλο στην οργάνωση και άρα δεν έχουν (ουσιαστικώς) ενταχθεί σε αυτήν.

¹⁴³ MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 67.

¹⁴⁴ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 122.

¹⁴⁵ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 123-124.

διαπραττόμενων από αυτή εγκλημάτων, η εξύμνηση (*Verherrlichung*) της ιδεολογίας της, ή η απλή προβολή συμβόλων¹⁴⁶. Τέτοιες συμπεριφορές υπάγονται στην έννοια της προσέλκυσης συμπάθειας (*Sympathiewerbung*), η οποία έχει αποκλειστεί από το πεδίο εφαρμογής της διάταξης¹⁴⁷ και επομένως αυτές δεν στοιχειοθετούν την ειδική υπόσταση του εγκλήματος¹⁴⁸. Η διάδοση ξένων δηλώσεων από τον δράστη δεν πληροί την συγκεκριμένη ειδική υπόσταση, εκτός εάν ο δράστης υιοθετεί και διαδίδει τις ξένες δηλώσεις από αντικειμενική άποψη ως δικές του και θέλει να γίνει αντιληπτός ως διαδίδων δικές του δηλώσεις · τούτο κρίνεται επίσης υπό μια συνολική αξιολόγηση¹⁴⁹. Πάντως αντίθετη περίπτωση, ήτοι διάδοση ξένων δηλώσεων, δεν αποκλείει συνέργεια στο έγκλημα της προσέλκυσης που τελείται από τον τρίτο¹⁵⁰. Επιπλέον, προϋπόθεση συνιστά να γίνεται η προσέλκυση σε σχέση με συγκεκριμένη – τουλάχιστον σαφώς προσδιοριζόμενη – οργάνωση (όχι με μεμονωμένο μέλος αυτής¹⁵¹), ακόμα κι αν η προτροπή γίνεται με αναφορά περισσότερων οργανώσεων (αρκεί να προκύπτει προς ποια συγκεκριμένη οργάνωση παρακινείται ο αποδέκτης να ενταχθεί). Μια γενικευμένη προπαγάνδα υπέρ εγκληματικής ή τρομοκρατικής δραστηριοποίησης για επίτευξη κάποιου στόχου, χωρίς σύνδεση με ορισμένη οργάνωση δεν αρκεί (εκτός εάν ο δράστης κατά κάποιον τρόπο αντιπροσωπεύει την οργάνωση, οπότε προκύπτει ότι η προτροπή αφορά την υπό κρίση οργάνωση)¹⁵². Τέλος, δεν απαιτείται να επήλθε το σκοπούμενο αποτέλεσμα, δηλαδή ο αποδέκτης της δήλωσης να εντάχθηκε πράγματι στην οργάνωση ή να υποστήριξε αυτήν. Με άλλα λόγια, η απόπειρα προσέλκυσης τιμωρείται ως τετελεσμένο έγκλημα στο πλαίσιο της §129 StGB. Πρόκειται δηλαδή για ένα μη γνήσιο έγκλημα επιχειρήσεως¹⁵³. Ακόμα όμως κι αν δεν απαιτείται να επήλθε το αποτέλεσμα,

¹⁴⁶ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 125 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 69.

¹⁴⁷ Τούτο συντελέστηκε με τον Νόμο για την 34^η Τροποποίηση του Ποινικού Δικαίου (34. Strafrechtsänderungsgesetz von 22.8.2002). Βλ. περισσότερα εις SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 2a · LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 117.

¹⁴⁸ NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 19. Πρβλ. παλαιότερα *Rebmann*, NStZ 1981, S. 457, που διαπίστωνε ότι η προσέλκυση στην §129a StGB μπορεί να είναι προσέλκυση είτε μελών, είτε υποστηρικτών είτε και συμπάθειας. Η τελευταία μάλιστα, κατά τον ίδιο, μπορεί στην πράξη να ενισχύσει την επικινδυνότητα μιας τρομοκρατικής οργάνωσης και άρα, βάσει μιας τελεολογικής ερμηνείας, είναι τόσο επικίνδυνη όσο και οι δύο άλλες μορφές προσέλκυσης και πρέπει να τιμωρείται (S. 459).

¹⁴⁹ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 127 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 69 · Fischer, StGB, §129, Rn 27 · Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 14a.

¹⁵⁰ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 129 · Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 14b.

¹⁵¹ *Rebmann*, NStZ 1981, S. 460.

¹⁵² LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 130 · Fischer, StGB, §129, Rn 26.

¹⁵³ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 131 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 18a.

απαιτείται πάντως η συμπεριφορά του δράστη να είναι πρόσφορη να το επιφέρει¹⁵⁴. Στο σημείο αυτό, ωστόσο, διαπιστώνεται η εξής αντίφαση: ενώ η απόπειρα προσέλκυσης κάποιου ως μέλους είναι αξιόποινη, αντίθετα η αποτυχημένη απόπειρα συμμετοχής ή υποστήριξης της οργάνωσης δεν είναι αξιόποινη¹⁵⁵.

Ως προς τον δεύτερο τρόπο τέλεσης (Unterstützung einer kriminellen Vereinigung) μπορούν να επισημανθούν τα ακόλουθα. Το έγκλημα τελεί όποιος, χωρίς να είναι ο ίδιος μέλος της οργάνωσης¹⁵⁶, προωθεί / ενισχύει την δραστηριότητα αυτής ή την πραγματοποίηση των στόχων της άμεσα ή μέσω ενός μέλους της οργάνωσης. Πρόκειται στην πραγματικότητα για μια μορφή συνέργειας που έχει αναχθεί σε αυτουργικό έγκλημα¹⁵⁷. Η υποστήριξη αυτή συνίσταται στην διατήρηση και επαύξηση του δυναμικού επικινδυνότητας (Gefährdungspotenzial) της οργάνωσης, η οποία επικινδυνότητα με την σειρά της συνίσταται στην ικανότητα και ετοιμότητα της οργάνωσης να τελεί σε βάθος χρόνου εγκλήματα¹⁵⁸. Απαιτείται σε κάθε περίπτωση μια ανιχνεύσιμη/αποδείξιμη ενίσχυση της αντικειμενικής – οργανωτικής επικινδυνότητας της οργάνωσης¹⁵⁹. Η συμπεριφορά, με άλλα λόγια, πρέπει να εμφανίζεται ως προώθηση, ενίσχυση, εξασφάλιση της συγκεκριμένης επικινδυνότητας της οργάνωσης και να είναι ωφέλιμη γι' αυτήν¹⁶⁰. Η ενίσχυση αυτή μπορεί να κατευθύνεται προς την εσωτερική οργάνωση και συνοχή της ομάδας, προς την διευκόλυνση κάποιας σχεδιαζόμενης από αυτήν αξιόποινης πράξης, προς την ενίσχυση της απόφασης των μελών να διαπράξουν εγκλήματα¹⁶¹, αλλά και γενικά προς την επαύξηση της ετοιμότητας/δυνατότητας δράσης αυτής ή προς την

¹⁵⁴ MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 75 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 18 · NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 19 · Fischer, StGB, §129, Rn 28 · Rebmann, NStZ 1981, S. 459. Πρβλ. Lackner/Kühl, StGB, §129, Rn 8, όπου υποστηρίζεται ότι δεν απαιτείται κάποιο αποτέλεσμα ούτε να είναι πρόσφορη η συμπεριφορά να επιφέρει κάποιο αποτέλεσμα.

¹⁵⁵ Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 14. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με την §129 Abs. 3 StGB, το έγκλημα είναι δεκτικό απόπειρας μόνο υπό την μορφή της ίδρυσης (βλ. αντί άλλων LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 101, 169).

¹⁵⁶ Πρβλ. SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 17, όπου διατυπώνεται η άποψη ότι δεν είναι ορθή η θέση ότι υποστήριξη παρέχουν μόνο extranei, διότι διαφορετικά τα μέλη της οργάνωσης που δεν έχουν αναλάβει πραγματική δραστηριότητα (και άρα δεν υπέχουν ευθύνη για συμμετοχή), δεν θα μπορούσαν να τιμωρηθούν, παρότι επαυξάνουν την επικινδυνότητα της οργάνωσης.

¹⁵⁷ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 132 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 81 · Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 15.

¹⁵⁸ SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 17.

¹⁵⁹ NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 20.

¹⁶⁰ Fischer, StGB, §129, Rn 20 · Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 15. Πρβλ. για την §129a StGB, Bader, NStZ 2007, S. 618-619, ο οποίος δέχεται ότι η υποστήριξη πρέπει να έχει μια αντικειμενική προσφορότητα ενίσχυσης, υπό την έννοια ότι η οργάνωση πρέπει να είναι σε θέση να αξιοποιήσει την συμπεριφορά και ότι η συμπεριφορά αυτή σημαίνει κάποιο όφελος για την οργάνωση, ακόμα κι αν αυτή δεν το αξιοποιήσει τελικά.

¹⁶¹ Lackner/Kühl, StGB, §129, Rn 6.

ενδυνάμωση της εγκληματικής στοχοθεσίας της¹⁶². Η υποστήριξη, σύμφωνα με μία άποψη, μπορεί να αφορά και μόνο την δραστηριότητα ή τους στόχους της οργάνωσης και όχι απαραίτητα την οργανωτική δομή αυτής¹⁶³. Γίνεται γενικά δεκτό, ότι απαιτείται μεν η βοήθεια εκ μέρους του *extraneus* να ασκεί ως τέτοια κάποια επίδραση και να είναι με κάποιο τρόπο ωφέλιμη για την οργάνωση, αλλά δεν απαιτείται η οργάνωση να αξιοποιήσει πράγματι την βοήθεια αυτή και να συγκαθορίστηκε έτσι κάποια αξιόποινη πράξη διαπραχθείσα από την οργάνωση ή μια αξιόποινη συμπεριφορά ενός μέλους σχετιζόμενη με την οργάνωση. Δεν αρκεί, ωστόσο, η ενίσχυση που δεν είχε κανένα αποτέλεσμα, ούτε πληροί την ποινική υπόσταση η συμπεριφορά που εκ των προτέρων δεν μπορούσε να προσφέρει κάποιο όφελος για την οργάνωση¹⁶⁴. Η υποστήριξη ενός μεμονωμένου μέλους της οργάνωσης πληροί την ειδική υπόσταση, μόνο όταν η στόχευση αυτή κατευθύνεται προς την ενίσχυση της οργάνωσης ως τέτοιας και οι επιδιώξεις της οργάνωσης ενισχύονται συνολικά. Απαιτείται, δηλαδή, μια συνάφεια της συμπεριφοράς αυτής με την ομάδα ως οργάνωση (όπως άλλωστε συμβαίνει και με τον τρόπο τέλεσης της προσέλευσης μελών/υποστηρικτών)¹⁶⁵. Η συμμετοχή στη διάπραξη επιμέρους εγκλημάτων ή ακόμα και η διάπραξη αυτών κατ' εντολή της οργάνωσης, δεν θεμελιώνει ευθύνη για υποστήριξη, εκτός αν συντρέχει το στοιχείο της επαύξησης της επικινδυνότητας¹⁶⁶. Όσον αφορά στην προσέλευση συμπάθειας (*Sympathiewerbung*), αυτή αποκλείστηκε από το πεδίο εφαρμογής τόσο της §129 StGB όσο και της §129a StGB, όπως αναφέρθηκε. Το ζήτημα που γεννήθηκε, ήταν αν παρόλα αυτά μπορεί η προσέλευση συμπάθειας να τιμωρηθεί ως υποστήριξη της οργάνωσης. Επ' αυτού, ορθότερη είναι η αποφαιτική απάντηση¹⁶⁷. Μάλιστα επιχειρηματολογείται ότι δεν

¹⁶² LK-StGB-Krauß, §129, Rn 132 · MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 81.

¹⁶³ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 132.

¹⁶⁴ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 133 · MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 82 · Fischer, StGB, §129, Rn 20. Πρβλ. SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 17, όπου γίνεται δεκτό ότι αυτή η επαύξηση της επικινδυνότητας της οργάνωσης ή η αποτροπή της μείωσής της τυποποιείται στην ειδική υπόσταση ως αποτέλεσμα, το οποίο πράγματι πρέπει να επέλθει. Η ποινική υπόσταση πληρούται με συμπεριφορές που είναι κατάλληλες / πρόσφορες να αυξήσουν την αποφασιστικότητα και ετοιμότητα των μελών να τελέσουν τα επιδιωκόμενα εγκλήματα και έτσι πρέπει να υφίσταται πράγματι μια αντίστοιχη επίδραση και στα μέλη της οργάνωσης (από την πράξη της υποστήριξης). Χωρίς την απαίτηση του αποτελέσματος αυτού δεν θα μπορούσε να εξισωθεί από άποψη αδικού ο συγκεκριμένος τρόπος τέλεσης με την αυτουργική πράξη της ένταξης στην οργάνωση. Από την άλλη, δεν απαιτείται να επήλθε πράγματι το αποτέλεσμα (η ενίσχυση της επικινδυνότητας) όπως π.χ. όταν η βοήθεια δεν αξιοποιήθηκε από την οργάνωση. Δεν αρκεί η πράξη υποστήριξης να είναι πρόσφορη να ενισχύσει την οργάνωση, αλλά απαιτείται ως αποτέλεσμα η επαύξηση της επικινδυνότητας αυτής.

¹⁶⁵ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 134 · MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 81.

¹⁶⁶ SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 17a.

¹⁶⁷ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 135-138 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 17c.

πληροί κάθε πράξη προσέλκυσης την ποινική υπόσταση της υποστήριξης, διότι στην δεύτερη πρέπει να προκύπτει κάποιο όφελος για την οργάνωση, ακόμα κι αν δεν αξιοποιηθεί τελικά από αυτήν · αρκεί να ήταν σε θέση να το αξιοποιήσει. Συμπερασματικά, πράξη προσέλκυσης που δεν είναι πλέον αξιόποινη (ως εκδήλωση συμπάθειας) δεν μπορεί να συνιστά, παρόλα αυτά, υποστήριξη της οργάνωσης¹⁶⁸.

Επομένως, συμπεριφορά που πληροί την ποινική υπόσταση της υποστήριξης είναι μόνο εκείνη που ενισχύει άμεσα την εσωτερική οργάνωση και συνοχή της εγκληματικής οργάνωσης, που διευκολύνει την πραγματοποίηση των υπ' αυτήν σχεδιαζόμενων εγκλημάτων ή επιδρά θετικά στην ετοιμότητα δράσης και στην εγκληματική στοχοθεσία της οργάνωσης και με αυτόν τον τρόπο ενισχύει την εγγενή επικινδυνότητα αυτής, εφόσον η συμπεριφορά αυτή δεν συνιστά προσέλκυση μελών, υποστηρικτών ή συμπάθειας προς μια εγκληματική οργάνωση¹⁶⁹. Είναι άλλο βέβαια το ζήτημα, αν δύναται να υπαχθεί στην νομοτυπική συμπεριφορά της υποστήριξης και η συμπεριφορά του *extraneus*, ο οποίος παρέχει συνδρομή σε μέλος της οργάνωσης στην τέλεση πράξεως προσέλκυσης μελών ή υποστηρικτών (εννοείται από το ίδιο το μέλος)¹⁷⁰. Γενικά, αρκεί πάντως για την υπαγωγή στον συγκεκριμένο τρόπο τέλεσης και η ψυχική υποστήριξη, όταν με αυτήν ενισχύεται το ηθικό της ομάδας ή η ετοιμότητα κάθε μέλους προς διάπραξη αδικημάτων, εφόσον όμως η ενίσχυση κατευθύνεται προς την οργάνωση καθεαυτήν¹⁷¹. Όσον αφορά στην ψυχική υποστήριξη (*psychische Unterstützung*) και την σχέση αυτής με την προσέλκυση συμπάθειας (*Sympathiewerbung*) πρέπει να σημειωθούν τα εξής: η ψυχική υποστήριξη κατευθύνεται προς την ενίσχυση της ομάδας και είναι αξιόποινη. Αντίθετα η προσέλκυση συμπάθειας κατευθύνεται προς τρίτους αποδέκτες και δεν είναι αξιόποινη (ούτε υπό την μορφή τέλεσης της προσέλκυσης, ούτε ως υποστήριξη

¹⁶⁸ Έτσι *Bader*, NStZ 2007, S. 623. Πρβλ. BGH AK 6/07 und StB 3/07, Beschluss vom 16.5.2007 [=ΠοινΧρ NH', σελ. 375 επ.]. Αυτά ισχύουν κατ' όμοιο τρόπο τόσο για τις εγκληματικές όσο και για τις τρομοκρατικές οργανώσεις.

¹⁶⁹ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 139 · MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 83.

¹⁷⁰ Επ' αυτού το Γερμανικό Ακυρωτικό έχει δεχτεί ότι την αυτοργική υποστήριξη τρομοκρατικής οργάνωσης (§129a StGB) τελεί ο *extraneus*, ο οποίος ενισχύει μέλος της οργάνωσης στην παρ' αυτού (του μέλους) τέλεση πράξης προσέλκυσης μελών ή υποστηρικτών (BGH AK 13 und 14/13, Beschluss vom 11.07.2013, Rn 22). Βλ. την κριτική στην νομολογία αυτή από τους *Werndl/Lickleder*, ZIS 12/2014, S. 651, οι οποίοι εντοπίζουν το σφάλμα στο γεγονός ότι απαιτείται για την στοιχειοθέτηση της αυτοργικής υποστήριξης ο αποδέκτης της συνδρομής να είναι η ίδια η οργάνωση και όχι κάποιο μέλος αυτής – στην τελευταία περίπτωση υπάρχει περιθώριο κατάφασης ευθύνης μόνο για συνέργεια.

¹⁷¹ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 140. Πρβλ. NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 20, όπου υποστηρίζεται ότι ψυχική υποστήριξη στην πράξη δεν είναι δυνατή (διότι τα μέλη της οργάνωσης είναι ήδη αποφασισμένα να τελέσουν εγκλήματα).

εγκληματικής οργάνωσης)¹⁷². Τέλος, ως παραδείγματα πράξεων υποστήριξης μπορούν να αναφερθούν η παροχή συμβουλών για συγκεκριμενοποίηση των στόχων και σχεδίων της ομάδας, η οικονομική υποστήριξη, η παροχή όπλων/εργαλείων/οχημάτων/χώρων¹⁷³, όχι όμως και κοινωνικά συνηθισμένες συμπεριφορές χωρίς συγκεκριμένο σύνδεσμο με τους στόχους της οργάνωσης¹⁷⁴, όπως π.χ. πώληση τροφίμων, ρουχισμού, εκμίσθωση διαμερίσματος, εκτός εάν και αυτές οι συμπεριφορές ενισχύουν την εγκληματική οργάνωση ως τέτοια (ως επιδιώκουσα την τέλεση εγκλημάτων).

3.3. Υποκειμενική Υπόσταση

3.3.1. Η δογματική μορφή του εγκλήματος πριν τον ν. 3875/2010

Κατά την εξέταση της υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος του άρθρου 187 ΠΚ δύο σημεία κυρίως δημιουργούν προβληματισμό, ειδικότερα αναφορικά με την επιδίωξη διάπραξης περισσότερων κακουργημάτων (πλέον δε και ορισμένων πλημμελημάτων) που περιέχονται στον κατάλογο της παρ. 1.

Το πρώτο ζήτημα αφορά στο ερώτημα εάν ο άμεσος δόλος α' βαθμού (όπως προκύπτει από την λέξη «επιδιώκει» στο κείμενο του νόμου σε συνδυασμό με τα άρθρα ΠΚ 18, 26 παρ. 1 και 27 παρ. 2 εδ. β') πρέπει να βαρύνει κάθε μέλος της οργάνωσης, την ίδια την οργάνωση ή και τους δύο. Αρχικά ας εξετάσουμε την δογματική μορφή του εγκλήματος υπό το προγενέστερο του ν. 3875/2010 καθεστώς. Η αρχική διατύπωση της διάταξης, περιέχουσα τον σύνδεσμο «και» («και επιδιώκει») θέσπιζε ένα έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης, όπερ οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι απαιτείτο αλλά και αρκούσε κάθε μέλος της οργάνωσης να έχει δόλο σκοπού (άμεσο δόλο α' βαθμού) ως προς την διάπραξη των εγκλημάτων, χωρίς η

¹⁷² Πρβλ. *Μαργαρίτη*, ΕρμΠΚ, σελ. 507 (αριθμ. 38).

¹⁷³ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 142 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 90. Κρίθηκε ωστόσο (ορθά) από τον BGH ότι η απλή υπόσχεση προμήθειας όπλων διευρύνει υπερβολικά τον χώρο του αξιοποιούν και δεν συνιστά πράξη υποστήριξης (BGH 2 BJs 10/05-8, StB 3/05, Beschluss vom 19.5.2005, S. 7).

¹⁷⁴ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 144 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 93-94 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 17b · NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 22.

επιδίωξη αυτή να αποτελεί συμφωνημένο στόχο της ίδιας της οργάνωσης¹⁷⁵. Έτσι υπό την προηγούμενη διατύπωση του νόμου εγένετο δεκτό, ότι τόσο στην περίπτωση της συγκρότησης όσο και στην περίπτωση της ένταξης, θα πρέπει να υφίσταται επιδίωξη του δράστη να τελεστούν τα συγκεκριμένα κακουργήματα της παρ. 1 και όχι απλή αποδοχή τέλεσής τους¹⁷⁶. Υποστηρίχθηκε επίσης¹⁷⁷ ότι με διορθωτική ερμηνεία της διάταξης πρέπει να θεωρηθεί ότι η επιδίωξη τέλεσης των κακουργημάτων βαρύνει την ίδια την οργάνωση (και απλώς η επιδίωξη κάθε μέλους προς τέλεση αυτών πρέπει να ερευνάται σε δεύτερο επίπεδο). Η επιδίωξη τέλεσης των περισσότερων εγκλημάτων πρέπει να αποτελεί (κατά την άποψη αυτή) τόσο στόχο της ομάδας, όσο και στόχο του κάθε μέλους. Αντίθετη εκδοχή, ότι δηλαδή αρκεί να επιδιώκει κάθε μέλος την διάπραξη εγκλημάτων χωρίς να επιδιώκει η ίδια η οργάνωση οδηγεί (κατά την ίδια άποψη) σε τιμώρηση του φρονήματος, διότι θα υφίστατο το υποκειμενικό στοιχείο χωρίς το αντίστοιχο αντικειμενικό υπόβαθρο, και με αυτήν την έννοια πρέπει οι επιδιώξεις του μέλους να είναι σύστοιχες προς τις επιδιώξεις της οργάνωσης¹⁷⁸.

Ζήτημα αναφέρεται (ή τουλάχιστον αναφύοταν υπό την προγενέστερη νομοθετική διατύπωση) ως προς το ερώτημα, εάν η επιδίωξη κάθε μέλους διάπραξης περισσότερων κακουργημάτων πρέπει να νοηθεί ως συνολικός (ενιαίος) δόλος που να καλύπτει εκ των προτέρων τις σχεδιαζόμενες πράξεις ή αν αρκεί ο δόλος εξακολούθησης, υπό την έννοια ότι δεν απαιτείται να έχει προαποφασιστεί η διάπραξη των περισσότερων κακουργημάτων, αρκεί κάθε μεταγενέστερη απόφαση για τέλεση ενός νέου εγκλήματος να εμφανίζεται ως συνέχεια της προηγουμένως ληφθείσας απόφασης τέλεσης κάποιου (έστω ενός) από τα αναφερόμενα κακουργήματα της παρ. 1. Εν προκειμένω γίνεται δεκτό¹⁷⁹ ότι απαιτείται τα μέλη της οργάνωσης να έχουν προαποφασίσει την τέλεση περισσότερων κακουργημάτων του καταλόγου της παρ. 1, δηλαδή η επιδίωξή τους πρέπει να καλύπτει εκ των προτέρων τις σχεδιαζόμενες πράξεις και την επανειλημμένη τέλεσή τους (χωρίς πάντως να απαιτείται λεπτομερής σχεδιασμός κάθε εγκληματικής πράξης), διότι σε αυτήν την περίπτωση δικαιολογείται ο κακουργηματικός χαρακτήρας του εγκλήματος λόγω της

¹⁷⁵ Συμεωνίδου, ΠοινΔικ 2001, σελ. 695. Βλ. επίσης Εισηγητική Έκθεση του ν. 2928/2001, Παρατηρήσεις επί του άρθρου 1 σελ. 3 (αριθμ. 3, στοιχ. γ) και Έκθεση της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής, Παρατηρήσεις στο άρθρο 1, σελ. 2.

¹⁷⁶ Μανωλεδάκης, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 114 · Τζαννετής, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1018.

¹⁷⁷ Συμεωνίδου, ό.π., σελ. 695 · Μανωλεδάκης, ό.π., σελ. 108-109 (υποσ. 33).

¹⁷⁸ Βλ. την κριτική του Λίβου στην άποψη αυτή (ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 312, υποσ. 10).

¹⁷⁹ Τζαννετής, ό.π., σελ. 1018-1019 · Μαργαρίτης, ΕρμΠΚ, σελ. 501 (αριθμ. 13) · Κριθαράς, ό.π., σελ. 897-898, ομοίως και η ελληνική νομολογία: ΑΠ 973/2015, ΤΝΠ ΔΣΑ · ΑΠ 1375/2009, ΤΝΠ ΔΣΑ · ΕφΑθ 3028/2003, ΤΝΠ ΔΣΑ.

αυξημένης επικινδυνότητας της εν λόγω ένωσης προσώπων. Ως εκ τούτου, προκριτέα ήταν η λύση του συνολικού (ενιαίου) δόλου ως περισσότερο συμβατή με τη δογματική φυσιολογία του οργανωμένου εγκλήματος. Δεν υφίσταται συνεπώς η εγκληματική οργάνωση του ΠΚ 187 όταν τα μέλη έχουν αποφασίσει τη διάπραξη ενός μόνο εγκλήματος από τα αναφερόμενα στην παρ. 1, και μετά τη διάπραξή του αποφασίζουν τότε το πρώτον την συνέχιση της εγκληματικής τους δράσης¹⁸⁰. Δεν αποκλείεται πάντως κατά την άποψη του γράφοντος η εκδοχή, ότι σε εκείνο ακριβώς το χρονικό σημείο (της λήψης της απόφασης από τα μέλη για συνέχιση της εγκληματικής δραστηριότητας) ιδρύεται πράγματι η εγκληματική οργάνωση, αφού κατά τα λοιπά συντρέχουν όλα τα στοιχεία αυτής. Τυχόν ένσταση ότι σε εκείνο το χρονικό σημείο δεν μπορεί να γίνει λόγος για συγκρότηση εγκληματικής οργάνωσης, δεδομένου ότι αυτή στην πραγματικότητα προϋπάρχει, παραβλέπει το γεγονός ότι για το χρονικό διάστημα πριν τη λήψη της απόφασης από τα μέλη, δεν επρόκειτο περί μιας εγκληματικής οργάνωσης κατά την έννοια της παρ. 1, αλλά περί μιας συμμορίας της παρ. 5. Με άλλα λόγια, η μεταβολή του σκοπού της οργάνωσης (από τη διάπραξη ενός εγκλήματος στην διάπραξη περισσότερων) μεταβάλλει στην πραγματικότητα την ίδια τη φύση της οργάνωσης από μια απλή συμμορία σε εγκληματική οργάνωση. Τούτη η παραδοχή έχει διπλή σημασία. Πρώτον, βάσει αυτής μπορεί να γίνει δεκτό ότι εκείνο το χρονικό σημείο αποτελεί (έστω πλασματικά) το χρονικό σημείο ίδρυσης της εγκληματικής οργάνωσης. Και δεύτερον, δεν ανακύπτουν προβλήματα συρροής μεταξύ των δύο εγκλημάτων (ένταξη σε συμμορία – ένταξη σε εγκληματική οργάνωση), δεδομένου ότι (χρονικά τουλάχιστον) η τέλεση αυτών δεν συμπίπτει.

Τα ανωτέρω για την μεταβολή του σκοπού γίνονται ευρέως δεκτά και στην Γερμανία¹⁸¹. Ο χαρακτηρισμός μιας οργάνωσης μπορεί να αλλάξει από νόμιμη σε εγκληματική («Umfunktionierung einer legalen Vereinigung»¹⁸²) αν μεταβληθεί ο σκοπός (ή η δραστηριότητα) αυτής από νόμιμο σε εγκληματικό. Το σημείο αυτό μεταβολής του σκοπού από νόμιμο σε εγκληματικό αποτελεί το χρονικό σημείο

¹⁸⁰ “Πρέπει με άλλους λόγους, η επανειλημμένη εγκληματική δράση να αποτελεί ιδρυτικό στόχο της οργάνωσης και όχι να υπαγορεύεται από τις περιστάσεις, υπό τις οποίες δρουν εκάστοτε τα μέλη της” έτσι ο Τζαννετής, ΠoinXp NA’, σελ. 1019, υποσ. 27.

¹⁸¹ Για την μεταβολή του σκοπού μιας οργάνωσης από νομοταγή συμπεριφορά σε τέλεση παρανόμων πράξεων βλ. στην γερμανική βιβλιογραφία ιδίως SK-Rudolphi/Stein, §129, Rn 11a · NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 16 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 3.

¹⁸² Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 7.

ίδρυσης της εγκληματικής οργάνωσης¹⁸³. Το ίδιο μπορεί να συμβεί όταν η ομάδα αρχίζει να επιδιώκει εγκλήματα του καταλόγου της §129a StGB, οπότε μεταβάλλεται από εγκληματική σε τρομοκρατική ομάδα¹⁸⁴.

Σημειώνεται στην παρούσα αλληλουχία ότι, δεν απαιτείται η οργάνωση να επιδιώκει την τέλεση ομοειδών εγκλημάτων αλλά μπορεί η δραστηριότητά της να εκτείνεται σε ποικίλης φύσεως αδικήματα (κατά της ζωής, κατά της περιουσίας) αρκεί να εμπεριέχονται αυτά στον κατάλογο της παρ. 1 και να εντάσσονται στην εξυπηρέτηση του κοινού σκοπού των μελών της οργάνωσης¹⁸⁵. Σημειώνεται, ότι στον γερμΠΚ δεν υπάρχει κατάλογος εγκληματικών πράξεων, τις οποίες πρέπει να επιδιώκει η οργάνωση, όπως στον ημέτερο ΠΚ, αλλά αρκεί η επιδίωξη τέλεσης καταρχήν οποιασδήποτε αξιόποινης πράξης¹⁸⁶. Προϋπόθεση αποτελεί πάντως να θέτουν τα επιδιωκόμενα εγκλήματα έναν σημαντικό κίνδυνο για την δημόσια ασφάλεια, με άλλα λόγια να είναι μιας συγκεκριμένης βαρύτητας¹⁸⁷.

Η οργάνωση πρέπει όμως να επιδιώκει την τέλεση των εγκληματικών πράξεων ως δικές της¹⁸⁸. Δεν απαιτείται πάντως η διάπραξη των εγκλημάτων να αποτελεί τον τελικό ή τον κύριο σκοπό της οργάνωσης¹⁸⁹. Οι σχεδιαζόμενες πράξεις πρέπει να καθορίζουν την οργάνωση προς τα έξω, δεν αρκεί να αποτελούν το πνευματικό υπόβαθρο της οργάνωσης¹⁹⁰. Ζήτημα είναι αν μπορεί να γίνει δεκτή de lege ferenda και στο ελληνικό δίκαιο εξαίρεση ανάλογη του γερμΠΚ¹⁹¹, σύμφωνα με την οποία δεν εφαρμόζεται η διάταξη για την εγκληματική οργάνωση όταν οι εγκληματικές πράξεις είναι δευτερεύουσας σημασίας σε σχέση με τον κύριο σκοπό και δραστηριότητα της οργάνωσης¹⁹². Η οργάνωση πρέπει να επιδιώκει τις πράξεις ως δικές της, ενώ τυχόν υποστήριξη ξένων πράξεων κρίνεται υπό μια συνολική θεώρηση¹⁹³. Δεν αρκεί πάντως να επιφυλάσσεται η οργάνωση να τελέσει εγκλήματα

¹⁸³ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 102 · MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 55 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 15. Σύμφωνα με μια άποψη είναι δυνατή και η επανανομιμοποίηση της οργάνωσης (NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 16).

¹⁸⁴ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 76 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 32-33.

¹⁸⁵ Τζαννετής, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1019.

¹⁸⁶ §129 Abs. 1 StGB: «*Wer eine Vereinigung gründet deren Zwecke oder deren Tätigkeit darauf gerichtet sind, Straftaten zu begehen...*».

¹⁸⁷ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 57 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 10-10a.

¹⁸⁸ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 63.

¹⁸⁹ Fischer, StGB, §129, Rn 15.

¹⁹⁰ NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 13.

¹⁹¹ §129 Abs. 2 Nr. 2 StGB: «*Absatz 1 ist nicht anzuwenden [...] wenn die Begehung von Straftaten nur ein Zweck oder eine Tätigkeit von untergeordneter Bedeutung ist*».

¹⁹² LK-StGB-Krauß, §129, Rn 73, 83-86 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 13.

¹⁹³ Fischer, StGB, §129, Rn 14 · Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 7a.

υπό συγκεκριμένες συνθήκες¹⁹⁴. Αποφασιστικής σημασίας είναι η σοβαρή ανάληψη υποχρέωσης των συμμετεχόντων προσώπων έναντι αλλήλων να εκτείνεται στην προδιαγραφόμενη δομή σχηματισμού της βούλησης και διευθυντική δομή της ομάδας¹⁹⁵. Πρέπει η οργανωτική δομή να είναι κατάλληλη / πρόσφορη να διευκολύνει την τέλεση των σχεδιαζόμενων εγκλημάτων και η συμφωνία της ένωσης να προβλέπει την χρησιμοποίησή της προς αυτόν τον σκοπό¹⁹⁶.

3.3.2. Η δογματική μορφή του εγκλήματος μετά τον ν. 3875/2010

Εν τέλει με τον ν. 3875/2010 αντικαταστάθηκε ο σύνδεσμος και από την αναφορική αντωνυμία που («που επιδιώκει») και πλέον η παραπάνω υποστηριχθείσα άποψη θα μπορούσε να θεωρηθεί ως νομοθετικά επικυρωμένη. Η ισχύουσα διατύπωση της διάταξης ωστόσο, είναι δεκτική των δύο ακόλουθων – και αντίθετων μεταξύ τους – ερμηνειών. Σύμφωνα με την πρώτη, απαιτείται καθένα από τα μέλη της οργάνωσης να έχει σκοπό την διάπραξη περισσότερων κακουργημάτων από εκείνα που αναφέρονται στην παρ. 1, αλλά και η ίδια η οργάνωση να έχει τον αντίστοιχο σκοπό (δόλος σκοπού)¹⁹⁷. Σύμφωνα με την δεύτερη, ο δόλος σκοπού πρέπει να βαρύνει την ίδια την οργάνωση χωρίς να απαιτείται να βαρύνει κάθε μέλος αυτής, δηλαδή το εντασσόμενο στην οργάνωση μέλος αρκεί να έχει ενδεχόμενο δόλο ως προς την διάπραξη των κακουργημάτων από την οργάνωση (αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι η αναφορική αντωνυμία προσδιορίζει – ρητά πλέον – την οργάνωση και όχι το μέλος)¹⁹⁸.

Η νομοθετική μεταβολή που επήλθε με τον ν. 3875/2010 πρέπει να θεωρηθεί ότι άλλαξε άρδην τα ισχύοντα μέχρι τότε (και γενόμενα ευρέως δεκτά εκ μέρους της θεωρίας και της νομολογίας) στο πεδίο της υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος

¹⁹⁴ Fischer, StGB, §129, Rn 11.

¹⁹⁵ SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 6b.

¹⁹⁶ SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 11a.

¹⁹⁷ Μαργαρίτης, ΕρμΠΚ, σελ. 501 (αριθμ. 13-14). Βλ. Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής και συναφείς διατάξεις», Επιφυλάξεις επί του άρθρου 2, σελ. 1.

¹⁹⁸ Ριζάβα, ό.π., σελ. 390. Έτσι όμως, φαίνεται να υφίσταται αναντιστοιχία της διάταξης του 187 παρ. 1 ΠΚ με την αντίστοιχη διάταξη περί τρομοκρατικών οργανώσεων, στην οποία είχε ήδη τυποποιηθεί με τον ν. 3251/2004 η τρομοκρατική οργάνωση ως «δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα από τρία ή περισσότερα πρόσωπα που δρουν από κοινού και επιδιώκουν την τέλεση του εγκλήματος της παραγράφου 1».

του άρθρου 187 ΠΚ¹⁹⁹. Πριν την νομοθετική μεταβολή, η αρχική διατύπωση του ν. 2928/2001 περιέχουσα τη φράση «και επιδιώκει» πράγματι θέσπιζε ένα έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης, δηλαδή η επιδίωξη διάπραξης περισσότερων εγκλημάτων εκ μέρους των μελών της οργάνωσης συνιστούσε ένα υποκειμενικό στοιχείο του αδικού, για το οποίο απαιτείτο (από τον συνδυασμό των άρθρων 18, 26 και 27 ΠΚ) άμεσος δόλος α΄ βαθμού. Κατά την προϊσχύουσα ρύθμιση, δεν απαιτείτο ο σκοπός της όλης οργάνωσης να είναι εγκληματικός, αλλά αρκούσε ο εντασσόμενος σε αυτήν να επιδιώκει την διάπραξη των εγκλημάτων του καταλόγου της παρ. 1. Τούτο δε, ίσχυε ακόμα και αν η ομάδα αποφάσιζε μεταγενέστερα την ανάληψη εγκληματικής δράσης μέσω της επιδίωξης τέλεσης των εγκλημάτων της παρ. 1. Έτσι, κατά την εκφραζόμενη στην Έκθεση της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής άποψη του *Μυλωνόπουλου*²⁰⁰, υπό το προϊσχύον καθεστώς τελούσε το έγκλημα της παρ. 1 και εκείνος που εντασσόταν σε δομημένη ομάδα που επεδίωκε είτε αξιόποινες πράξεις μη περιεχόμενες στον κατάλογο της παρ. 1 είτε και μη αξιόποινες πράξεις, ο ίδιος όμως είχε σκοπό, κατά τον χρόνο ένταξής του, να τελέσει τα εγκλήματα της παρ. 1 μέσω της ομάδας και εκμεταλλευόμενος την οργάνωσή της²⁰¹.

Μάλιστα, υπό την μορφή αυτή το έγκλημα εμφάνιζε σημαντική ασυμμετρία μεταξύ αντικειμενικής και υποκειμενικής υπόστασης, αφού για την πλήρωση της πρώτης απαιτείτο ο ρόλος των μελών να είναι λειτουργικός και όχι συστατικός της οργάνωσης (απόρροια της πραγματοπαγούς φύσης αυτής), για δε την πλήρωση της δεύτερης απαιτείτο ο σκοπός τέλεσης των περισσότερων κακουργημάτων να συντρέχει στο κάθε μέλος της οργάνωσης²⁰². Με άλλα λόγια απαιτείτο το (κατεξοχήν προσωποπαγές) στοιχείο της επιδίωξης διάπραξης των εγκλημάτων να συντρέχει στο κάθε μέλος, το οποίο όμως λόγω της πραγματοπαγούς φύσης της οργάνωσης δεν είναι συστατικό της ύπαρξής της, ούτε είναι αναγκαίο τα μέλη να ενεργούν από κοινού, ούτε να τελούν αυτά τα ίδια τις αξιόποινες πράξεις. Πάντως η αρχική

¹⁹⁹ Τούτο φαίνεται ότι δεν αντελήφθη ο ίδιος ο ιστορικός νομοθέτης, όπως προκύπτει από την Αιτιολογική Έκθεση του ν. 3875/2010, ό.π., σελ. 1 (βλ. και τις εύστοχες επισημάνσεις του *Λίβου*, ΠοινΧρ ΞΕ΄, σελ. 313, υποσ. 14). Πρβλ. Έκθεση Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής ν. 3875/2010, Παρατηρήσεις επί του άρθρου δεύτερου παρ. 1 στοιχ. α, σελ. 4-5, όπου επισημαίνεται ότι (σελ. 4) «*Η αναδιατύπωση της φράσης είναι μεν περισσότερο σύμφωνη με τα πράγματα, πλην όμως αλλοιώνει δραστηκώς το περιεχόμενο της διάταξης*». Και τα ελληνικά δικαστήρια ακόμα μεταχειρίζονται την διάταξη ως έχουσα το ίδιο ακριβώς κανονιστικό περιεχόμενο όπως και προηγουμένως (π.χ. ΣυμβΕφΑθ 215/2015, ΠοινΧρ ΞΕ΄, σελ. 300).

²⁰⁰ Έκθεση Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής ν. 3875/2010, Παρατηρήσεις επί του άρθρου δεύτερου παρ. 1 στοιχ. α, σελ. 4.

²⁰¹ Πρβλ. την ανωτέρω αναφερθείσα άποψη της *Συμεωνίδου* (ΠοινΔικ 2001, σελ. 695).

²⁰² *Λίβος*, ΠοινΧρ ΞΕ΄, σελ. 312.

διατύπωση ήταν ευμενέστερη της σημερινής, υπό την έννοια ότι για την κατάφαση ποινικής ευθύνης για το έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση έπρεπε να διαπιστωθεί επιπλέον η συνδρομή στο πρόσωπο του συγκεκριμένου μέλους η επιδίωξη (άμεσος δόλος α' βαθμού) τέλεσης των κακουργημάτων της παρ. 1²⁰³.

Η μεταβολή που επέφερε ο ν. 3875/2010 στην διατύπωση της διάταξης, με την αντικατάσταση του συνδέσμου «και» από την αναφορική αντωνυμία «που», μολονότι αποτελούσε αίτημα μερίδας της θεωρίας²⁰⁴ στην πραγματικότητα κατέστησε την διάταξη αυστηρότερη. Διότι, ενώ υπό την προϊσχύουσα διατύπωση, η επιδίωξη τέλεσης εγκλημάτων τυποποιείτο ως υποκειμενικό στοιχείο του αδίκου και περιέγραφε τον σκοπό πρόκλησης ενός εγκληματικού αποτελέσματος (κατά την έννοια του 27 παρ. 2 εδ. β' ΠΚ), πλέον η επιδίωξη τυποποιείται ως στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος²⁰⁵. Η διαπίστωση ότι υπό την ισχύουσα διατύπωση της διάταξης η επιδίωξη διάπραξης περισσότερων εγκλημάτων της παρ. 1 εκ μέρους της εγκληματικής οργάνωσης, συνιστά στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πλέον αρκεί ενδεχόμενος δόλος κάθε μέλους ως προς αυτήν²⁰⁶. Η νέα ρύθμιση θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είναι από την μία μεριά επιεικέστερη της προϊσχύουσας, από την άποψη ότι πλέον απαιτείται να συντρέχει σε όλα τα μέλη της ομάδας (δηλαδή στην ομάδα ως σύνολο) ο σκοπός τέλεσης των κακουργημάτων της παρ. 1, κατά τον χρόνο ένταξης του υπό κρίση δράστη. Είναι ωστόσο αυστηρότερη εκείνης από την άποψη ότι πλέον να συντρέχει στο πρόσωπο του δράστη που εντάσσεται ως μέλος ενδεχόμενος δόλος, ως προς το γεγονός ότι εντάσσεται σε ομάδα που επιδιώκει την τέλεση αξιοποιώνων πράξεων της παρ. 1²⁰⁷. Επίσης, υφίσταται ο κίνδυνος κατά την εξέταση της ποινικής ευθύνης κάθε μέλους της οργάνωσης να συνάγεται ένα οιονεί τεκμήριο δόλου ως

²⁰³ Λίβος, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 312, ο οποίος διαπιστώνει ότι η υπό συζήτηση διάταξη πριν την αναδιατύπωσή της από τον νομοθέτη λειτούργησε δικαιοκρατικά.

²⁰⁴ Συμεωνίδου, ΠοινΔικ 2001, σελ. 695.

²⁰⁵ Βλ. Λίβος, ό.π., σελ. 312, κατά τον οποίο η επιδίωξη τυποποιείται "ως ποιοτικό στοιχείο της εγκληματικής οργάνωσης, ως χαρακτηριστική λειτουργία της συγκεκριμένης αξιόποινης ένωσης προσώπων και ως οργανωτικά στοχοθετημένη δράση (organisatorische Zielgerichtetheit) αυτής".

²⁰⁶ Λίβος, ό.π., σελ. 313. Πρβλ. υπό το προηγούμενο καθεστώς την άποψη του Μανωλεδάκη (Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 113-114), σύμφωνα με την οποία "Από την φύση του αδικήματος – αλλά και με βάση την διατύπωση του νόμου – απαιτείται δόλος α' βαθμού. Διότι δεν είναι λογικό να συγκροτεί κάποια ομάδα (εγκληματική οργάνωση) με το... ενδεχόμενο να τελεστούν κάποια κακουργήματα". Αναρωτιέται πάντως κανείς, αν ο εν λόγω συγγραφέας θα δεχόταν (για την ταυτότητα του νομικού λόγου) το ίδιο και για το έγκλημα της ένταξης, δηλαδή την αδυναμία στοιχειοθέτησής της επί συνδρομής ενδεχόμενου δόλου ή εάν αντίθετα, μήπως στην ένταξη δεν αποκλείεται λογικά το μέλος να έχει ενδεχόμενο δόλο να τελεστούν κάποια κακουργήματα εκ μέρους της οργάνωσης.

²⁰⁷ Έκθεση Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής ν. 3875/2010, Παρατηρήσεις επί του άρθρου δεύτερου παρ. 1 στοιχ. α, σελ. 4-5.

προς την επιδίωξη των εγκλημάτων από τα εντασσόμενα μέλη, αρκεί να αποδεικνύεται ότι η επιδίωξη συντρέχει στην οργάνωση ως όλον²⁰⁸. Περαιτέρω συνέπειες αυτής της παραδοχής εντοπίζονται στο επίπεδο της διάκρισης της αυτουργικής μορφής τέλεσης του εγκλήματος της παρ. 1 από τις συμμετοχικές μορφές τέλεσης αυτού (ηθική αυτουργία – συνέργεια) για τις οποίες θα γίνει λόγος στη συνέχεια της μελέτης.

Και στην αντίστοιχη διάταξη του γερμΠΚ ο σκοπός τέλεσης εγκλημάτων πρέπει να συντρέχει στην οργάνωση. Ο σκοπός αυτός υφίσταται δε, όταν καλύπτεται από μια εντός της ομάδας διαδικασία σχηματισμού της βούλησης των μελών. Τούτο σημαίνει ότι δεν καταλογίζονται στην ομάδα εγκληματικοί στόχοι, οι οποίοι αποτελούν αντικείμενο επιδίωξης μόνο από τους ηγέτες ή από μεμονωμένα μέλη αυτής, χωρίς να συντρέχει το ίδιο και για τα λοιπά μέλη. Δεν αποκλείεται πάντως να σχηματίζεται εντός της ομάδας ένας σκληρός πυρήνας ατόμων, που επιδιώκει την τέλεση εγκλημάτων, ενώ πρόσωπα εκτός του πυρήνα αυτού μόνο υποστηρικτές μπορούν να είναι και όχι μέλη της οργάνωσης²⁰⁹. Ο σκοπός τέλεσης εγκλημάτων συνιστά μεν τον δεσμευτικό στόχο της ομάδας, αλλά δεν είναι αναγκαίο να αποτελεί τον τελικό ή τον κύριο σκοπό της ομάδας. Μπορεί δηλαδή η τέλεση των εγκλημάτων να συνιστά μέσο για την επιδίωξη κάποιου άλλου απώτερου στόχου²¹⁰. Τα μέλη πάντως πρέπει να γνωρίζουν ότι η συμμετοχή τους στην ομάδα σημαίνει επιδίωξη τέλεσης εγκλημάτων, και όχι ότι η τέλεση αυτών ενδέχεται να λάβει χώρα περιστασιακά ή παρεμπιπτόντως²¹¹. Και υπό τον γερμΠΚ αρκεί για τις πράξεις που τυποποιούνται στην αντίστοιχη διάταξη ενδεχόμενος δόλος του δράστη, εκτός από την πράξη της προσέλκυσης μελών / υποστηρικτών, η οποία απαιτεί άμεσο δόλο α' βαθμού²¹².

Συνοψίζοντας τα ανωτέρω και επιχειρώντας μια πρώτη προσπάθεια οριοθέτησης του αξιόποινου του αυτουργού της πράξης της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση από το αξιόποινο του συμμετόχου εν στενή εννοία σε αυτήν, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι οι δυνατές εκδοχές που διανοίγονται στην εξεταζόμενη προβληματική είναι τρεις. Σύμφωνα με την πρώτη²¹³ το εντασσόμενο στην οργάνωση μέλος απαιτείται να έχει άμεσο δόλο α' βαθμού ως προς την τέλεση των εγκλημάτων

²⁰⁸ Λίβος, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 314.

²⁰⁹ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 72.

²¹⁰ MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 27.

²¹¹ MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 29.

²¹² LK-StGB-Krauß, §129, Rn 151-152 · MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 95-96.

²¹³ Μανωλεδάκης, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 114.

της παρ. 1. Το πρόσωπο που έχει άμεσο δόλο β' βαθμού ή ενδεχόμενο δόλο μόνο ως συμμέτοχος μπορεί τιμωρηθεί. Η εκδοχή αυτή, καίτοι de lege lata ορθή υπό το προγενέστερο καθεστώς, δεν είναι πλέον υποστηρίξιμη υπό την ισχύουσα διατύπωση της διάταξης της παρ. 1 του 187 ΠΚ, διότι ρητά πλέον η σκοπός αναφέρεται μόνο στην οργάνωση και όχι στο μέλος, αφού έπαψε η επιδίωξη τέλεσης εγκλημάτων να αποτελεί υποκειμενικό στοιχείο του αδικού και κατέστη στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης. Σύμφωνα με την δεύτερη εκδοχή²¹⁴ πρέπει να συντρέχει άμεσος δόλος α' βαθμού στο εντασσόμενο στην οργάνωση μέλος, ώστε να είναι δυνατή η στοιχειοθέτηση αυτουργικής ευθύνης (κατά τούτο συμπίπτει με την πρώτη ως άνω εκδοχή), ωστόσο επί συνδρομής στο μέλος άμεσου δόλου β' βαθμού ή ενδεχόμενου δόλου, δεν είναι δυνατή η στοιχειοθέτηση ευθύνης ούτε για αυτουργική ούτε και για συμμετοχική παραβίαση του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ, διότι ο συμμέτοχος εν στενή εννοία πρέπει να έχει τον ίδιο βαθμού δόλου με τον αυτουργό²¹⁵. Για τον ίδιο λόγο με ανωτέρω δεν μπορεί πλέον de lege lata να γίνει δεκτή η δεύτερη άποψη. Μόνη υποστηρίξιμη εκδοχή υπό την ισχύουσα ρύθμιση είναι επομένως η τρίτη²¹⁶: άμεσος δόλος α' βαθμού ως προς την τέλεση των εγκλημάτων της παρ. 1 απαιτείται να συντρέχει στην οργάνωση (έτσι και στον γεμΠΚ), ενώ αρκεί να συντρέχει στον δράστη ενδεχόμενος (ή και αναγκαίος) δόλος ώστε να θεωρηθεί αυτουργός του εγκλήματος της ένταξης. Το εύλογο ερώτημα που ανακύπτει από την συγκεκριμένη παραδοχή είναι το εξής: ποιος εν τέλει μπορεί να είναι συμμέτοχος εν στενή εννοία στο έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση. Με το ερώτημα αυτό θα ασχοληθούμε παρακάτω.

²¹⁴ Συμεωνίδου, ΠοινΔικ 2001, σελ. 695.

²¹⁵ Η Συμεωνίδου διατυπώνει την θέση αυτή, συμεριζόμενη τις απόψεις Παπαδαμάκη (Ο δόλος του συμμετόχου, εις Προβλήματα συμμετοχής στο έγκλημα, σελ. 173-175) και Μπιτζιλέκη (Η συμμετοχική πράξη, σελ. 275-278). Το πρόβλημα όμως εδώ αφορά κατ' ακρίβεια όχι (όπως υπολαμβάνει η Συμεωνίδου) στο ζήτημα αν πρέπει ο συμμέτοχος να έχει τον ίδιο βαθμό δόλου με τον αυτουργό, αλλά αντίθετα αν απαιτείται το υποκειμενικό στοιχείο του αδικού της επιδίωξης διάπραξης εγκλημάτων (περί αυτού πρόκειται) να συντρέχει και στον συμμέτοχο.

²¹⁶ Λίβος, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 312-313.

IV. Μορφές συμμετοχής στις εγκληματικές οργανώσεις

Η διερεύνηση των διαφόρων μορφών σύμπραξης στην εγκληματική οργάνωση του άρθρου 187 ΠΚ πρέπει να ακολουθήσει, κατά την άποψη του γράφοντος, την εξής πορεία. Αρχικά θα προηγηθεί η έρευνα περί της δυνατότητας ή μη κατάφασης ποινικής ευθύνης για «συμμετοχική» συμμετοχή στο έγκλημα της παρ. 1 του άρθρου 187 ΠΚ, η οποία αναγκαστικά θα διέλθει από την προσπάθεια οριοθέτησης της αυτουργικής και της συμμετοχικής παραβίασης του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ. Ακολούθως, θα εξεταστούν ο αυτουργικός τρόπος τέλεσης του άρθρου 187 παρ. 2 (κατ' ουσίαν συμμετοχικών πράξεων που έχουν αναχθεί σε αυτουργικές), δηλαδή η παροχή ουσιωδών πληροφοριών ή υλικών μέσων στην οργάνωση για την εξυπηρέτηση των σκοπών αυτής. Στη συνέχεια, θα εξεταστεί αν είναι δυνατή, αλλά και τι μορφή μπορεί να λάβει, τυχόν συμμετοχή εν στενή εννοία στο έγκλημα της παρ. 2, δηλαδή αν είναι δυνατή και με ποιο τρόπο ηθική αυτουργία και συνέργεια στην παροχή πληροφοριών ή υλικών μέσων. Τέλος, θα μας απασχολήσει αφενός το μη αξιόποινο της ψυχικής συνέργειας, εφόσον η οργάνωση δεν επιδιώκει οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος και αφετέρου το μη αξιόποινο συγκεκριμένων συμπεριφορών, οι οποίες εμφανίζονται μεν να πληρούν την ειδική υπόσταση είτε του εγκλήματος της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση είτε την ειδική υπόσταση κάποιας από τις συμμετοχικές μορφές εμφάνισης του εγκλήματος του άρθρου 187 ΠΚ, πλην όμως γι' αυτές δικαιολογείται για κάποιον λόγο η μη κατάγνωση ποινικής ευθύνης λόγω του αξιολογικά ουδέτερου χαρακτήρα τους (αξιολογικά ουδέτερες πράξεις συμμετοχής).

Προτού προχωρήσουμε, κρίνονται στην παρούσα αλληλουχία αναγκαίες ορισμένες ορολογικές διευκρινίσεις. Όταν μεν γίνεται λόγος για «συμμετοχική» μορφή συμμετοχής στην παρούσα μελέτη εννοείται η συμμετοχή εν στενή εννοία (ηθική αυτουργία και συνέργεια) στο έγκλημα της συγκρότησης και ένταξης σε εγκληματική οργάνωση. Όταν δε γίνεται λόγος για «αυτουργική» μορφή συμμετοχής εννοείται ο τρόπος τέλεσης της παροχής ουσιωδών πληροφοριών ή υλικών μέσων, που έχει αναβαθμιστεί στην παρ. 2 του 187 ΠΚ σε αυτοτελές έγκλημα.

4.1. Συμμετοχή εν στενή εννοία στο άρθρο 187 παρ. 1 ΠΚ

4.1.1. Η τυπική – αντικειμενική θεωρία

Η προσπάθεια διερεύνησης των ορίων μεταξύ της αυτουργικής παραβίασης της παρ. 1 του άρθρου 187 ΠΚ και της συμμετοχικής τοιαύτης οφείλει εν πρώτοις να λάβει υπόψιν την ισχύουσα στο ελληνικό ποινικό δίκαιο τυπική – αντικειμενική θεωρία στην διδασκαλία περί συμμετοχής. Ερωτάται με άλλα λόγια, αν η συγκεκριμένη θεωρία θα μπορούσε ενδεχομένως να προσφέρει μια κατευθυντήρια οδό στην οριοθέτηση του αυτουργού από τον συμμετόχο εν στενή εννοία στο έγκλημα του 187 παρ. 1 ΠΚ. Όπως είναι γνωστό, σύμφωνα με την τυπική – αντικειμενική θεωρία που ισχύει στην ελληνική έννομη τάξη στο πεδίο της συμμετοχής, αυτουργός είναι εκείνος που πραγματώνει εν όλω (ή σε περίπτωση συναυτουργίας τουλάχιστον εν μέρει) την αντικειμενική υπόσταση ενός εγκλήματος. Επομένως, εκείνος που συμβάλλει στο έγκλημα χωρίς να τελεί πράξη αντικειμενικής υπόστασης, μόνο συμμετόχος εν στενή εννοία μπορεί να είναι²¹⁷. Με βάση τα γενόμενα – σχεδόν καθολικώς – δεκτά, η συμμετοχή είναι μια εξαρτημένη πρόκληση, μια έμμεση (μέσω του δράστη) προσβολή ενός εννόμου αγαθού²¹⁸. Δικαιολογητική βάση του αξιοποίνου του εν στενή εννοία συμμετόχου είναι ότι συμβάλλει εκ προθέσεως σε άδικη και ποινικώς αξιόλογη πράξη άλλου²¹⁹.

Τα προβλήματα που εμφανίζει η υιοθέτηση της τυπικής αντικειμενικής θεωρίας στον χώρο της συμμετοχής έχουν εντοπιστεί από εκπροσώπους και της ελληνικής ποινικής θεωρίας. Έτσι, η Μπενάκη διαπίστωνε ήδη πλέον του ημίσεος αιώνας πριν (και παρά την κυριαρχία των απόψεων του Χωραφά στην ελληνική ποινικοδογματική σκέψη), ότι η τυπική αντικειμενική θεωρία αποτυγχάνει να συλλάβει το βαρύτερο άδικο του συμμετόχου σε περιπτώσεις «οιονεί αυτουργικής» δράσης, στις οποίες η πράξη του συμμετόχου δεν πληροί την αντικειμενική υπόσταση είτε εκ τύχης είτε βάσει συμφωνημένου σχεδίου. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η άμεση

²¹⁷ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ II, σελ. 126-128 · Ανδρουλάκης, ΓενΜ II, σελ. 134-135 και 140-141 · Μπενάκη, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρα 45-49, σελ. 666-668 (αριθμ. 6-20).

²¹⁸ Βλ. αντί άλλων Μυλωνόπουλο, ΓενΜ II, σελ. 130-131 · Roxin, Σχετικά με τον λόγο τιμώρησης της συμμετοχής, Υπερ 1994, σελ. 7.

²¹⁹ Χωραφάς, Ποινικό Δίκαιο, σελ. 346. Κατά τον Χωραφά “Υπό τον όρο συμμετοχή εν στενή εννοία νοούνται αι περιπτώσεις συμμετοχής εις το έγκλημα, αίτινες συνιστώσι παρεπομένας ή δευτερευούσας μορφάς εμφανίσεως του εγκλήματος, καθόσον εννοιολογικώς είναι εξηρημένα από ωρισμένη κυρίαν πράξιν υπ’ άλλου πραγματούμενη” (ό.π., σελ. 344).

συνέργεια φαίνεται να αποτελεί την πρακτική διέξοδο στις δυσχέρειες που εμφανίζει η συνεπής εφαρμογή της τυπικής αντικειμενικής θεωρίας²²⁰. Και ο *Χαραλαμπίδης* αργότερα διατύπωσε την θέση ότι η τυπική αντικειμενική θεωρία ξεκινά από μεν ορθές βάσεις, “*πλην όμως, στην αυστηρή της μορφή, δεν είναι σε θέση να καλύψει όλο το φάσμα της αυτουργικής δραστηριότητας*”²²¹.

Ας δούμε πώς μπορεί να λειτουργήσει η τυπική – αντικειμενική θεωρία στο έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση, αφ’ ης στιγμής μάλιστα το κριτήριο της τέλεσης πράξης αντικειμενικής υπόστασης που προτείνει η εν λόγω θεωρία λειτουργεί κατά γενική ομολογία ικανοποιητικά στα τυπικά εγκλήματα (συμπεριφοράς)²²², όπως είναι το έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση.

Πράγματι το έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση είναι τυπικό έγκλημα, δηλαδή ελλείπει σε αυτόν τον τρόπο τέλεσης μια περαιτέρω μεταβολή στον εξωτερικό κόσμο νοητά διακριτή κατά τόπο και χρόνο από την συμπεριφορά που την προκάλεσε (όπως αντίθετα συμβαίνει στα εγκλήματα αποτελέσματος)²²³. Τούτη η διαπίστωση, ωστόσο, δεν μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα, ότι παρέχεται πρόσφορο έδαφος εφαρμογής της τυπικής – αντικειμενικής θεωρίας για την διάκριση φυσικής αυτουργίας και συμμετοχής στο συγκεκριμένο έγκλημα, διότι κατ’ αυτόν τον τρόπο αγνοείται η φύση της εγκληματικής οργάνωσης ως δομημένης και με διαρκή δράση ομάδας, της οποίας *conditio sine qua non* (και η *differentia specifica* αυτής από λοιπές συσσωματώσεις προσώπων) είναι η εφοδιαστική υποδομή. Αυτή δε υφίσταται (τουλάχιστον) στις εγκληματικές οργανώσεις του οργανωμένου εγκλήματος. Συνεπώς, ο αυτουργικός τρόπος τέλεσης της ένταξης σε μια τέτοια οργάνωση δεν μπορεί να νοηθεί κεχωρισμένη από την ίδια την δομή της οργάνωσης (ενδεχομένως απλά ως μια τυπική πράξη προσχώρησης σε αυτήν), αλλά συνίσταται στην ενεργό ανάληψη όλων εκείνων των δραστηριοτήτων που ενισχύουν / συμβάλλουν στην εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης. Με άλλα λόγια, ένταξη ως μέλος σε εγκληματική οργάνωση σημαίνει την με κάποιο τρόπο ένταξη στην εφοδιαστική

²²⁰ *Μπενάκη*, Η υπό του ελληνικού ποινικού κώδικος κα της επιστήμης αντιμετώπισης των προβλημάτων της συμμετοχής εις το έγκλημα, *ΠοινΧρ ΙΑ*, σελ. 117-119. Ωστόσο η ίδια παρατηρεί εύστοχα ότι ο αρχηγός μιας εγκληματικής συμμορίας που αποτελεί τον ιθύνοντα νου των εγκλημάτων που τελούνται από τα μέλη της δεν δύναται να χαρακτηριστεί ως άμεσος συνεργός, διότι τούτο αντίκειται στην έννοια της συνδρομής ως εννοιολογικό στοιχείο της άμεσης συνέργειας (ό.π., σελ. 119 και η ίδια, εις *ΣυστΕρμΠΚ*, άρθρα 45-49, σελ. 667, αριθμ. 14 και σελ. 668, αριθμ. 22).

²²¹ *Χαραλαμπίδης*, Η έμμεση αυτουργία, σελ. 197-200.

²²² *Ανδρουλάκης*, *ΓενΜ ΙΙ*, σελ. 134-135 · *Μπενάκη*, εις *ΣυστΕρμΠΚ*, άρθρα 45-49, σελ. 666 (αριθμ. 11). Τούτο διότι, στα τυπικά εγκλήματα περιγράφεται ρητά η εγκληματική πράξη στον νόμο.

²²³ *Μυλωνόπουλος*, *ΓενΜ Ι*, σελ. 145-146.

υποδομή της εγκληματικής οργάνωσης. Εδώ ακριβώς εντοπίζεται η ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου εγκλήματος και γι' αυτόν τον λόγο η τυπική – αντικειμενική θεωρία δεν μπορεί να προσφέρει ικανοποιητική απάντηση στο πρόβλημα της οριοθέτησης του αξιολογίου του αυτουργού από τον συμμετόχο στο άρθρο 187 παρ. 1 ΠΚ. Διότι το προσφερόμενο από αυτήν κριτήριο της τέλεσης πράξης αντικειμενικής υπόστασης για την κατάφαση ευθύνης του δράστη ως αυτουργού, δεν εξηγεί πότε πράγματι κάποιος εντάσσεται στην εφοδιαστική υποδομή μιας οργάνωσης και κατ' επέκταση θεωρείται μέλος αυτής.

Η ανωτέρω προβληματική σχετίζεται και με το ερώτημα αν είναι δυνατή η συναυτουργική τέλεση του εγκλήματος της παρ. 1²²⁴. Κατά μια άποψη η πολυπρόσωπη συναυτουργική δράση εφάπτεται οντολογικά με το έγκλημα του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ²²⁵. Κατά παρεμφερή άποψη, δεν νοείται τέλεση του εγκλήματος της ένταξης κατά συναυτουργία, διότι τούτο συνιστά έγκλημα αναγκαίας σύμπραξης · είναι όμως δυνατή τέλεση του εγκλήματος της συγκρότησης κατά συναυτουργία²²⁶.

Ορθότερο είναι ότι η συναυτουργία στο έγκλημα της ένταξης αποκλείεται, διότι το συγκεκριμένο έγκλημα ανήκει στην κατηγορία των ιδιοχείρων (σωματοπαγών) εγκλημάτων, επί των οποίων αποκλείεται η κατά συναυτουργία τέλεση²²⁷. Όπως γίνεται δεκτό από την κρατούσα γνώμη, συνεκτέλεση με τη μορφή της κατανομής εργασίας (και άρα τέλεση κατά συναυτουργία) δεν είναι νοητή στα ιδιόχειρα εγκλήματα²²⁸. Κατά την μειοψηφούσα άποψη αντίθετα, η συναυτουργία στα ιδιόχειρα εγκλήματα δεν αποκλείεται εννοιολογικώς, διότι και τα ιδιόχειρα εγκλήματα μπορούν να τελεστούν κατά συναυτουργία, είτε όταν πρόκειται για σύνθετα εγκλήματα, όπου το ένα συνθετικό δεν απαιτείται να τελεστεί ιδιοχείρως και το ιδιόχειρο έγκλημα τελείται συναυτουργικά με κατανομή εργασίας, είτε όταν το

²²⁴ Πρβλ. το έγκλημα της συμμορίας, στο οποίο δεν νοείται τέλεση κατά συναυτουργία με την έννοια του άρθρου ΠΚ 45, καθώς πρόκειται περί ιδιοχείρου εγκλήματος (*Κωνσταντινίδης*, Σύστασις και Συμμορία, σελ. 132 · *Μανωλεδάκης*, Επιβουλή της δημοσίας τάξης, σελ. 125). Κατά τον *Μανωλεδάκη* μάλιστα η συμμορία συνιστά έγκλημα αναγκαίας συναυτουργίας (ό.π. σελ. 125).

²²⁵ *Μαργαρίτης/Χατζηγιωάννου*, ΠοινΔικ 2014, σελ. 171.

²²⁶ *Μανωλεδάκης*, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 117. Σε άλλο έργο του πάντως (ΠΔ Γενική Θεωρία, σελ. 257) ο ίδιος υποστηρίζει ότι τα πολυπρόσωπα εγκλήματα (όπως η συγκρότηση εγκληματικής οργάνωσης) αποτελούν περιπτώσεις αναγωγής της συναυτουργίας σε ιδιώνυμο έγκλημα και ως εκ τούτου συνάγεται ότι δεν είναι (περαιτέρω) δυνατή η συναυτουργική τέλεση.

²²⁷ *Χωραφάς*, Περὶ συναυτουργίας κατά τον νέον Ποινικόν Κώδικα, ΠοινΧρ Α', σελ. 115. Ο ίδιος μάλιστα παρατηρούσε ότι η συμμορία υπό το καθεστώς του προϊσχύσαντος Ποινικού Νόμου, ήταν ένα είδος τεχνητής συναυτουργίας, αφού καθίδρυε πλασματικούς αυτουργούς (ό.π., σελ. 105).

²²⁸ *Ανδρουλάκης*, ΓενΜ Π, σελ. 170 · *Μπουρμάς*, Ιδιόχειρα εγκλήματα, σελ. 155. Ο *Μανωλεδάκης* (ΠΔ Γενική Θεωρία, σελ. 633) συμφωνεί ότι αποκλείεται η συναυτουργία στα ιδιόχειρα εγκλήματα, αλλά εξαιρεί την περίπτωση που μόνο ένα από τα συστατικά ενός σύνθετου εγκλήματος είναι ιδιόχειρο.

ιδιόχειρο έγκλημα τελείται στο σύνολό του από πλείονες που δρουν ιδιοχείρως. Κριτήριο είναι επομένως αν όλοι οι συμπράττοντες τελούν ιδιοχείρως την πράξη²²⁹. Σε κάθε περίπτωση πάντως, το έγκλημα της συγκρότησης εγκληματικής οργάνωσης ως πολυπρόσωπο (αναγκαίας σύμπραξης), όπως και το έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση ως ιδιόχειρο, δεν μπορούν να τελεστούν κατά συναυτουργία. Έτσι, καθένας που συγκροτεί ή εντάσσεται σε εγκληματική οργάνωση, έστω και κατόπιν συναπόφασης με κάποιο άλλο πρόσωπο, τελεί το έγκλημα ως (μόνος) αυτουργός.

4.1.2. Η υποκειμενική θεωρία

Ακολούθως, πρέπει να εξεταστεί μήπως οι λοιπές θεωρίες για την διάκριση της αυτουργίας από την συμμετοχή εν στενή εννοία μπορούν να προσφέρουν βάσιμη απάντηση στο ζήτημα της διάκρισης της αυτουργικής πράξης της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση από την συμμετοχική παραβίαση του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ.

Από την μια πλευρά έχει υποστηριχθεί κατά καιρούς η υποκειμενική θεωρία (στην πραγματικότητα πρόκειται περί πλειόνων υποκειμενικών θεωριών, με κοινό όμως περιεχόμενο και σημείο αναφοράς), η οποία προσφέρει ένα υποκειμενικό κριτήριο διάκρισης του αυτουργού από τον συμμετόχο. Αυτουργός είναι εκείνος που έχει βούληση αυτουργού (*animus auctoris*), ενώ συμμετόχος εκείνος που έχει βούληση συμμετοχής σε ξένη πράξη (*animus socii*)²³⁰. Η υποκειμενική θεωρία ωστόσο βαρύνεται με τα εγγενή μειονεκτήματα των υποκειμενικών κριτηρίων (η χρήση των οποίων οδηγεί κατά κανόνα σε αυθαίρετη συναγωγή συμπερασμάτων), ενώ λαμβάνει και ως δεδομένο το ζητούμενο (*petitio principii*)²³¹. Επιπλέον, το κριτήριο της θεωρίας αυτής δεν μπορεί να λειτουργήσει για τον διαχωρισμό έμμεσης και ηθικής αυτουργίας, γιατί και ο ηθικός αυτουργός «θέλει για τον εαυτό του» την εγκληματική πράξη²³². Πλέον δε έχει εγκαταλειφθεί πλήρως στους κόλπους της ποινικής επιστήμης και νομολογίας.

Για τους ανωτέρω λόγους η υποκειμενική θεωρία δεν δύναται να προσφέρει ικανοποιητική απάντηση ούτε και στο πεδίο της εξεταζόμενης προβληματικής. Διότι

²²⁹ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 166.

²³⁰ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 128.

²³¹ Ανδρουλάκης, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 128.

²³² Χαραλαμπίκης, Η έμμεση αυτουργία, σελ. 196.

στον χώρο του 187 ΠΚ το έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση φαίνεται εκ πρώτης όψεως να τελεί όχι μόνο εκείνος που θέλει (έστω) να ενταχθεί ο ίδιος ως αυτουργός (έχει ούτως ειπείν *animus auctoris*), αλλά και εκείνος που ναι μεν θέλει να παράσχει συνδρομή σε ξένη πράξη, ήτοι σε ξένη εγκληματική οργάνωση της οποίας δεν είναι ο ίδιος μέλος (έχει δηλαδή *animus socii*), αλλά παρόλα αυτά με την πράξη του αυτή ενισχύει την εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης. Συνεπώς, ως αυτουργός του εγκλήματος της ένταξης θα μπορούσε να θεωρηθεί τόσο εκείνος που έχει – σύμφωνα με την υποκειμενική θεωρία – *animus auctoris*, όσο και εκείνος που έχει *animus socii*.

4.1.3. Η θεωρία της κυριαρχίας στην πράξη

Σύμφωνα τέλος με την θεωρία της κυριαρχίας επί της πράξεως²³³ αυτουργός είναι όποιος κυριαρχεί καθ' οιονδήποτε τρόπο στα γεγονότα που οδηγούν στην πλήρωση της ειδικής υπόστασης και κατευθύνει κατά την βούλησή του το εγκληματικό συμβάν. Αυτουργός είναι επομένως είτε εκείνος που πραγματώνει ιδιοχείρως την αντικειμενική υπόσταση ασκώντας άμεση κυριαρχία στην πράξη είτε εκείνος που ασκεί γνωστική ή βουλευτική κυριαρχία και υποτάσσει άλλον στη βούλησή του με τις υπέρτερες γνώσεις του ή με εξαναγκασμό. Το βασικό μειονέκτημα της εν λόγω θεωρίας είναι ότι διευρύνει υπερβολικά την έννοια της αυτουργίας, αφού καθιστά (έμμεσο) αυτουργό και όποιον ασκεί γνωστική ή βουλευτική κυριαρχία στην πράξη, με αποτέλεσμα να προσεγγίζει ουσιαστικά το σύστημα του ενιαίου αυτουργού²³⁴.

Κατά την κρατούσα στην ελληνική θεωρία άποψη η έμμεση αυτουργία επιτελεί μια εμβλωματική λειτουργία · επιχειρεί δηλαδή να καλύψει τα κενά που δημιουργεί μια συνεπής εφαρμογή της τυπικής αντικειμενικής θεωρίας²³⁵. Προϋπόθεση της έμμεσης (μη ιδιοχείρου) αυτουργίας είναι να χρησιμοποιεί ο δράστης άλλο πρόσωπο ως όργανο για την τέλεση ενός εγκλήματος. Για να είναι

²³³ Πνευματικός πατέρας της λεγόμενης *Tatherrschaftslehre* (αναγόμενη στην θεωρία της πράξης ως σκοπίμου δράσεως του *Welzel*) είναι ο *Roxin*, ο οποίος ανέπτυξε την θεωρία αυτή στο εμβληματικό για την ποινική επιστήμη έργο *Täterschaft und Tatherrschaft*. Βλ. την σχετική ιστορική εξέλιξη στον *Χαραλαμπίκη*, Η έμμεση αυτουργία, σελ. 200 επ. Βλ. επίσης τις παραπομπές του *Μυλωνόπουλου*, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 129-130 και του *Ανδρουλάκη*, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 137-139.

²³⁴ *Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 129-130.

²³⁵ Βλ. αντί άλλων *Μυλωνόπουλο*, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 277-279 · *Ανδρουλάκη*, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 142-143.

δυνατή η στοιχειοθέτηση εμμέσου αυτουργίας υπό το κράτος του ΠΚ (σύμφωνα πάντοτε με την κρατούσα άποψη), απαιτείται η πράξη του οργάνου αφενός να μην συνιστά «ποινικώς αξιόλογον αδικοπραγίαν» και αφετέρου να είναι «εξευγμένη» εις τους εγκληματικούς σκοπούς του δράστη²³⁶. Επομένως, έμμεση αυτουργία συντρέχει μόνο σε εκείνες τις περιπτώσεις στις οποίες δεν είναι για νομικούς λόγους δυνατή η επιβολή ποινής για ηθική αυτουργία ή συνέργεια, με την προϋπόθεση όμως ότι ο έμμεσος αυτουργός εκμεταλλεύεται την διανοητική κατάσταση, αβουλία, πλάνη του πράττοντος, κυριαρχεί επί της πράξεως και την κατευθύνει ο ίδιος²³⁷.

Αντίθετα με τα ανωτέρω, έχει υποστηριχθεί πάντως και η άποψη ότι η έμμεση αυτουργία αποτελεί γνήσια μορφή αυτουργικής δράσης, η οποία συντρέχει σε κάθε περίπτωση που ο υποκρυπτόμενος πίσω από το εγκληματικό συμβάν χρησιμοποιεί για την τέλεση του εγκλήματος ως υποχείριό του ένα άλλο πρόσωπο, το οποίο δεν δρα σε συνθήκες ελευθερίας και υπευθυνότητας²³⁸. Το γεγονός δε ότι ο Έλληνας νομοθέτης έχει ταχθεί υπέρ της τυπικής αντικειμενικής θεωρίας δεν απαγορεύει την χρησιμοποίηση και άλλων κριτηρίων διάκρισης της αυτουργίας από την συμμετοχή²³⁹.

Ειδικά στο έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση η εξεταζόμενη θεωρία δεν μπορεί να λειτουργήσει, διότι το έγκλημα αυτό είναι ιδιόχειρο και άρα δεν μπορεί να τελεστεί κατ' έμμεση αυτουργία μέσω τρίτου²⁴⁰. Όπως ομολογεί ο ίδιος ο *Roxin*, το κριτήριο της κυριαρχίας επί της πράξεως αποτυγχάνει στα ιδιόχειρα εγκλήματα²⁴¹. Στα ιδιόχειρα (ή σωματοπαγή) εγκλήματα “η μόνη δυνατή μορφή αυτουργίας είναι η διά των ιδίων σωματικών δυνάμεων του πράττοντος πραγμάτωσις της αντικειμενικής υποστάσεως αυτών”²⁴². Σε αυτά ο *Χωραφάς* θεωρεί ότι αποκλείεται

²³⁶ *Χωραφάς*, Η αυτουργία κατά τον νέον Ποινικόν Κώδικα, ΠοινΧρ Α', σελ. 16-18.

²³⁷ *Μπενάκη*, ΠοινΧρ ΙΑ', σελ. 120-121 και η ίδια, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρα 45-49, σελ. 669-670 (αριθμ. 28-30) και σελ. 680-682 (αριθμ. 89-107). Βλ. και την ανάλυση των περιπτώσεων έμμεσης αυτουργίας εις *Μυλωνόπουλο*, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 277 επ. και *Ανδρουλάκη*, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 155-159.

²³⁸ Έτσι ο *Τζαννετής*, Η προβληματική της απόπειρας στην έμμεση αυτουργία, ΠοινΧρ ΜΑ', σελ. 1073-1077. Ο ίδιος μάλιστα εισηγείται την διεύρυνση των ορίων της έμμεσης αυτουργίας και σε άλλες περιπτώσεις πλην εκείνης που ο φυσικός αυτουργός δεν τελεί άδικη πράξη. Αυτή συντρέχει και όταν ο φυσικός αυτουργός ενεργεί χωρίς δόλο, όταν ενεργεί υπό συγγνωστή νομική πλάνη, όταν είναι ανίκανος για καταλογισμό και όταν συντρέχει στο πρόσωπό του κατάσταση ανάγκης που αίρει τον καταλογισμό και την οποία προκάλεσε ο έμμεσος αυτουργός για να εξαναγκάσει τον φυσικό να προβεί στην πράξη.

²³⁹ *Τζαννετής*, ΠοινΧρ ΜΑ', σελ. 1076.

²⁴⁰ *Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 123 · *Μπουρμάς*, Ιδιόχειρα εγκλήματα, σελ. 155 · *Αναγνωστόπουλος*, Η έμμεση αυτουργία, σελ. 67-68.

²⁴¹ *Roxin*, Täterschaft und Tatherrschaft, σελ. 399.

²⁴² *Χωραφάς*, ΠοινΧρ Α', σελ. 22 · ο ίδιος, Ποινικό Δίκαιο, σελ. 337.

εννοιολογικώς η στοιχειοθέτηση έμμεσης αυτουργίας²⁴³. Σε κάθε περίπτωση, λόγω της ανυπαρξίας κοινά αποδεκτού ορισμού του ιδιοχείρου εγκλήματος, η κατάφαση της ιδιότητας του αυτουργού της εγκληματικής συμπεριφοράς και ο εντεύθεν αποκλεισμός της δυνατότητας τέλεσης κατ' έμμεση αυτουργία ενός εγκλήματος εξαιτίας του χαρακτήρα αυτού ως ιδιοχείρου θα κριθεί μόνο εν όψει της συγκεκριμένης διάταξης²⁴⁴. Εν προκειμένω, μολονότι από τους κατά καιρούς μελετητές των ιδιοχείρων εγκλημάτων το έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ δεν συγκαταλέγεται μεταξύ των ιδιοχείρων εγκλημάτων, δεν φαίνεται παρόλα αυτά να μπορεί να αμφισβητηθεί βασίμως ότι, ακόμα κι αν ο δράστης επιδρά στην βούληση του τρίτου μέσω της γνωστικής ή βουλευτικής κυριαρχίας στην πράξη ή ακόμα κι αν στο εντασσόμενο μέλος συντρέχει κάποιος λόγος άρσης του αδίκου (ώστε να μην μπορεί να γίνει δεκτή συμμετοχή εν στενή εννοία ελλείψει κύριας άδικης πράξης), δεν είναι δυνατή θεμελίωση ποινικής ευθύνης του ασκούντος κυριαρχία επί του εγκληματικού συμβάντος για ένταξη σε εγκληματική οργάνωση κατ' έμμεση αυτουργία.

Ας δια φωτίσουμε περισσότερο την θέση αυτή, με τα ακόλουθα δύο παραδείγματα. Παράδειγμα πρώτο: ο Α, ο οποίος δεν είναι ο ίδιος μέλος της εγκληματικής οργάνωσης Χ, θέλει να ενισχύσει αυτήν με στελέχη που κατέχουν εξειδικευμένες γνώσεις στα όπλα και πυρομαχικά. Έτσι, εξαναγκάζει τον πυροτεχνουργό Β να ενταχθεί στην οργάνωση Χ, απειλώντας τον ότι διαφορετικά θα σκοτώσει την οικογένειά του. Στην – ομολογουμένως ακραία – αυτή περίπτωση, είτε δεχθούμε ότι έχουμε περίπτωση κατάστασης ανάγκης του άρθρου 25 ΠΚ που αίρει το άδικο της πράξης του Β (υπό την έννοια της Nötigungsnotstand²⁴⁵), είτε δεχθούμε περίπτωση κατάστασης ανάγκης του άρθρου 32 ΠΚ που αίρει μόνο τον καταλογισμό, αλλά που οδηγεί (ελλείψει πρόκλησης απόφασης εκ μέρους του εξαναγκάζοντος στον εξαναγκαζόμενο) στην θεμελίωση ευθύνης για έμμεση αυτουργία²⁴⁶, δεν μπορεί να θεωρηθεί ο Α έμμεσος αυτουργός του εγκλήματος της ένταξης. Παράδειγμα δεύτερο: η εγκληματική οργάνωση Ο που δραστηριοποιείται στο εμπόριο ναρκωτικών ουσιών χρησιμοποιεί στο εργαστήριο παραγωγής των ουσιών αυτών ανθρώπους, οι οποίοι εργάζονται σε αυτό παρά την θέλησή τους και μάλιστα υπό την απειλή της

²⁴³ Ομοίως και ο Ανδρουλάκης, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 117. Κατά δε τον Μπουρμά (ό.π., σελ. 158), “Στα ιδιόχειρα εγκλήματα θα πρέπει η συμπεριφορά του εμμέσου αυτουργού να μην εμπεριέχει ούτε τυπικό αλλά ούτε και ουσιαστικό ποινικό άδικο και συνακόλουθα να μην είναι (για αυτόν τον λόγο) αξιόποινη.”

²⁴⁴ Χαραλαμπάκης, Η έμμεση αυτουργία, σελ. 394 · ο ίδιος, ΠοινΧρ ΞΣΤ', σελ. 174.

²⁴⁵ Για την εν λόγω κατάσταση ανάγκης, βλ. περισσότερα εις Μυλωνόπουλο, ΓενΜ Ι, σελ. 497-498.

²⁴⁶ Βλ. αναλυτικά Μυλωνόπουλο, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 286-287.

θανάτωσής τους αν αρνηθούν να εργαστούν (πρόκειται κατά κυριολεξία για αιχμαλώτους της οργάνωσης²⁴⁷). Στην περίπτωση αυτή, καίτοι οι αιχμάλωτοι είναι ενταγμένοι στην δομή της εγκληματικής οργάνωσης, χρησιμοποιούνται ως όργανα από τα υπόλοιπα μέλη της οργάνωσης για την πραγμάτωση του εγκληματικού της στόχου. Ωστόσο, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι τα λοιπά μέλη της οργάνωσης είναι συγχρόνως και έμμεσοι αυτουργοί της ένταξης των αιχμαλώτων σε αυτήν²⁴⁸.

Οι ανωτέρω σύντομες (για τις ανάγκες της παρούσης μελέτης) αναπτύξεις οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι τόσο η υποκειμενική θεωρία όσο και η θεωρία της κυριαρχίας επί της πράξης, πέρα από το γεγονός ότι δεν είναι *de lege lata* εφαρμόσιμες στο ημεδαπό ποινικό δίκαιο, δεν είναι επίσης δογματικά υποστηρίξιμες στο έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση.

4.1.4. Αδυναμία στοιχειοθέτησης ευθύνης για συμμετοχή εν στενή εννοία;

Με βάση την ανωτέρω ανάλυση της υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ, έγινε αντιληπτό ότι πλέον υπό την ισχύουσα ρύθμιση η επιδίωξη διάπραξης εγκλημάτων εκ μέρους της οργάνωσης τυποποιείται ως στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης για το οποίο αρκεί ενδεχόμενος δόλος του δράστη. Το γεγονός ότι πλέον δεν απαιτείται άμεσος δόλος α' βαθμού ως προς την τέλεση των εγκλημάτων της παρ. 1 (ως ίσχυε υπό την ρύθμιση προ του ν. 3875/2010, υπό την οποία αποτελούσε ρητά υποκειμενικό στοιχείο του αδικού), αλλά αρκεί ενδεχόμενος δόλος, έχει βαρύνουσες συνέπειες για τον διαχωρισμό της αυτουργικής από την συμμετοχική τέλεση του εγκλήματος του 187 ΠΚ. Έτσι υπό το προϊσχύσαν καθεστώς, όποιος εντασσόταν σε εγκληματική οργάνωση και είχε άμεσο δόλο β' βαθμού ή ενδεχόμενο δόλο ως προς την τέλεση των επιδιωκόμενων εγκλημάτων δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αυτουργός του εγκλήματος της παρ. 1, αλλά μόνο ως συμμετέτοχος²⁴⁹. Κατ' αυτόν τον τρόπο κατελίπετο ένα σαφές πεδίο εφαρμογής της παρ. 1 σε συμμετοχικές μορφές τέλεσης του εγκλήματος (κατά τα άρθρα 45 επ. ΠΚ),

²⁴⁷ Η περίπτωση αυτή (σε αντίθεση με το προηγούμενο παράδειγμα) δεν είναι ασυνήθιστη στο οργανωμένο έγκλημα. Θα λέγαμε ότι πρόκειται για περιπτώσεις σύγχρονης σκλαβιάς.

²⁴⁸ Η διαφοροποίηση με το προηγούμενο παράδειγμα, στο οποίο ο δράστης (ο υποτιθέμενος έμμεσος αυτουργός) είναι *extraneus* ως προς την οργάνωση, δεν αναιρεί την ουσία του εξεταζόμενου επιχειρήματος που σχετίζεται με τον ιδιόχειρο χαρακτήρα του εγκλήματος της ένταξης.

²⁴⁹ *Μανωλεδάκης*, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 114. Πρβλ. *Συμεωνίδου*, ΠοινΔικ 2001, σελ. 695.

με ταυτόχρονο περιορισμό του πεδίου της φυσικής αυτουργίας στην παρ. 1. Με την ισχύουσα ρύθμιση διευρύνεται υπερβολικά η αυτουργική τέλεση του εγκλήματος της ένταξης και συρρικνώνεται αντιστοίχως η δυνατότητα κατάφασης συμμετοχής στην πράξη αυτή. Τούτο διότι, ο δράστης που συμβάλλει στην λειτουργία της οργάνωσης ή συνεισφέρει στην οργανωτικά στοχοθετημένη δράση της ή στην εφοδιαστική υποδομή της, έχοντας έστω ενδεχόμενο δόλο ως προς την τέλεση των επιδιωκόμενων εγκλημάτων από την οργάνωση, τελεί το έγκλημα της παρ. 1 (υπό την μορφή της ένταξης) ως αυτουργός, αφού με τις πράξεις του αυτές καθίσταται ήδη μέλος της οργάνωσης²⁵⁰. Το ίδιο δέχεται και ο ιστορικός νομοθέτης του ν. 3875/2010, ο οποίος στην Αιτιολογική Έκθεση αυτού του νόμου²⁵¹ επισημαίνει τα εξής : *“Στη σπάνια περίπτωση που κάποιος συμμετέχει ενεργά σε εγκληματική δραστηριότητα της οργάνωσης χωρίς να είναι ήδη μέλος της, γνωρίζοντας είτε το σκοπό και τη γενική εγκληματική δραστηριότητα της οργάνωσης ή την πρόθεσή της να τελέσει τα συγκεκριμένα αδικήματα, αυτός, πέραν της συμμετοχής του στο κάθε έγκλημα, στηρίζει παράλληλα τη δομή και τη λειτουργία της οργάνωσης και επομένως εκείνη τη στιγμή ουσιαστικά εντάσσεται στην εγκληματική αυτή ομάδα ως μέλος”*. Κατά τον Λίβο²⁵² *“Αυτό συμβαίνει, επειδή δεν εξετάζεται αν η πράξη κάθε μέλους της οργάνωσης προσφέρεται αντικειμενικά να επιφέρει η ίδια το υπ’ αυτού σκοπούμενο αποτέλεσμα, αλλ’ αρκεί η πράξη του να «ομαδοποιείται», ως «συγκλίνουσα δράση», με τις ενέργειες των άλλων μελών της ομάδας, και με τον τρόπο αυτόν να συναξιολογείται ως συμβάλλουσα στην λειτουργία της οργάνωσης και επομένως, ως αντικειμενικά τείνουσα στην επίτευξη των στόχων της ομάδας”*. Ο ίδιος παρατηρεί ότι έχουμε στην περίπτωση αυτή ένα είδος αλληλόχροης δράσης και τα μέλη της οργάνωσης διαμορφώνουν ένα ενιαίο πολυπρόσωπο υποκείμενο²⁵³.

Με βάση τα ανωτέρω, εάν αναχθούμε αποκλειστικά στην υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος, φαίνεται να μην καταλείπεται κανένα πεδίο εφαρμογής για συμμετοχική δράση στο έγκλημα της παρ. 1. Διότι, επί συνδρομής έστω ενδεχόμενου δόλου στο πρόσωπο εκείνου που συμβάλλει με οποιονδήποτε τρόπο στην εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης, ο συγκεκριμένος δράστης θα είναι φυσικός αυτουργός του εγκλήματος της ένταξης. Εάν πάλι, συμβάλλει στην

²⁵⁰ Λίβος, ΠοινΧρ ΞΕ’, σελ. 313.

²⁵¹ Αιτιολογική Έκθεση ν. 3875/2010, Επιφυλάξεις επί του άρθρου 5 (σελ. 2).

²⁵² Λίβος, ό.π., σελ. 313.

²⁵³ Για την έννοια του πολυπρόσωπου υποκειμένου βλ. περισσότερα εις *Μυλωνόπουλο*, ΓενΜ II, σελ. 175.

εφοδιαστική υποδομή, έχοντας αμέλεια ως προς την τέλεση των εγκλημάτων από την οργάνωση, δεν υπέχει καν ποινική ευθύνη, αφού το έγκλημα του άρθρου 187 ΠΚ δεν τελείται εξ αμελείας υπό οποιαδήποτε εκδοχή. Το συμπέρασμα το οποίο φαίνεται εκ πρώτης όψεως να προκύπτει από τα ανωτέρω, ότι δηλαδή δεν υπάρχει περιθώριο εφαρμογής των διατάξεων περί συμμετοχής στην παρ. 1, δεν μπορεί να γίνει δεκτό. Τούτο διότι παραβλέπει την ίδια την κατάσταση της αντικειμενικής υπόστασης του 187 ΠΚ και ειδικότερα την φύση της εγκληματικής οργάνωσης ως δομημένης ομάδας, στοιχείο στο οποίο πρέπει κυρίως να δοθεί το βάρος έρευνας, προκειμένου να διαχωριστούν ο αυτουργικός από τον συμμετοχικό τρόπο τέλεσης του εγκλήματος²⁵⁴.

Μετά ταύτα, την βάση της έρευνας του ζητήματος πρέπει να αποτελέσει η ισχύουσα παρ' ημίν στο πεδίο της συμμετοχής τυπική – αντικειμενική θεωρία. Επειδή όμως η συγκεκριμένη θεωρία δεν μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά (όπως ειπώθηκε ανωτέρω) στο έγκλημα του 187 ΠΚ, πρέπει να εμπλουτιστεί με ουσιαστικά κριτήρια. Ο εμπλουτισμός αυτός δια ουσιαστικών κριτηρίων δεν δύναται να υποληφθεί ως κείμενος εκτός της υιοθετούμενης στο ελληνικό ποινικό σύστημα στο κεφάλαιο περί συμμετοχής τυπικής αντικειμενικής θεωρίας, καθώς δεν επιδιώκει να την καταργήσει, αλλά μόνο να την συμπληρώσει προς αποφυγήν των ανωτέρω διεξοδικώς αναλυθέντων αδυναμιών.

4.1.5. Το προτεινόμενο κριτήριο: η ενίσχυση της εφοδιαστικής υποδομής

Όπως έχει ήδη σκιαγραφηθεί αδρομερώς στα ανωτέρω κεφάλαια, το κριτήριο για την διάκριση αυτουργίας και συμμετοχής στο έγκλημα του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ είναι η ενίσχυση της εφοδιαστικής υποδομής της εγκληματικής οργάνωσης²⁵⁵. Αυτή εκδηλώνεται κατεξοχήν μέσω της επανειλημμένης συμμετοχής του δράστη στις δραστηριότητες της οργάνωσης, η οποία πρέπει να αφορά κατ' ελάχιστο

²⁵⁴ Λίβος, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 314.

²⁵⁵ Επισημαίνεται και πάλι στο σημείο αυτό ότι το αντικείμενο της παρούσης μελέτης επικεντρώνεται κυρίως στις εγκληματικές οργανώσεις του οργανωμένου εγκλήματος· η δε εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης γίνεται εδώ αντιληπτή σύμφωνα με τις αναπτύξεις του εισαγωγικού κεφαλαίου. Το ζήτημα του τι συμβαίνει με τις εγκληματικές οργανώσεις εκτός του οργανωμένου εγκλήματος δεν θα εξεταστεί εδώ. Πάντως θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι κατωτέρω αναπτύξεις περί ένταξης στην εφοδιαστική υποδομή αντιστοιχούν *mutatis mutandis* στην ένταξη στην γενικότερη δομή λειτουργίας λοιπών εγκληματικών οργανώσεων.

συμπεριφορές, οι οποίες άμεσα συμβάλλουν στην διακινδύνευση της δημόσιας τάξης, εν όψει της ύπαρξης και λειτουργίας μιας τέτοιου είδους εγκληματικής οργάνωσης. Απαιτείται δηλαδή η συμπεριφορά των «συμμετόχων» να συμβάλλει στην ύπαρξη, διεύρυνση, δομή ή επιχειρησιακή λειτουργικότητα της οργάνωσης καθεαυτήν, καθώς μόνο τότε εμπεριέχει πράγματι αυξημένο άδικο. Ως παραδείγματα τέτοιων συμπεριφορών μπορούν να αναφερθούν η συμβολή στην στρατολόγηση νέων μελών, η χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων της ομάδας, ο εφοδιασμός της οργάνωσης με όπλα, η παροχή πληροφοριών από αστυνομικούς για την ασφαλή κάλυψη της οργάνωσης²⁵⁶.

Το κριτήριο της ενίσχυσης της εφοδιαστικής υποδομής δεν μπορεί ωστόσο, κατά την άποψη του γράφοντος, να λειτουργήσει κατά τρόπο ικανοποιητικό μόνο του, διότι είναι υπερβολικά ευρύ και φαίνεται να οδηγεί στα ίδια προβλήματα τα οποία επιχειρεί να λύσει. Τούτο διότι, διευκολύνεται η κατάφαση της φυσικής αυτουργίας στο έγκλημα της ένταξης ακόμα και σε περιπτώσεις, στις οποίες βάσει δογματικών ή λογικών κανόνων αυτό δεν μπορεί να συμβαίνει. Ερωτάται δηλαδή, αν θα μπορούσε να θεωρηθεί δυνάμει του ανωτέρω κριτηρίου, ότι εντάσσεται ως μέλος σε εγκληματική οργάνωση και εκείνος που παρέχει συμβολή σε μια οργάνωση μέσω τρίτου ή παρέχει άπαξ σε αυτήν μια χρηματική ενίσχυση. Η κατάφαση φυσικής αυτουργίας σε αυτές τις δύο συγκεκριμένες περιπτώσεις πρέπει ωστόσο να αποκλειστεί. Στην μεν πρώτη περίπτωση (ενίσχυση υποδομής μέσω τρίτου) η φυσική αυτουργία αποκλείεται, διότι το έγκλημα της ένταξης είναι ιδιόχειρο (σωματοπαγές) και άρα δεν νοείται ένταξη μέσω τρίτου. Στην δε δεύτερη περίπτωση (άπαξ ενίσχυση της υποδομής) η φυσική αυτουργία αποκλείεται, διότι είναι αναγκαίο για την κατάφαση της ιδιότητας του μέλους εγκληματικής οργάνωσης, η συμπεριφορά του δράστη να στηρίζει και η ίδια την αυξημένη απαξία της διακινδύνευσης της δημόσιας τάξης, όπερ συμβαίνει όταν το πρόσωπο συνδέεται με την εγκληματική οργάνωση με κάποια διάρκεια, αναλαμβάνει ρόλο στην προετοιμασία και διάπραξη των εγκλημάτων μέσω της κατανομής καθηκόντων και εν τέλει συμβάλλει μέσω της

²⁵⁶ Βλ. *Σατλάνη/Μαργαρίτη*, ΠοινΔικ 2013, σελ. 763 και *Καιάφα*, εις ΤιμΤ Ανδρουλάκη, σελ. 295-296. Κατά την ίδια αποκλείονται όμως πράξεις συμμετοχής σε τυχόν νόμιμες δραστηριότητες που αναπτύσσει η οργάνωση, ακόμα και αν χρησιμοποιείται το προϊόν από αυτές για την πραγμάτωση εγκληματικών στόχων, καθώς οι πράξεις αυτές δεν μπορούν να θεωρηθούν καθεαυτές επικίνδυνες για την δημόσια τάξη. Βλ. επίσης στην γερμανική βιβλιογραφία τα επί το πλείστον ουσιαστικά κριτήρια που προσάγονται για την κατάγνωση ευθύνης για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση εις LK-StGB-Krauß, §129, Rn 104-107 · MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 59-61 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 16.

συμπεριφοράς του “στο εξειδικευμένο άδικο μιας ουσιώδους διακινδύνευσης της δημόσιας τάξης από την λειτουργία της οργάνωσης”²⁵⁷. Υπέρ της ορθότητας της θέσης αυτής συνηγορεί και το επιχείρημα ότι, εφόσον το στοιχείο της διάρκειας αποτελεί συστατικό όρο της ίδιας της έννοιας της εγκληματικής οργάνωσης, δεν μπορεί παρά να αποτελεί και στοιχείο της ιδιότητας του μέλους αυτής. Εναντίον του στοιχείου της διάρκειας θα μπορούσε να επικαλεστεί κανείς ως αντεπιχείρημα ότι είναι μεν δυνατό να παράσχει ο δράστης μια άπαξ συνδρομή στην οργάνωση, η οποία όμως λόγω της σημασίας ή του ύψους της να διατηρεί τα αποτελέσματά της σε βάθος χρόνου. Π.χ. ο δράστης παρέχει μια και μοναδική χρηματική ενίσχυση σε εγκληματική οργάνωση ύψους ενός εκατομμυρίου ευρώ. Ωστόσο, το επιχείρημα αυτό παραβλέπει την φύση του εγκλήματος της ένταξης ως εγκλήματος συμπεριφοράς και άρα δεν μπορούμε να αποβλέψουμε σε ένα τέτοιο αποτέλεσμα ως απορρέον από την συμπεριφορά του δράστη για να καταφαθεί η φυσική αυτουργία. Το γεγονός δηλαδή ότι η οργάνωση εξακολουθεί για ένα χρονικό διάστημα να «απολαμβάνει» τα οφέλη της παροχής του δράστη, δεν θεμελιώνει τον χαρακτήρα της πράξης του τελευταίου ως αυτουργικής.

Για τους ανωτέρω λόγους, το κριτήριο της ενίσχυσης της εφοδιαστικής υποδομής πρέπει να εμπλουτιστεί με δύο προσθήκες. Αφενός, η ενίσχυση της εφοδιαστικής υποδομής πρέπει να λαμβάνει χώρα άμεσα, χωρίς την παρεμβολή τρίτου προσώπου (μέλους ή μη μέλους)²⁵⁸. Αφετέρου, η ενίσχυση αυτή πρέπει να εκδηλώνεται με κάποια διάρκεια²⁵⁹. Το στοιχείο μάλιστα που πρέπει να έχει αυξημένη βαρύτητα στην έρευνα για την κατάφαση της ιδιότητας του μέλους είναι εκείνο της διαρκούς σύνδεσης του προσώπου με την οργάνωση, από την οποία προκύπτει η στήριξη του έργου της ως δεδομένη και η εξ αυτής ενίσχυση της δυναμικής αυτής ως φορέα προσβολής της δημόσιας τάξης²⁶⁰. Δεν είναι απαραίτητο

²⁵⁷ Καϊάφα, ό.π., σελ. 291-292.

²⁵⁸ Πρβλ. Λίβο, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 314, ο οποίος αναφερόμενος σε περιπτώσεις που εγκληματικές ομάδες λειτουργούν ως «υποκαταστήματα» άλλων εγκληματικών ομάδων, υποστηρίζει ότι “όταν δηλαδή το στοιχείο της «ένταξης» περιλαμβάνει και την «υπένταξη» (=ένταξη σε άλλη ομάδα), τότε πρόκειται για αλυσιδωτή ένταξη, και επομένως για αυτουργική συμπεριφορά σε εγκληματική οργάνωση”. Η θέση αυτή ωστόσο αποκρούεται από την υιοθετούμενη στην παρούσα μελέτη ανάγκη συνδρομής του στοιχείου της αμεσότητας.

²⁵⁹ Καϊάφα, εις ΤιμΤ Ανδρουλάκη, σελ. 291-292. Η σημασία του στοιχείου της διάρκειας τονίζεται και στην γερμανική βιβλιογραφία (βλ. LK-StGB-Krauβ, §129, Rn 104-107 · MK- StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 59-61 · SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 16 · Lackner/Kühl, StGB, §129, Rn 5 · Schönke/Schröder-Lenckner/Sternberg-Lieben, §129, Rn 13).

²⁶⁰ Σύμφωνα με την Καϊάφα (ΠοινΔικ 2005, σελ. 1445) “Βασικό χαρακτηριστικό της ένταξης κάποιου ως μέλους σε οργάνωση αποτελεί πάντως η σύνδεσή του με την ομάδα με διαρκέστερο τρόπο και ειδικότερα η επανειλημμένη στήριξη της ύπαρξης, της δομής, της επιχειρησιακής της λειτουργίας ή της εγκληματικής της δραστηριότητας καθεαυτή, όποτε του ζητηθεί και ανάλογα με το ρόλο που θα του δοθεί”.

πάντως η ιδιότητα του μέλους να εξικνείται μέχρι την παύση της ύπαρξης της ίδιας της εγκληματικής οργάνωσης²⁶¹. Επομένως, πρόσωπα που ενισχύουν την υποδομή είτε μέσω τρίτου προσώπου είτε περιστασιακά (ή άπαξ) δεν μπορούν να θεωρηθούν μέλη εγκληματικής οργάνωσης, αλλά υπέχουν ποινική ευθύνη για συμμετοχή εν στενή εννοία στο έγκλημα της παρ. 1 (στον τρόπο τέλεσης της ένταξης εκ μέρους άλλου μέλους).

Το υιοθετούμενο στην παρούσα μελέτη κριτήριο της ενίσχυσης της εφοδιαστικής υποδομής της οργάνωσης για την κατάφαση της ιδιότητας του αυτουργού του εγκλήματος της ένταξης, ενδέχεται να δημιουργεί προβληματισμό από την άποψη ότι φαίνεται να επέρχεται δι' αυτού διολίσθηση στο σύστημα του ενιαίου αυτουργού, σύμφωνα με το οποίο αυτουργός είναι όποιος συμβάλλει καθ' οιονδήποτε τρόπο στην πραγμάτωση του εγκλήματος²⁶². Τούτο στην πραγματικότητα δεν συμβαίνει για δύο λόγους. Πρώτον, διότι το σύστημα του ενιαίου αυτουργού δεν λειτουργεί στα ιδιόχειρα εγκλήματα²⁶³ όπως είναι το έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση. Δεύτερον, διότι η προσθήκη των δύο ανωτέρω αναφερθέντων ουσιαστικών κριτηρίων (αμεσότητα και διάρκεια) εξασφαλίζει ότι τουλάχιστον επί μη συνδρομής αυτών, καταλείπεται ένα σαφές πεδίο εφαρμογής των διατάξεων περί συμμετοχής εν στενή εννοία.

Οι ανωτέρω αναπτύξεις οδηγούν κατά λογική συνέπεια στην απάντηση στο ερώτημα, ποιο μπορεί να είναι το υποκείμενο της (συμμετοχικής) τέλεσης του εγκλήματος της παρ. 1 του 187 ΠΚ. Συγκεκριμένα, ερωτάται αν μπορεί να αποτελεί εν στενή εννοία συμμετοχο σε συγκρότηση / ένταξη ήδη ανήκον στην οργάνωση μέλος²⁶⁴. Επί του ερωτήματος αυτού, ο *Τζαννετής* έχει υποστηρίξει²⁶⁵ ότι πράξεις υποστήριξης της οργάνωσης προερχόμενες από μέλη της οργάνωσης (sic) συνιστούν

²⁶¹ Πρβλ. *Σατλάνη/Μαργαρίτη*, ΠοινΔικ 2013, σελ. 763, οι οποίοι αναφέρουν ότι η ένταξη συνεχίζεται “όσο διαρκεί η παράνομη κατάσταση της εγκληματικής οργάνωσης”.

²⁶² Για το σύστημα του ενιαίου αυτουργού (Einheitstäter) βλ. *Μυλωνόπουλο*, ΓενΜ II, σελ. 122-123 · *Ανδρουλάκη*, ΓενΜ II, σελ. 106-113. Σημειώνεται ότι ο *Γάφος* στην μελέτη του για την συμμετοχή του έτους 1937, απελπισμένος στην προσπάθειά του να ανεύρει το πλέον ικανοποιητικό κριτήριο διάκρισης της αυτουργίας από την συμμετοχή, τάχθηκε υπέρ της θεωρίας του ενιαίου αυτουργού: “Εναντι της αγόνου ταύτης προσπαθείας είναι αναμφιβόλως προτιμότερα η σαφής θέσις της ευρείας εννοίας του αυτουργού” (Η συμμετοχή εις το έγκλημα, σελ. 250).

²⁶³ *Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ II, σελ. 291-292 · *Ανδρουλάκης*, ΓενΜ II, σελ. 111.

²⁶⁴ Ειδικά για την ηθική αυτουργία, με βάση την θεωρία του *Ανδρουλάκη* για το διπλό άδικο του ηθικού αυτουργού (ΓενΜ II, σελ. 127-133), θα μπορούσε να θεμελιωθεί ευθύνη του μέλους μιας οργάνωσης που παρακινεί τρίτο πρόσωπο να ενταχθεί σε αυτήν, τόσο για το έγκλημα της δικής του ένταξης στην οργάνωση όσο και για το έγκλημα της ηθικής αυτουργίας στην ένταξη του νέου μέλους.

²⁶⁵ ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1019-1020. Ο *Τζαννετής* υιοθετεί στο σημείο αυτό τις αναπτύξεις του *Σταμάτη*, Γενικαί Αρχαί της φαινομένης συρροής εγκλημάτων και ιδίως της κατ' ιδέαν (1972), σελ. 168 επ (ιδίως σελ. 174).

αυτουργικές και συγχρόνως συμμετοχικές μορφές τέλεσης του εγκλήματος της παρ. 1 του άρθρου 187 ΠΚ. Επειδή όμως, οι πλείονες μορφές συμμετοχής τελούν μεταξύ τους σε σχέση σιωπηρής επικουρικότητας και η βαρύτερη απωθεί τις λοιπές (εν προκειμένω η αυτουργική μορφή τέλεσης απωθεί τις συμμετοχικές), για τον λόγο αυτόν η ηθική αυτουργία και συνέργεια στην παράβαση του 187 παρ. 1 ΠΚ τελούν σε σχέση φαινομένης συρροής ως προς την αυτουργική παράβαση του ίδιου άρθρου, όταν τελούνται από ήδη μέλος της οργάνωσης και απωθούνται ως επικουρικές. Ο συλλογισμός αυτός, ωστόσο, υποκρύπτει το σφάλμα της λήψεως του αιτουμένου (*restitutio principii*). Τούτο διότι, πρέπει πρώτα να αποδειχθεί ότι οι ανωτέρω αναφερθείσες πράξεις ενίσχυσης της οργάνωσης τελούνται από πρόσωπα που αποτελούν πράγματι μέλη της οργάνωσης, ώστε να θεωρηθούν ως αυτουργική (και συγχρόνως συμμετοχική) παραβίαση της παρ. 1, και όχι να λαμβάνεται αυτό (ότι δηλαδή τελούνται από μέλη) ως δεδομένο. Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, η απόκτηση της ιδιότητας του μέλους συναρτάται με κάθε πράξη, η οποία εκδηλώνεται ως υποστήριξη της εγκληματικής υποδομής και συνακόλουθα των εγκληματικών στόχων της οργάνωσης. Τέτοια υποστήριξη συνιστούν το δίχως άλλο και πράξεις όπως η στελέχωση της οργάνωσης με νέα μέλη και η ενίσχυση αυτής με υλικότεχνικά μέσα. Συνεπώς, με την συνδρομή των τριών ανωτέρω προϋποθέσεων (ενίσχυση εφοδιαστικής υποδομής, αμεσότητα, διάρκεια) κάθε τέτοια πράξη, έστω και αν φαίνεται ότι δεν εμπίπτει γραμματικά στην έννοια της «ένταξης», συνιστά στην πραγματικότητα αυτουργική παραβίαση του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ, και όχι συμμετοχή εν στενή εννοία σε αυτήν. Εάν πάλι δεν συντρέχουν οι ανωτέρω προϋποθέσεις (π.χ. η αμεσότητα ή η διάρκεια) τότε είναι δυνατή η κατάγνωση ποινικής ευθύνης στον δράστη για συμμετοχή εν στενή εννοία στο έγκλημα της ένταξης. Όπως είναι φανερό, ο εν λόγω δράστης δεν είναι (για τον λόγο αυτόν) ενταγμένος στην εγκληματική οργάνωση, δηλαδή δεν είναι μέλος αυτής. Υπάρχει δηλαδή σχέση αμοιβαίου αλληλοαποκλεισμού ως προς το υποκείμενο τέλεσης²⁶⁶ και όχι σχέση επικουρικότητας μεταξύ της αυτουργικής παραβίασης του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ και της συμμετοχικής τοιαύτης. Συμπέρασμα όλων των ανωτέρω είναι ότι μόνο

²⁶⁶ Σχέση αμοιβαίου αλληλοαποκλεισμού ως προς το υποκείμενο τέλεσης υπάρχει και σε άλλες διατάξεις του ΠΚ · επί παραδείγματι μεταξύ κλοπής (ΠΚ 372) και αποδοχής προϊόντων εγκλήματος (ΠΚ 394).

εξωτερικά πρόσωπα – μη μέλη της οργάνωσης (extranei) υπέχουν αυτοτελή ποινική ευθύνη για συμμετοχή εν στενή εννοία στην παραβίαση του 187 παρ. 1 ΠΚ²⁶⁷.

Συμπερασματικά, ο διαχωρισμός της ποινικής ευθύνης του δράστη για αυτουργική από την ευθύνη για συμμετοχική παραβίαση του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ θα επιτευχθεί μέσω της διάκρισης του μέλους από το μη μέλος της οργάνωσης, κριτήριο το οποίο όπως κατεδείχθη ανωτέρω, είναι το κρίσιμο για την ανίχνευση τυχόν ευθύνης για ηθική αυτουργία και συνέργεια στο 187 παρ. 1 ΠΚ. Έτσι, όποιος εντάσσεται στην δομή της εγκληματικής οργάνωσης (το οποίο πάντως εξαρτάται και από τη φύση της οργάνωσης ως μαφιόζικου ή τρομοκρατικού τύπου, αλλά και από το περιβάλλον στο οποίο αναπτύσσει τη δράση της²⁶⁸) θα αποκτά την ιδιότητα του μέλους και θα τελεί ως αυτουργός το έγκλημα του 187 παρ. 1 ΠΚ. Όποιος αντίθετα (και με βάση τη γενική περί συμμετοχής διδασκαλία) ως extraneus (ήτοι μη ενταγμένος στη δομή της οργάνωσης ή στην εφοδιαστική αλυσίδα αυτής) παρέχει συνδρομή σε πράξη άλλου ή παρακινεί άλλον στην τέλεση του εγκλήματος της παρ. 1 θα είναι αντίστοιχα συνεργός ή ηθικός αυτουργός. Παροχή υποστήριξης σε ξένη πράξη (πέραν από τους τρόπους που προβλέπει η παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ, η οποία καθιερώνει ήδη νομοθετικά αυτουργικό τρόπο τέλεσης) οδηγεί²⁶⁹ σε κατάφαση ευθύνης για συμμετοχή εν στενή εννοία στο έγκλημα της παρ. 1.

Καταληκτικά, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η υιοθέτηση ουσιαστικών κριτηρίων για την διάκριση αυτουργίας και συμμετοχής δεν κείται εκτός της κρατούσας παρ' ημίν τυπικής αντικειμενικής θεωρίας, όταν η ίδια η φύση του πράγματος ή οι τυχόν ιδιαιτερότητες συγκεκριμένων ειδικών υποστάσεων του ειδικού μέρους του ΠΚ επιβάλλουν μια τέτοια υιοθέτηση²⁷⁰. Ακόμα δε και η υιοθέτηση μιας καθαρά ουσιαστικής αντικειμενικής θεωρίας στο πεδίο της συμμετοχής θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι δεν αντίκειται στο γράμμα των διατάξεων των άρθρων 45 επ. ΠΚ²⁷¹.

²⁶⁷ Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και ο Τζάννης (ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1019-1020), μέσω όμως διαφορετικής προσέγγισης (βλ. τα αμέσως ανωτέρω αναλυθέντα).

²⁶⁸ Λίβος, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 314. Το κριτήριο της ένταξης στην εφοδιαστική υποδομή μπορεί, όπως ειπώθηκε, να υιοθετηθεί *mutatis mutandis* και επί των λοιπών (π.χ. ιδεολογικών) εγκληματικών οργανώσεων.

²⁶⁹ Ελλείπει μάλιστα αντίστοιχης πρόβλεψης της §129 Abs. 1 StGB, που εμπεριέχει ως τρόπο τέλεσης την υποστήριξη (Unterstützung) της οργάνωσης.

²⁷⁰ Βλ. Χαραλαμπίκη, Η έμμεση αυτουργία, σελ. 209, ο οποίος διαπίστωνε ότι “Η κριτική κατά της τυπικής-αντικειμενικής θεωρίας δεν σημαίνει εγκατάλειψή της παρά απλώς μετριασμό της αυστηρής της μορφής και εμπλουτισμό της με ουσιαστικά κριτήρια, έτσι ώστε να παραμερισθούν οι λογικές και ερμηνευτικές αντινομίες, που προκύπτουν από την εφαρμογή της στην αυστηρά τυπική της μορφή.”

²⁷¹ Βλ. Μοροζίνη, Η άμεση συνέργεια ως περιττή μορφή συμμετοχής *de lege lata*, ΠοινΧρ ΞΓ', σελ. 420, ο οποίος καταλήγει στην ανάγκη υιοθέτησης και στο ελληνικό ποινικό δίκαιο στο πεδίο της συμμετοχής της θεωρίας της κυριαρχίας επί της πράξεως.

Πέραν αυτού, μπορεί να υποστηριχθεί βάσιμα ότι δεν είναι δυνατόν να χαραχθούν ταξινομικά όρια μεταξύ της αυτουργίας και της συμμετοχής εν στενή εννοία αλλά και των διαφόρων μορφών συμμετοχής μεταξύ τους. Η χρήση συγκριτικών εννοιών (komparative Begriffe) φαίνεται να αποτελεί την δογματικά ορθή επιλογή και στο εδώ ερευνώμενο πεδίο της συμμετοχής²⁷².

4.1.6. Οι επιμέρους συμμετοχικές πράξεις

Αφού ξεκαθαρίσαμε ότι ποινική ευθύνη για συμμετοχική τέλεση του εγκλήματος της παρ. 1 μπορεί να υπέχει μόνο μη μέλος της οργάνωσης ας προχωρήσουμε στην εξέταση των επιμέρους περιπτώσεων συμμετοχικής δράσης στην παρ. 1. Όπως γίνεται λοιπόν δεκτό από την απολύτως κρατούσα άποψη²⁷³, είναι δυνατή συμμετοχή εν στενή εννοία στις αυτουργικές πράξεις του 187 παρ. 1 (συγκρότηση – ένταξη σε εγκληματική οργάνωση) κατά τις γενικές διατάξεις περί συμμετοχής των άρθρων 45 επ. ΠΚ²⁷⁴. Στην γερμανική θεωρία επικρατεί διχογνωμία στο ζήτημα αν είναι δυνατή εν στενή εννοία συμμετοχή στις πράξεις της συγκρότησης και της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση (§129 Abs. 1 StGB). Η διαφοροποίηση πάντως της γερμανικής διάταξης από την αντίστοιχη ελληνική έγκειται, όπως έχει αναφερθεί, στο ότι στην γερμανική τυποποιείται ως αυτουργικός τρόπος τέλεσης η προσέλκυση νέων μελών (Werben um Mitglieder) ή υποστηρικτών (Werben um Unterstützer) καθώς και η υποστήριξη της οργάνωσης (Unterstützen), πλάι στην ίδρυση (Gründen) και στην συμμετοχή ως μέλος (sich als Mitglied beteiligen).

Οι επιμέρους συμμετοχικές πράξεις στην παραβίαση του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ μπορούν να λάβουν τις εξής μορφές. Είναι καταρχήν δυνατή ηθική αυτουργία σε

²⁷² Έτσι *Μοροζίνης*, ό.π., σελ. 418, με περαιτέρω παραπομπές.

²⁷³ *Τζαννετής*, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1019-1020 · *Λίβος*, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 313 · *Μαργαρίτης*, ΕρμΠΚ, σελ. 507 (αριθμ. 38) · *Μανωλεδάκης*, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 117-118 · *Ζλάτκον*, εις ΠΚ-Ερμ, σελ. 1531 (αριθμ. 9) · *Ριζάβα*, ό.π., σελ. 397-398, *Κωστάρας*, Επιτομή, σελ. 229 (αριθμ. 34). Βλ. επίσης Εισηγητική Έκθεση ν. 2928/2001, Παρατηρήσεις επί του άρθρου 2, σελ. 3 (αριθμ. 3 στοιχ. α) και Αιτιολογική Έκθεση ν. 3875/2010, Επιφυλάξεις επί του άρθρου 5, σελ. 2. Το αυτό δέχεται και η ελληνική νομολογία (ενδεικτικά η ΕφΑθ 699, 780, 809, 3244/2003, ΠοινΧρ ΝΔ', σελ. 1012 · ΕφΑθ 1571/2003, ΠοινΧρ ΝΓ', σελ. 1007 · ΣυμβΕφΘεσ 93/2006, ΠοινΔικ 2006, σελ. 413).

²⁷⁴ Ομοίως και το έγκλημα της συμμορίας είναι δεκτικό συμμετοχής εν στενή εννοία. Έτσι, τιμωρείται ως ηθικός αυτουργός όποιος παρακινεί άλλον να ενωθεί με τρίτο πρόσωπο προς διάπραξη εγκλημάτων και ως συνεργός εκείνος που παρέχει συνδρομή κατά την διάρκεια ή κατά το στάδιο της σύμπληξης των περισσότερων προσώπων (*Κωνσταντινίδης*, Σύσταση και Συμμορία, σελ. 132 · *Μανωλεδάκης*, Επιβουλή, σελ. 125).

συγκρότηση εγκληματικής οργάνωσης, ηθική αυτουργία σε ένταξη τρίτου στην οργάνωση, άμεση συνέργεια σε συγκρότηση οργάνωσης, άμεση συνέργεια σε ένταξη τρίτου στην οργάνωση, απλή συνέργεια σε συγκρότηση οργάνωσης και απλή συνέργεια σε ένταξη τρίτου στην οργάνωση. Όπως ορίζει το 187 παρ. 6 εδ. γ' ΠΚ μόνο η απλή ψυχική συνέργεια δεν τιμωρείται · εκ του νόμου λοιπόν παρέχεται a contrario επιχείρημα ότι οι λοιπές μορφές συμμετοχής είναι αξιόποινες²⁷⁵.

Ηθική αυτουργία σε συγκρότηση διαπράττει το μη μέλος (extraneus) που προκαλεί σε άλλον την απόφαση να ιδρύσει εγκληματική οργάνωση και αυτή τελικά ιδρύεται (ηθική αυτουργία σε συγκρότηση²⁷⁶). Ο extraneus που προκαλεί σε άλλο πρόσωπο την απόφαση να ενταχθεί σε εγκληματική οργάνωση, δηλαδή το πρόσωπο που στρατολογεί μέλη για μια εγκληματική οργάνωση, διαπράττει ηθική αυτουργία σε ένταξη, εφόσον το παρακινούμενο πρόσωπο τελικά ενταχθεί²⁷⁷. Αυτονόητο είναι ότι και στις δύο περιπτώσεις απαιτείται να έχει τελεστεί η άδικη κύρια πράξη²⁷⁸ (συγκρότηση ή ένταξη του παρακινούμενου σε εγκληματική οργάνωση ή τουλάχιστον απόπειρα αυτής²⁷⁹), διότι αν αυτό δεν συμβεί βρισκόμαστε μπροστά σε περίπτωση απόπειρας ηθικής αυτουργίας, καταρχήν ατιμώρητη, πέρα από τυχόν ευθύνη για πρόκληση σε τέλεση κακουργήματος (ΠΚ 186)²⁸⁰. Αναφορικά με την δυνατότητα δια παραλείψεως ηθικής αυτουργίας (όταν βέβαια δεν υφίσταται περίπτωση αυτουργικής ευθύνης του δράστη), σημειώνεται ότι κατά την μάλλον κρατούσα άποψη στην ποινική επιστήμη αυτή αποκρούεται, με βασικό επιχείρημα την ανάγκη ύπαρξης πνευματικής επικοινωνίας μεταξύ φυσικού και ηθικού αυτουργού²⁸¹. Επομένως, δια παραλείψεως ηθική αυτουργία στο έγκλημα της συγκρότησης και της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση δεν φαίνεται δυνατή.

²⁷⁵ Τζαννετής, ό.π., σελ. 1019-1020 · Ζαχαρής, ό.π., σελ. 483-484.

²⁷⁶ Πρβλ. την ΑΠ 2362/2004, Ποιν/Λογ 2004, σελ. 2853 επ., με την οποία επικυρώθηκε καταδίκη του κατηγορούμενου για ηθική αυτουργία στα εγκλήματα της σύστασης και συμμορίας.

²⁷⁷ Ριζάβα, ό.π., σελ. 398. Πρβλ. §129 Abs. 1 StGB όπου τυποποιείται ως αυτουργικός τρόπος τέλεσης η προσέλευση μελών (werben um Mitglieder), και επομένως τιμωρείται υπ' αυτόν και η απόπειρα προσέλευσης.

²⁷⁸ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 199.

²⁷⁹ Ζήτημα είναι αν νοείται απόπειρα στα εγκλήματα της συγκρότησης και ιδίως της ένταξης, το οποίο είναι τυπικό. Βλ. αντί άλλων Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 116-117, που δίνει καταφατική απάντηση.

²⁸⁰ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 229-231 · Ανδρουλάκης, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 211-213 · Δημάκης, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρο 46, σελ. 734 (αριθμ. 22).

²⁸¹ Χαραλαμπίδης, Η συμμετοχή με παράλειψη και η συμμετοχή σε εγκλήματα παράλειψης, εις Προβλήματα της συμμετοχής στο έγκλημα, σελ. 48 · Καϊάφα, εις Μανωλεδάκη, ΠΔ-Επιτομή Γενικού Μέρους, σελ. 519-520 · Δημάκης, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρο 46, σελ. 727-728 (αριθμ. 7-8) · Ανδρουλάκης, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 206. Υπέρ της δυνατότητας δια παραλείψεως ηθικής αυτουργίας τάσσεται ο Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 227-228 και ο Παπαχαράλαμπος, Προβληματισμοί σχετικά με την αποθετική ηθική αυτουργία, εις Προβλήματα της συμμετοχής στο έγκλημα, σελ. 177 επ.

Σημειώνεται τέλος, ότι η ηθική αυτουργία σε συγκρότηση προϋποθέτει μη συγκροτηθείσα οργάνωση · αντίθετα η ηθική αυτουργία σε ένταξη προϋποθέτει ήδη συγκροτηθείσα εγκληματική οργάνωση.

Η μάλλον κρατούσα στη Γερμανία άποψη καταφάσκει τη δυνατότητα ηθικής αυτουργίας στην ίδρυση εγκληματικής οργάνωσης²⁸². Κατά την άποψη ορισμένων συγγραφέων όμως, δεν είναι δυνατή ηθική αυτουργία στην ίδρυση εγκληματικής οργάνωσης, διότι αυτή καταλαμβάνεται ως προς το εύρος της πλήρως από τον αυτοτελώς προβλεπόμενο τρόπο τέλεσης της προσέλευσης μελών (Werben um Mitglieder). Σύμφωνα όμως με την άποψη αυτή, και η προσέλευση νέων μελών σημαίνει αντιστρόφως την ηθική αυτουργία στην ίδρυση της οργάνωσης²⁸³. Η άποψη αυτή παραβλέπει το γεγονός ότι η προσέλευση μελών και η υποστήριξη της οργάνωσης προϋποθέτουν ήδη συσταθείσα εγκληματική οργάνωση, όπερ σημαίνει ότι με την αποδοχή αυτής θα έμεναν ατιμώρητοι οι ηθικοί αυτουργοί και οι συνεργοί στην ίδρυση νέας οργάνωσης, αν δεν γινόταν δεκτή η εφαρμογή των γενικών διατάξεων περί συμμετοχής στην νομοτυπική μορφή της ίδρυσης²⁸⁴. Όσον αφορά στην ηθική αυτουργία στην συμμετοχή τρίτου σε εγκληματική οργάνωση γίνεται δεκτό ότι αυτή καταλαμβάνεται πλήρως από τον αυτουργικό τρόπο τέλεσης της προσέλευσης νέων μελών στην οργάνωση²⁸⁵.

Άμεση συνέργεια σε συγκρότηση και ένταξη τελείται επίσης μόνο από μη μέλη (extranei). Η περίπτωση της άμεσης συνέργειας σε συγκρότηση όμως δύσκολα συναντάται²⁸⁶, διότι το πρόσωπο που συμβάλλει με οποιονδήποτε τρόπο στην ίδρυση της οργάνωσης, δυσχερώς νοείται να ενεργεί την στιγμή τέλεσης του εγκλήματος, χωρίς ο ίδιος να τελεί την πράξη της αντικειμενικής υπόστασης, δηλαδή χωρίς ο ίδιος να συγκροτεί²⁸⁷.

²⁸² LK-StGB-Krauß, §129, Rn 162 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 100.

²⁸³ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 162 με περαιτέρω παραπομπές στην γερμανική βιβλιογραφία.

²⁸⁴ LK-StGB-Krauß, §129, Rn. 162 · Schönke/Schröder-Lenckner/Sterneberg-Lieben, §129, Rn 24.

²⁸⁵ LK-StGB-Krauß, §129, Rn. 162 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 102.

²⁸⁶ Έχουν προταθεί πάντως και de lege lata αντιρρήσεις κατά της συμμετοχικής μορφής της άμεσης συνέργειας. Ο Μοροζίνης υπεραμύνεται μιας ουσιαστικής αντικειμενικής θεωρίας στο πεδίο της συμμετοχής, και υποστηρίζει ότι ο άμεσος συνεργός, μετέχοντας ουσιαστικώς ισότιμα στην κύρια πράξη, είναι κατά το ισχύον δίκαιο όχι μόνο ουσία, αλλά και κατά νόμο συναυτουργός (Η άμεση συνέργεια ως περιττή μορφή συμμετοχής de lege lata, ΠοινΧρ ΕΓ', σελ. 415). Βλ. ομοίως Μπιτζιλέκη, Η άμεση συνέργεια: μεταξύ συναυτουργίας και απλής συνέργειας, εις Προβλήματα της συμμετοχής στο έγκλημα, σελ. 152-153 [= Υπερ 1997, σελ. 261 επ.]

²⁸⁷ Αναφέρθηκε και ανωτέρω ότι συγκρότηση είναι η κατευθυντήρια συμβολή στη δημιουργία της ομάδας. Πρβλ. Μανωλεδάκη (Επιβουλή, σελ. 125, υποσ. 50), ο οποίος θεωρεί ως άμεσο συνεργό στο έγκλημα της συμμορίας όποιον αναπτύσσει πρωτοβουλία στην συγκρότηση της ένωσης, αλλά δεν συμπράττει στο σχεδιαζόμενο έγκλημα.

Αντίθετα, περίπτωση άμεσης συνέργειας σε ένταξη δεν αποκλείεται, όταν ο extraneus μεσολαβεί για να ενταχθεί σε αυτήν ένα υποψήφιο μέλος, μέσω παροχής διευκόλυνσης στην επικοινωνία με τα στελέχη της οργάνωσης κατά την διάρκεια των «ένταξιακών διαπραγματεύσεων»²⁸⁸. Ωστόσο, σε τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να διακρίνουμε μήπως εμπίπτουν στην απλή υλική συνέργεια, όπερ συμβαίνει όταν η συμβολή στην ένταξη δεν είναι τόσο αποφασιστική ή λαμβάνει χώρα πριν από αυτήν²⁸⁹. Η δε αμεσότητα ως προϋπόθεση της άμεσης συνέργειας τελεί σε συνάρτηση του είδους και του χαρακτήρα του εννόμου αγαθού και της πράξης προσβολής του. Δεν συναρτάται με το ερώτημα πόσο αναγκαία υπήρξε η συνδρομή για την τέλεση του εγκλήματος²⁹⁰.

Για την δυνατότητα δια παραλείψεως συνέργειας γίνεται δεκτό ότι η συμβολή του παραλείποντος, επί συνδρομής ιδιαίτερης νομικής υποχρέωσης προς αποτροπή του αποτελέσματος, θεωρείται ως συνέργεια (και όχι ως αυτουργία) όταν η αυτουργική τέλεση με παράλειψη είναι αδύνατη, όπερ συντρέχει κατεξοχήν στα ιδιόχειρα εγκλήματα αλλά και στα εγκλήματα συμπεριφοράς²⁹¹. Αυτού του είδους η συμμετοχή θα συνιστά κατά μια άποψη μόνο περίπτωση απλής συνέργειας²⁹², ενώ κατ' άλλη άποψη δεν αποκλείεται να συνιστά άμεση συνέργεια, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτής²⁹³. Με βάση τα ανωτέρω και εφόσον συντρέχουν οι όροι του άρθρου 15 ΠΚ, είναι δυνατή η θεμελίωση ποινικής ευθύνης του παραλείποντος για συνέργεια δια παραλείψεως στο έγκλημα της συγκρότησης και ένταξης σε εγκληματική οργάνωση²⁹⁴. Στον πρώτο τρόπο τέλεσης η θεμελίωση αυτουργικής ευθύνης του παραλείποντος αποκλείεται λόγω της φύσης του πράγματος²⁹⁵ · στον δεύτερο τρόπο τέλεσης αποκλείεται λόγω του ιδιοχείρου χαρακτήρα του εγκλήματος.

²⁸⁸ Ριζάβα, ό.π., σελ. 398.

²⁸⁹ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 246-249 · Ανδρουλάκης, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 252-257.

²⁹⁰ Μπιτζιλέκης, Η άμεση συνέργεια: μεταξύ συναυτουργίας και απλής συνέργειας, εις Προβλήματα της συμμετοχής στο έγκλημα, σελ. 157 [= Υπερ 1997, σελ. 261 επ.].

²⁹¹ Χαραλαμπίκης, Η συμμετοχή με παράλειψη και η συμμετοχή σε εγκλήματα παράλειψης, εις Προβλήματα της συμμετοχής στο έγκλημα, σελ. 60 · Καϊάφα, εις Μανωλεδάκη, ΠΔ-Επιτομή Γενικού Μέρους, σελ. 558 · Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 262-263 · Δημάκης, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρο 47, σελ. 768-771 (αριθμ. 18) · Ανδρουλάκης, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 268.

²⁹² Δημάκης, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρο 47, σελ. 768-771 (αριθμ. 18)

²⁹³ Μανωλεδάκης, ΠΔ Γενική Θεωρία, σελ. 693 · Ανδρουλάκης, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 268.

²⁹⁴ Βλ. τα παραδείγματα στις ανωτέρω υποσ. 115 και 118, όπου θεμελιώνεται ευθύνη των δραστών για συνέργεια δια παραλείψεως στο έγκλημα της συγκρότησης και στο έγκλημα της ένταξης αντιστοίχως. Πρβλ. και Μανωλεδάκη, Επιβουλή, σελ. 125, υποσ. 53 (για το έγκλημα της συμμορίας).

²⁹⁵ Το έγκλημα της συγκρότησης είναι κατ' ορθή γνώμη έγκλημα αποτελέσματος. Άρα δεν αποκλείεται εν προκειμένω η αυτουργική ευθύνη λόγω του ότι το έγκλημα θεωρείται τυπικό (sic). Πρβλ. Μανωλεδάκη, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 113.

Στον γερμΠΚ γίνεται δεκτή η συνέργεια στην ίδρυση εγκληματικής οργάνωσης²⁹⁶. Αντίθετα, αναφορικά με την συνέργεια στην συμμετοχή τρίτου στην οργάνωση, υποστηρίζεται ότι αυτή καταλαμβάνεται από την νομοτυπική μορφή της υποστήριξης της οργάνωσης. Πάντως όχι καθ' όλο το εύρος αυτής, διότι η πράξη της υποστήριξης δεν προϋποθέτει ότι η κύρια πράξη (ένταξη στην οργάνωση) ως τέτοια διευκολύνεται/ενισχύεται – συντρέχει δηλαδή η διευκολυντική αιτιότητα – από την συμμετοχική/υποστηρικτική ενέργεια, όπως απαιτείται γενικά για τις πράξεις της συνέργειας²⁹⁷. Κατ' άλλη άποψη²⁹⁸ η συνέργεια στην συμμετοχή τρίτων συνιστά το δίχως άλλο υποστήριξη της οργάνωσης, χωρίς να είναι εντεύθεν δυνατή μείωση της ποινής κατά τις γενικές διατάξεις περί συνέργειας (§27 Abs. 2, §29 Abs. 1 StGB). Τέτοια υποστήριξη μπορεί να συνιστά ακόμα και η συμπεριφορά του *extraneus* που εκδηλώνεται ως ενίσχυση της προσέλευσης μελών ή υποστηρικτών εκ μέρους ενός μέλους της οργάνωσης²⁹⁹. Πάντως, φαίνεται έτσι να τίθεται ο συνεργός στην συμμετοχή άλλου σε χείρονα θέση από τον συνεργό στην ίδρυση, διότι ενώ για τον δεύτερο είναι υποχρεωτική η μείωση της ποινής (κατά την §27 Abs. 2 StGB) για τον πρώτο η μείωση της ποινής αποκλείεται εκ του λόγου ότι η συμπεριφορά του υπάγεται ήδη στον αυτουργικό τρόπο τέλεσης της υποστήριξης.

Τέλος, για το ζήτημα της απλής υλικής συνέργειας σε συγκρότηση και ένταξη παρατηρείται ότι ορισμένοι συγγραφείς παρ' ημίν³⁰⁰ θεωρούν εσφαλμένα ότι κάθε μορφή απλής συνέργειας (είτε υλική είτε ψυχική) είναι μη αξιόποινες στο πλαίσιο του 187 ΠΚ. Ορθότερα, εξ αντιδιαστολής συνάγεται από την διάταξη, ότι η απλή υλική συνέργεια παραμένει αξιόποινη. Τέτοια μορφή συνδρομής παρέχει εκείνος που μεσολαβεί για να έρθουν σε επαφή πρόσωπα, που ήδη επιθυμούν να ιδρύσουν εγκληματική οργάνωση (ως παροχή συνδρομής πριν την τέλεση της πράξης της συγκρότησης) όπως και εκείνος που μεσολαβεί για να ενταχθεί ένα υποψήφιο μέλος στην οργάνωση (π.χ. φέρνοντας σε επαφή τα στελέχη με το προς ένταξη μέλος). Το ότι η περίπτωση αυτή δεν εμπίπτει στην άμεση συνέργεια προκύπτει από το γεγονός ότι η συνδρομή παρέχεται πριν από την πράξη της ένταξης και το ότι δεν εμπίπτει

²⁹⁶ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 162 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 100.

²⁹⁷ LK-StGB-Krauß, §129, Rn. 162.

²⁹⁸ MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 102.

²⁹⁹ BGH AK 13/13 und 14/13, Beschluss vom 11.07.2013, Rn 22. Βλ. την κριτική στην θέση αυτή του BGH από τους *Werndl/Lickleder*, ZIS 12/2014, S. 644 (βλ. ανωτέρω στην μελέτη υποσ. 170).

³⁰⁰ *Μανωλεδάκης*, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 118 · *Μαργαρίτης*, ΕρμΠΚ, σελ. 507 (αριθμ. 38).

στην ψυχική συνέργεια προκύπτει από την φύση του εμποδίου που υπερνικάται³⁰¹. Αν έχουν αρχίσει ήδη οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις, η μεσολάβηση του extraneus στην ένταξη του τρίτου μπορεί να θεωρηθεί άμεση συνέργεια, διότι έχουμε εισέλθει στο στάδιο της απόπειρας (υφίσταται αρχή εκτέλεσης της πράξης της ένταξης). Η προβληματική της ψυχικής συνέργειας θα αναπτυχθεί εκτενέστερα κατωτέρω.

Ένα τελευταίο ζήτημα που αναφέρεται στην εξεταζόμενη προβληματική αφορά στην αξίωση συνδρομής στον εν στενή εννοία συμμετόχο άμεσου δόλου α' βαθμού ως προς την επιδίωξη τέλεσης εγκλημάτων. Πριν την μεταβολή του ν. 3875/2010 θα μπορούσε να τεθεί ζήτημα από την άποψη της ανάγκης συνδρομής στο πρόσωπο του συμμετόχου του υποκειμενικού στοιχείου του αδίκου (επιδίωξη τέλεσης εγκλημάτων), το οποίο κατά ρητή διατύπωση του νόμου έπρεπε να συντρέχει στον αυτουργό. Κατ' ορθή γνώμη δεν απαιτείται το υποκειμενικό στοιχείο του αδίκου να συντρέχει και στον συμμετόχο, αρκεί να γνωρίζει αυτός ότι συντρέχει στον αυτουργό. Συνεπώς, αρκούσε και ενδεχόμενος δόλος στον συμμετόχο ως προς την επιδίωξη των εγκλημάτων από τον αυτουργό³⁰². Μετά την μεταβολή του ν. 3875/2010 δεν απαιτείται ιδιαίτερο είδος δόλου ούτε για τον αυτουργό (αφού έπαψε η επιδίωξη διάπραξης εγκλημάτων να αποτελεί υποκειμενικό στοιχείο του αδίκου και κατέστη στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης), ούτε επομένως και για τον συμμετόχο.

4.2. Η «αυτουργική» μορφή συμμετοχής του άρθρου 187 παρ. 2 ΠΚ

4.2.1. Η αναβάθμιση της απλής συνέργειας σε αυτοτελές έγκλημα

Όπως αναφέρθηκε ήδη ανωτέρω, στο άρθρο 187 παρ. 2 ΠΚ θεσπίζεται ένας αυτουργικός τρόπος τέλεσης μιας κατ' ουσίαν συμμετοχικής πράξης³⁰³. Ένα πρώτο ερώτημα που τίθεται, είναι τι είδους συμμετοχική πράξη θα συνιστούσαν οι

³⁰¹ Το εμπόδιο αυτό δεν είναι ψυχικό · έχει αντίθετα μια υλική-πρακτική φύση. Βλ. *Μυλωνόπουλο*, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 254. Σύμφωνα με άλλη άποψη, υλική (ή φυσική) είναι εκείνη η συνέργεια που συνίσταται στην παροχή υλικών διευκολύνσεων στον αυτουργό, καθώς και εκείνη που έχει ένα άμεσο υλικό αντίκρυσμα και περιεχόμενο (*Δημάκης*, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρο 47, σελ. 764, αριθμ. 10).

³⁰² *Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 218-220 και 266-267. Πρβλ. *Roxin*, Σχετικά με τον λόγο τιμώρησης της συμμετοχής, Υπερ 1994, σελ. 13.

³⁰³ Πρόκειται μάλιστα για ένα ιδιώνυμο έγκλημα, λόγω της αναγωγής αυτής της συμμετοχικής πράξης σε αυτοτελές έγκλημα, κατά την άποψη του *Μανωλεδάκη*, ΠΔ Γενική Θεωρία, σελ. 333, αριθμ. 425.

συμπεριφορές αυτές (παροχή ουσιωδών πληροφοριών / υλικών μέσων) εν ανυπαρξία της παρ. 2 και περαιτέρω σε ποιο έγκλημα θα συνιστούσαν συμμετοχή.

Η απάντηση στο ανωτέρω ερώτημα διαπλέκεται με την ανωτέρω αναπτυχθείσα προβληματική περί του υποκειμένου των συμμετοχικών πράξεων στην παρ. 1. Έγινε δηλαδή δεκτό, ότι υποκείμενο της συμμετοχικής πράξης (ηθικής αυτουργίας – άμεσης ή απλής συνέργειας) στο έγκλημα της συγκρότησης ή ένταξης σε εγκληματική οργάνωση μπορεί να είναι μόνο πρόσωπο που δεν έχει ήδη ενταχθεί σε αυτήν ως μέλος (*extraneus*). Συνακόλουθα, και οι τυποποιημένες στην παρ. 2 συμπεριφορές (παροχή πληροφοριών / υλικών μέσων), επί ανυπαρξία της παρ. 2, τελούμενες από μέλη της οργάνωσης δεν θα θεμελιώναν αυτοτελή ποινική ευθύνη, αλλά οι συμπεριφορές αυτές θα ήταν αναγκαίο παρακολούθημα της ένταξής τους. Αντίθετα, τελούμενες από μη μέλη της οργάνωσης δεν θα θεμελιώναν ποινική ευθύνη για αυτουργική παραβίαση της παρ. 1 (ήτοι για ένταξη), αλλά για συμμετοχική τοιαύτη. Η διάταξη αυτή στην πραγματικότητα θεσπίζει ποινική ευθύνη για εκείνα τα πρόσωπα, για τα οποία δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για να χαρακτηριστούν ως μέλη εγκληματικής οργάνωσης (ενίσχυση υποδομής, αμεσότητα, διάρκεια). Διότι αν αυτές συντρέχουν, θα υπέχουν ευθύνη μόνο για το έγκλημα της ένταξης και δεν θα τιμωρηθούν επιπλέον με βάση την παρ. 2, λόγω της σχέσης αλληλοαποκλεισμού μεταξύ της παρ. 1 και της παρ. 2 ως προς το υποκείμενο τέλεσης. Συνεπώς, η διάταξη αφορά μόνο μη μέλη της οργάνωσης. Το ίδιο εγένετο δεκτό και για το άρθρο 187Α παρ. 6 ΠΚ, όπου τυποποιούνται βοηθητικές πράξεις συγκρότησης ή ένταξης σε τρομοκρατική οργάνωση τελούμενες από εξωτερικά πρόσωπα (διότι τα μέλη της οργάνωσης υπέχουν ούτως ή άλλως ποινική ευθύνη για ένταξη). Η αναγωγή των βοηθητικών αυτών πράξεων σε αυτουργικές έχει διπλή σημασία: *“αφενός καταλύει τη δυνατότητα διακρίσεων των τυποποιούμενων συμπεριφορών με βάση τις παραδοσιακές μορφές της συμμετοχής, εξομοιώνοντας έτσι το σύνολό τους από άποψη ποινικής μεταχείρισης και αφετέρου επιχειρεί να καταλύσει την υπαγωγή των συγκεκριμένων συμπεριφορών στο σύστημα εξάρτησης της συμμετοχής από τη φυσική αυτουργία, με την αποδέσμευσή τους από την τελευταία”*³⁰⁴.

Οι πράξεις της παροχής ουσιωδών πληροφοριών / υλικών μέσων, βάσει των ανωτέρω, θα συνιστούσαν μορφές συμμετοχής στην παρ. 1 και δη μορφές συνέργειας σε αυτήν, αν δεν υπήρχε η διάταξη της παρ. 2 (ή και πριν την εισαγωγή αυτής). Ως

³⁰⁴ *Καϊάφα*, ΠονΧρ ΝΕ', σελ. 877.

προς το ερώτημα τι είδους συνέργεια θα συνιστούσαν, πρώτη εκδοχή θα ήταν να χαρακτηριστούν οι συμπεριφορές αυτές ως μορφή άμεσης συνέργειας στο έγκλημα της παρ. 1. Η μορφή της άμεσης συνέργειας όμως αποκλείεται, διότι δεν μπορεί να θεωρηθεί άμεσος συνεργός όποιος παρέχει ουσιώδεις πληροφορίες ή υλικά μέσα στην οργάνωση, διότι η συμβολή του δεν είναι αναγκαία για την τέλεση, όχι του σχεδιαζόμενου εγκλήματος, αλλά του εγκλήματος της παρ. 1 (συγκρότηση ή ένταξη)³⁰⁵. Μόνη λύση απομένει λοιπόν να θεωρείται η συμπεριφορά αυτή (παροχή πληροφοριών – υλικών μέσων) ως απλή συνέργεια στο έγκλημα της παρ. 1, δηλαδή ως απλή συνέργεια στην εκ μέρους άλλου συγκρότηση ή ένταξη σε εγκληματική οργάνωση³⁰⁶.

Έτσι, η παροχή πληροφοριών ή υλικών μέσων θα μπορούσε να συνιστά εν πρώτοις απλή συνέργεια στην εκ μέρους άλλου συγκρότηση εγκληματικής οργάνωσης· ωστόσο η εκδοχή αυτή πρέπει κατ' ορθή εκτίμηση να αποκλειστεί, διότι η εφαρμογή της διάταξης της παρ. 2 προϋποθέτει ήδη συγκροτηθείσα οργάνωση³⁰⁷. Δεύτερη εκδοχή είναι ότι οι πράξεις αυτές συνιστούν απλή συνέργεια στην εκ μέρους άλλου ένταξη σε εγκληματική οργάνωση. Τούτο διότι η ένταξη, ως αυτουργικός τρόπος τέλεσης στην παρ. 1, συνίσταται στην ενίσχυση της εφοδιαστικής υποδομής της οργάνωσης, στην παροχή από το μέλος των υπηρεσιών του προς την οργάνωση και στην αυτοπρόσωπη συμμετοχή στις δραστηριότητες αυτής. Συνεπώς τυχόν παροχή πληροφοριών ή υλικών μέσων προς ήδη ενταγμένο μέλος συνίσταται στην υποβοήθηση με αυτά τα συγκεκριμένα μέσα (πληροφορίες – υλικά μέσα) της παροχής υπηρεσιών εκ μέρους του μέλους προς την οργάνωση. Συμπέρασμα όλων των ανωτέρω είναι ότι εν ανυπαρξία της παρ. 2 (πριν τον ν. 3875/2010) οι

³⁰⁵ Για την αιτιότητα της συνδρομής στην άμεση συνέργεια βλ. αντί άλλων *Μυλωνόπουλο*, ΓενΜ Π, σελ. 246 επ.

³⁰⁶ Για το έγκλημα της παρ. 6 του 187Α ΠΚ, βλ. *Καϊάφα*, ΠoinΔικ 2004, σελ. 838, που δέχεται ότι τιμωρείται κατ' ουσίαν μια απόπειρα απλής συνέργειας σε συγκρότηση τρομοκρατικής ομάδας ως αυτοτελές έγκλημα, ενώ τούτο οδηγεί σε παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 Συντάγματος) εκ του λόγου ότι η πράξη αυτή εξομοιώνεται πλήρως με το έγκλημα της συγκρότησης τρομοκρατικής ομάδας από άποψη απειλούμενης ποινής.

³⁰⁷ Βλ. *Καϊάφα*, ΠoinΧρ ΝΕ', σελ. 877, για το αντίστοιχο έγκλημα στην περίπτωση της τρομοκρατικής οργάνωσης (ΠΚ 187Α παρ. 6). Βλ. επίσης *Συμεωνίδου*, ΠoinΔικ 2004, σελ. 786, η οποία υποστηρίζει ότι για την στοιχειοθέτηση ποινικής ευθύνης με βάση την παρ. 6 του άρθρου 187Α ΠΚ (παροχή πληροφοριών, υλικών μέσων προς υποβοήθηση τρομοκρατικής οργάνωσης) απαιτείται να έχει ήδη συγκροτηθεί η τρομοκρατική οργάνωση και ο δράστης να ενισχύει την οργάνωση αυτήν. Τυχόν αντίθετη εκδοχή, σύμφωνα με την οποία υπάγονται στην παρ. 6 και πράξεις που προηγούνται χρονικά της συγκρότησης της τρομοκρατικής ομάδας θα ανέτρεπε (κατά την *Συμεωνίδου*) τον θεμελιώδη κανόνα για το εξαρτημένο άδικο της συμμετοχικής δράσης και θα οδηγούσε σε τιμώρηση του φρονήματος. Άλλωστε και από την Απόφαση – Πλαίσιο (άρθρο 2 παρ. 2 στοιχ. β') την οποία ενσωμάτωσε ο εθνικός νομοθέτης προκύπτει η προϋπόθεση αυτή. Βλ. τέλος τα ανωτέρω γενόμενα δεκτά στην Γερμανία για τον τρόπο τέλεσης της υποστήριξης εγκληματικής οργάνωσης.

συμπεριφορές της παροχής πληροφοριών/υλικών μέσων δεν ήταν ολωσδιόλου μη αξιόποινες³⁰⁸ · αντίθετα, συνιστούσαν απλή συνέργεια στο έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση.

4.2.2. Σχέση του 187 παρ. 2 ΠΚ και της συμμετοχής εν στενή εννοία στην παρ. 1

Ένα ζήτημα που διαπλέκεται με τα ανωτέρω είναι ποια είναι η σχέση μεταξύ των μορφών συμμετοχής στην παρ. 1, όπως αμέσως ανωτέρω αναπτύχθηκαν, και των αυτουργικών τρόπων τέλεσης του εγκλήματος της παρ. 2, υπό την έννοια ότι οι πράξεις της παρ. 2 συνιστούν ουσιαστικά μορφές συνδρομής (απλή συνέργεια) στην πράξη της ένταξης της παρ. 1, οι οποίες έχουν αναχθεί σε αυτουργικό τρόπο τέλεσης και διακρίνονται από την παρ. 1 με αναφορά στο υποκείμενο τέλεσης. Σχετικά μπορεί να λεχθεί ότι, από το πεδίο της απλής συνέργειας στο έγκλημα της παρ. 1 πρέπει να εξαιρεθούν οι πράξεις, οι οποίες ρητά τυποποιούνται στην παρ. 2 ως αυτοτελή εγκλήματα. Δηλαδή η παροχή ουσιωδών πληροφοριών / υλικών μέσων εκ μέρους του μη μέλους της οργάνωσης θεμελιώνει (κατά τα ανωτέρω αναπτυχθέντα) ευθύνη για αυτουργική παράβαση της παρ. 2, ενώ περιπτώσεις απλής συνέργειας στο έγκλημα της παρ. 1 συνιστούν όλες οι άλλες πράξεις εκτός των δύο αυτών συγκεκριμένων μορφών συμπεριφοράς. Άρα, παραχώρηση χώρου στην οργάνωση, χρηματοδότηση αυτής, εφοδιασμός με υλικά μέσα θεμελιώνουν ευθύνη με βάση την παρ. 2. Τυχόν παράλληλη θεμελίωση ευθύνης και για απλή συνέργεια στην παρ. 1 απωθείται ως επικουρική κατά τους κανόνες της φαινομένης συρροής, αφού η παρ. 2 καθιερώνοντας αυτουργικό έγκλημα είναι βαρύτερη της απλής συνέργειας³⁰⁹. Παρατηρούμε ότι εδώ δεν υφίσταται (όπως με την ανωτέρω περίπτωση) σχέση αλληλοαποκλεισμού, αφού το έγκλημα της παρ. 2 που πληροί συγχρόνως την

³⁰⁸ Όπως φαίνεται να υπολαμβάνει η Ζλάτκου, εις ΠΚ-Ερμ, σελ. 1531 (αριθμ. 9). Αντίθετη η Καϊάφα, εις ΤιμΤ Ανδρουλάκη, σελ. 308, που υποστήριζε ορθά ότι “με βάση το άρθρο 187 ΠΚ μπορούν να τιμωρηθούν πράξεις συμμετοχής (τρίτων) στη συγκρότηση της εγκληματικής οργάνωσης ή στις επιμέρους δραστηριότητες εκείνου που εκφράζει με αυτές ότι εντάσσεται ως μέλος της”.

³⁰⁹ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 148 και 374 επ. (ιδίως σελ. 380). Πρβλ. Παύλου («Συμμετοχή σε συρροή», «Συρροή συμμετοχής» και «Πολλαπλή συμμετοχή στο ίδιο έγκλημα», εις Προβλήματα της συμμετοχής στο έγκλημα, σελ. 218), σύμφωνα με τον οποίο η πολλαπλή συμμετοχή στην ίδια πράξη είναι μια μορφή αναγκαστικής πραγματικής συρροής, η οποία επιλύεται με την αρχή της συγχώνευσης. Δηλαδή ο δράστης θα τιμωρηθεί μία φορά μόνο με βάση την διάταξη που προβλέπει την βαρύτερη ποινή (ομοίως και Μανωλεδάκης, ΠΔ Γενική Θεωρία, σελ. 715).

αντικειμενική υπόσταση της απλής υλικής συνέργειας τελείται εξίσου από εξωτερικά της οργάνωσης πρόσωπα. Άρα, υφίσταται σχέση μεταξύ πλειόνων μορφών συμμετοχής που λύνεται κατά τις αρχές της σιωπηρής επικουρικότητας.

Τίθεται όμως το ζήτημα μήπως η ανωτέρω παραδοχή (ότι το μη μέλος της οργάνωσης είναι υποκείμενο των συμμετοχικών πράξεων της παραβίασης του 187 παρ. 1 ΠΚ – εφόσον συντρέχουν οι συγκεκριμένες μορφές τέλεσης – αλλά υπέχει ποινική ευθύνη μόνο για την αυτουργική παραβίαση της παρ. 2 λόγω της επικουρικότητας των μορφών συμμετοχής), έρχεται σε αντίθεση με την ανωτέρω υποστηριχθείσα θέση ότι μεταξύ των παρ. 1 και 2 του 187 ΠΚ υπάρχει σχέση αλληλοαποκλεισμού ως προς το υποκείμενο τέλεσης (με την έννοια ότι το έγκλημα του 187 παρ. 2 ΠΚ τελεί μόνο μη μέλος της οργάνωσης). Η σχέση αλληλοαποκλεισμού προκύπτει από το γεγονός ότι το μέλος της οργάνωσης που παρέχει πληροφορίες ή υλικά μέσα στην οργάνωση στην πραγματικότητα δεν κάνει τίποτε άλλο από το να τελεί εκείνες τις πράξεις που είναι αναγκαίο παρακολούθημα της ιδιότητάς του ως μέλος της οργάνωσης. Με άλλα λόγια, δεν θέτει κάποιο plus αδίκου, ώστε να υπέχει πέρα από το έγκλημα της ένταξης, επιπλέον ευθύνη και για το έγκλημα της παρ. 2. Πέραν αυτού, οι παρ. 1 και 2 καθιερώνουν και οι δύο αυτουργικούς τρόπους τέλεσης εγκλήματος και μάλιστα με το ίδιο πλαίσιο ποινής (κάθειρξη έως δέκα έτη), ώστε θα εμφανιζόταν απολύτως αδικαιολόγητη και υπέρμετρα βαριά τυχόν τιμώρηση του μέλους της οργάνωσης και για την ένταξη και για παροχή πληροφοριών / υλικών μέσων (άλλωστε δεν συντρέχει κάποιος από τους κανόνες της φαινομένης συρροής). Αντίθετα η σχέση ανάμεσα στην αυτουργική και στην συμμετοχική παράβαση της ίδιας διάταξης (187 παρ. 1 ΠΚ) διέπεται από τον κανόνα της επικουρικότητας μεταξύ πλειόνων μορφών συμμετοχής στο έγκλημα.

4.2.3. Η παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ ως περίπτωση τυποποίησης της απόπειρας συμμετοχής

Προτού προχωρήσουμε στην εξέταση της δογματικής φύσης του εγκλήματος της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ, χρήσιμο θα ήταν εν πρώτοις να δούμε εγγύτερα την αντίληψη του ίδιου του ιστορικού νομοθέτη σχετικά με την ratio θέσπισης της

διάταξης αυτής. Σύμφωνα λοιπόν με την Αιτιολογική Έκθεση του ν. 3875/2010³¹⁰ οι πράξεις, οι οποίες ποινικοποιούνται το πρώτον με την εισαγωγή της παρ. 2 είναι εκείνες που δεν συνιστούν συμμετοχή σε πράξεις που τυποποιούνται στην παρ. 1, αλλά ενισχύουν την λειτουργία της οργάνωσης καθεαυτήν. Τέτοιες είναι πράξεις χρηματοδότησης της εγκληματικής οργάνωσης ή ενίσχυσης αυτής με όπλα, πληροφορίες κλπ. Η Αιτιολογική Έκθεση δέχεται (και ορθά) ότι ο υπαίτιος τιμωρείται γιατί συνεργάζεται με την οργάνωση «αναγνωρίζοντας την ύπαρξή της ως φορέα προσβολής της δημόσιας τάξης». Ο ιστορικός νομοθέτης θεωρεί ότι οι πράξεις αυτές (μέχρι την εισαγωγή της παρ. 2) ήταν αξιόποινες μόνο ως πράξεις συμμετοχής στα τελικώς τελεσθέντα από την οργάνωση εγκλήματα. Η παραδοχή αυτή έρχεται σε αντίθεση με όσα γίνονται ανωτέρω στην παρούσα μελέτη δεκτά και είναι κατά την άποψη του γράφοντος μη ορθή για τους λόγους που έχουν ανωτέρω εκτεθεί. Με άλλα λόγια, ο ιστορικός νομοθέτης στην προσπάθειά του να συμμορφωθεί με τις προβλέψεις της Σύμβασης του Παλέρμο³¹¹, επιχείρησε να καλύψει ένα (νομιζόμενο) κενό στην ελληνική έννομη τάξη, το οποίο στην πραγματικότητα (για όσους λόγους έχουν ήδη αναπτυχθεί) δεν υφίστατο. Μάλιστα, κατά την Αιτιολογική Έκθεση θα επιτυγχάνετο αντιστοίχιση με τα ισχύοντα επί των τρομοκρατικών οργανώσεων του 187Α ΠΚ, δεδομένου ότι για εκείνες τις οργανώσεις ποινικοποιούνταν ήδη οι αντίστοιχες συμπεριφορές στο άρθρο 187Α παρ. 6 ΠΚ.

Ωστόσο πρέπει να εξεταστεί εάν, πριν την εισαγωγή της παρ. 2 στο άρθρο 187 ΠΚ, υπήρχε ένα υπαρκτό κενό τιμώρησης. Ας επικαλεστούμε το εξής παράδειγμα για να γίνει κατανοητή η θέση μας: ο extraneus Α παραγγέλλει από το εξωτερικό όπλα για να τελέσει η εγκληματική οργάνωση ληστείες, και προτού η οργάνωση τα παραλάβει, αυτή εξαρθρώνεται. Εν προκειμένω (εν ανυπαρξία της παρ. 2) θα είχαμε απόπειρα απλής συνέργειας³¹² στο έγκλημα της παρ. 1 (στο έγκλημα της ένταξης) η οποία κατά το δίκαιό μας είναι ατιμώρητη. Προκειμένου να καλυφθούν ποινικά και τέτοιες περιπτώσεις κρίνεται δικαιολογημένη η θέσπιση της παρ. 2, η οποία όπως

³¹⁰ Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής και συναφείς διατάξεις», Επιφυλάξεις επί του άρθρου 5, σελ. 2.

³¹¹ Άρθρο 5 παρ. 1 (α) εδ. ii (β) της Σύμβασης του Παλέρμο: “Each State Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences, when committed intentionally [...] conduct by a person who, with knowledge of either the aim and general criminal activity of an organized criminal group or its intention to commit the crimes in question, takes an active part in [...] other activities of the organized criminal group in the knowledge that his or her participation will contribute to the achievement of the above-described criminal aim”.

³¹² Τούτο διότι η συνδρομή δεν έφτασε τελικά στον αυτουργό (Μυλωνόπουλος, ΓενΜ II, σελ. 242).

γίνεται ευχερώς αντιληπτό, τιμωρεί και την απόπειρα απλής συνέργειας ως απόπειρα του 187 παρ. 2 ΠΚ (εν τέλει μη παροχή των υλικών μέσων³¹³) και επομένως η διάταξη αυτή καλύπτει ένα πράγματι υπαρκτό κενό τιμώρησης. Έτσι, η διάταξη καλύπτει ένα κενό αξιοποιήσιμου στον χώρο της απόπειρας συμμετοχής, αφ' ης στιγμής δεν είναι απαραίτητο να έχει τελεστεί η τελικώς επιδιωκόμενη πράξη, σε διευκόλυνση της οποίας απέβλεπε ο δράστης, ενώ από την άλλη τυχόν παροχή πληροφοριών για την διευκόλυνση ένταξης νέων μελών σε εγκληματική οργάνωση δεν τιμωρείται πλέον ως απλή συνέργεια (με επακόλουθο την επιβολή μειωμένης ποινής)³¹⁴. Από τα ανωτέρω συνάγεται ως πρώτη συνέπεια της θέσπισης της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ – αναγόμενη στο ουσιαστικό δίκαιο – η μέσω της διάταξης αυτής τιμώρηση πράξεων, που άλλως θα έμεναν ατιμώρητες, λόγω του ότι συνιστούν απόπειρα απλής συνέργειας.

Στο σημείο αυτό, προκειμένου να γίνουν περισσότερο κατανοητά τα ανωτέρω, είναι αναγκαίο να εξεταστεί αναλυτικότερα η φύση και οι περιπτώσεις απόπειρας συμμετοχής. Όπως γνωρίζουμε, στο ελληνικό ποινικό δίκαιο δεν τιμωρείται καταρχήν η απόπειρα συμμετοχής · οι περιπτώσεις δηλαδή εκείνες που είτε η κύρια πράξη δεν εισήλθε καν στο στάδιο της απόπειρας είτε η συμμετοχική πράξη δεν προκάλεσε (επί ηθικής αυτουργίας) ή δεν ενίσχυσε (επί συνέργειας) την κύρια πράξη. Μόνο στο ειδικό μέρος του ΠΚ τιμωρείται η απόπειρα ηθικής αυτουργίας στο άρθρο 186 ΠΚ ως έγκλημα κατά της δημόσιας τάξης. Αντίθετα, η απόπειρα συνέργειας δεν τιμωρείται υπό κανένα νομικό ένδυμα³¹⁵.

Κατά μια άποψη που έχει εκφραστεί στην θεωρία, το ατιμώρητο της απόπειρας συμμετοχής αποτελεί λογική συνέπεια του συστήματος εξαρτημένου αδίκου της συμμετοχής³¹⁶. Υποστηρίζεται, ότι η απόπειρα συμμετοχής δεν μπορεί να θεμελιωθεί δογματικά ούτε ως απόπειρα (ελλείψει αρχής εκτέλεσης της κύριας πράξης) ούτε ως συμμετοχή (λόγω του παρακολουθηματικού χαρακτήρα της). Μόνο ως προπαρασκευαστική πράξη θα μπορούσε να θεωρηθεί, κάτι όμως που αντίκειται στην φύση των τελευταίων ως ειδικών και εξαιρετικών ρυθμίσεων διεύρυνσης του αξιοποιήσιμου. Μια τέτοια δε γενική ρύθμιση θα υπέκρυπτε τον κίνδυνο τιμώρησης του

³¹³ Πρβλ. Ζλάτκον, εις ΠΚ-Ερμ, σελ. 1530 (αριθμ. 8).

³¹⁴ Καϊάφα, ΠοινΧρ ΝΕ', σελ. 877.

³¹⁵ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 229-231.

³¹⁶ Μπιτζιλέκης, Η συμμετοχική πράξη, σελ. 163. Κατά την όμοια άποψη του Μανωλεδάκη (ΠΔ Γενική Θεωρία, σελ. 607), η τιμώρηση της απόπειρας συμμετοχής προκύπτει από το σύστημα ανεξαρτησίας της συμμετοχής από την αυτουργία.

φρονήματος³¹⁷. Αντίθετη άποψη δέχεται, ότι τουλάχιστον για την τιμώρηση της απόπειρας ηθικής αυτουργίας, αυτή είναι δογματικά επιτρεπτή και από άποψης αντεγκληματικής πολιτικής επιβεβλημένη, διότι από την δράση του επίδοξου ηθικού αυτουργού γεννάται ένας πράγματι υπαρκτός κίνδυνος για το έννομο αγαθό³¹⁸. Πρόκειται δε περί μιας μορφής αξιόποινης προπαρασκευαστικής πράξης, η οποία πρέπει να έχει την θέση της στο κεφάλαιο περί συμμετοχής του γενικού μέρους του ΠΚ³¹⁹.

Ως προς τις περιπτώσεις απόπειρας συμμετοχής μπορούμε να διακρίνουμε τις ακόλουθες. Απόπειρα ηθικής αυτουργίας έχουμε στην περίπτωση που είτε ο παρακινούμενος δεν πείθεται να πράξει, είτε ο παρακινούμενος πείθεται μεν αλλά δεν προχωρά σε αρχή εκτέλεσης, είτε ο παρακινούμενος ήταν ήδη αποφασισμένος να τελέσει το έγκλημα³²⁰. Περιπτώσεις απόπειρας συνέργειας (κατ' ορθή γνώμη μόνο της απλής συνέργειας³²¹) συνιστούν οι εξής: α) η συνδρομή δεν συνέβαλε στην τέλεση της κύριας πράξης γιατί ο αυτουργός αποφάσισε να μην κάνει χρήση αυτής, β) ο αυτουργός απέκρουσε την προσφερόμενη συνδρομή, γ) ο προσφερόμενη συνδρομή δεν έφθασε τελικά στον αυτουργό, δ) ο αποδέκτης της συνδρομής δεν προέβη σε αρχή εκτέλεσης³²².

Σε αντίθεση με το ελληνικό δίκαιο, στο οποίο δεν τιμωρείται βάσει ρύθμισης του γενικού μέρους του ΠΚ η απόπειρα συμμετοχής (εξαιρέσει του άρθρου 186 ΠΚ), στο γερμανικό δίκαιο η τιμώρηση της απόπειρας ηθικής αυτουργίας (όχι όμως και της συνέργειας) περιλαμβάνεται σε διάταξη του γενικού μέρους του γερμΠΚ. Πρόκειται για την §30 γερμΠΚ που τιτλοφορείται «Απόπειρα Συμμετοχής»³²³. Με αυτήν εισάγεται εξαίρεση για συγκεκριμένες προπαρασκευαστικές πράξεις, οι οποίες εμπίπτουν στο προστάδιο της συμμετοχής³²⁴. Συνιστά λόγο επέκτασης του

³¹⁷ Έτσι ο Μπιτζιλέκης (Η συμμετοχική πράξη, σελ. 169), ο οποίος μάλλον βεβιασμένα καταλήγει στο συμπέρασμα αυτό, δεδομένου ότι τουλάχιστον σε κάποιες περιπτώσεις απόπειρας συμμετοχής φαίνεται να προκαλείται κάποιος υπαρκτός (έστω μεμακρυσμένος) κίνδυνος για το υπό στόχευση έννομο αγαθό. Π.χ. ο ηθικός αυτουργός προκαλεί μεν στον αυτουργό την απόφαση να τελέσει την άδικη πράξη, πλην όμως ο δεύτερος εκ τύχης δεν προβαίνει σε αρχή εκτέλεσης.

³¹⁸ Δημάκης, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρα 45-49, σελ. 688 (αριθμ. 122).

³¹⁹ Δημάκης, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρα 45-49, σελ. 688 (αριθμ. 123).

³²⁰ Ανδρουλάκης, ΓενΜ Π, σελ. 212.

³²¹ Καϊάφα, εις Μανωλεδάκη, ΠΔ-Επιτομή Γενικού Μέρους, σελ. 562.

³²² Για τις περιπτώσεις απόπειρας συνέργειας βλ. Μυλωνόπουλο, ΓενΜ Π, σελ. 242 · Δημάκη, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρο 47, σελ. 775 (αριθμ. 28) · Ανδρουλάκη, ΓενΜ Π, σελ. 276-277· Καϊάφα, εις Μανωλεδάκη, ΠΔ-Επιτομή Γενικού Μέρους, σελ. 489.

³²³ Η §30 Abs. 1 StGB έχει ως εξής: «*Wer einen anderen zu bestimmen versucht, ein Verbrechen zu begehen oder zu ihm anzustiften, wird nach den Vorschriften über den Versuch des Verbrechens bestraft*». Για ειδικό κανόνα περί συμμετοχής κάνει λόγο ο Schünemann (εις LK-StGB, §30, Rn 2).

³²⁴ Schönke/Schröder-Heine, §30, Rn 1.

αξιοποιούν, σε εκείνες τις συμπεριφορές που εκδηλώνονται στην αρχή του σταδίου προπαρασκευής μιας άδικης πράξης³²⁵. Η διάταξη ωστόσο, αφορά μόνο την ηθική αυτουργία και μόνο εφόσον πρόκειται για κακούργημα³²⁶. Η ρύθμιση αυτή έχει δεχθεί κριτική από την γερμανική θεωρία, ωστόσο έχει προσφερθεί και ικανή επιχειρηματολογία υπέρ αυτής³²⁷ · περαιτέρω όμως ανάλυση υπερβαίνει τα όρια της παρούσης μελέτης.

Ως προς το πεδίο εφαρμογής της διάταξης γίνονται δεκτά τα ακόλουθα. Αρχικώς, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι κάθε πράξη ηθικής αυτουργίας περνά οπωσδήποτε από το στάδιο της απόπειρας ηθικής αυτουργίας. Επί συνδρομής της πρώτης (δηλαδή επί τελέσεως πράξεως άδικης έστω σε απόπειρα), η δεύτερη απωθείται ως επικουρική. Συνεπώς περίπτωση εφαρμογής της §30 γερμΠΚ έχουμε μόνο όταν η κύρια πράξη δεν εισήλθε καν στο στάδιο της απόπειρας. Οι περιπτώσεις δε αυτές είναι οι εξής³²⁸: α) η αποτυχημένη ηθική αυτουργία [die misslungene Anstiftung] (ο παρακινούμενος αποκρούει την προτροπή), β) η χωρίς αποτέλεσμα ηθική αυτουργία [die erfolglose Anstiftung] (ο ηθικός αυτουργός προκαλεί μεν την απόφαση τέλεσης άδικης πράξης, αλλά ο παρακινούμενος εγκαταλείπει το σχέδιο πριν την αρχή εκτέλεσης), γ) η απρόσφορη ηθική αυτουργία [die untaugliche Anstiftung] (η περίπτωση του omnimodo facturus · ο παρακινούμενος είναι ήδη αποφασισμένος να τελέσει το έγκλημα), δ) η χωρίς επίδραση ηθική αυτουργία [die unwirksame Anstiftung] (ο δράστης τελεί την πράξη κατόπιν νέας απόφασης, άσχετης με την αρχική προτροπή), ε) η ανολοκλήρωτη – ατελής ηθική αυτουργία [die unvollkommene Anstiftung] (ο παρακινούμενος παρερμηνεύει την προτροπή και τελεί την πράξη χωρίς δόλο, εφόσον ο παρακινήσας δεν το γνωρίζει · διότι αν το γνωρίζει είναι έμμεσος αυτουργός), στ) η ποιοτική υπέρβαση [der qualitative Täterexzess] (ο δράστης παρακινείται μεν, αλλά τελεί εσκεμμένα διαφορετική πράξη), ζ) η εν μέρει ολοκληρωμένη ηθική αυτουργία [die teilweise vollendete Anstiftung] (ο παρακινούμενος οδηγείται στην τέλεση ενός ελαφρύτερου εγκλήματος). Αυτές είναι οι περιπτώσεις στις οποίες σύμφωνα με την ρύθμιση του γερμΠΚ η απόπειρα ηθικής αυτουργίας είναι αξιόποινη. Πέραν των ανωτέρω, γίνεται δεκτό ότι η ηθική αυτουργία σε απόπειρα ηθικής αυτουργίας είναι επίσης

³²⁵ LK-StGB-Schünemann, §30, Rn 1.

³²⁶ Schönke/Schröder-Heine, §30, Rn 3.

³²⁷ Βλ. τις σχετικώς εκφρασθείσες απόψεις εις LK-StGB-Schünemann, §30, Rn 2a-12.

³²⁸ Για τις κατωτέρω περιπτώσεις τιμωρητής απόπειρας ηθικής αυτουργίας βλ. αναλυτικά LK-StGB-Schünemann, §30, Rn 13.

αξιόποινη³²⁹. Αντίθετα, η συνέργεια σε απόπειρα ηθικής αυτουργίας δεν είναι αξιόποινη³³⁰. Τέλος, η απόπειρα ηθικής αυτουργίας είναι επικουρική προς την συνέργεια στην τελειωθείσα ή εν αποπείρα πράξη³³¹.

Προτού ολοκληρώσουμε την ενότητα αυτή περί της φύσης του εγκλήματος της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ, πρέπει να εξετάσουμε ένα τελευταίο ζήτημα, το οποίο σχετίζεται με τα εγκλήματα επιχειρήσεως στο ποινικό δίκαιο. Τα εγκλήματα επιχειρήσεως [Unternehmensdelikte] περιέχουν στην αντικειμενική τους υπόσταση και την απόπειρα της αξιόποινης πράξης που περιγράφουν³³². Συνέπειες της εξομοίωσης της απόπειρας με το τετελεσμένο έγκλημα είναι κυρίως η μη δυνατότητα επιβολής μειωμένης ποινής, όπως και η μη δυνατότητα υπαναχώρησης στα εγκλήματα αυτά³³³. Στην δε γερμανική θεωρία γίνεται λόγος και για τα «μη γνήσια» εγκλήματα επιχειρήσεως, στις αντικειμενικές υποστάσεις των οποίων επαπειλείται ποινική κύρωση όχι για το αποτέλεσμα που επήλθε από μια συμπεριφορά, αλλά για την ίδια την συμπεριφορά που τείνει να το πραγματώσει³³⁴. Εν προκειμένω, θα μπορούσε να υποστηριχθεί βασίμως ότι το έγκλημα της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ, μολοντί δεν περιλαμβάνει *expressis verbis* στην αντικειμενική του υπόσταση τον όρο «επιχειρεί»³³⁵, εντούτοις μπορεί να θεωρηθεί ως μη γνήσιο έγκλημα επιχειρήσεως³³⁶.

4.2.4. Συνέπειες εκ της τυποποίησης του εγκλήματος της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ

Η θέσπιση της παρ. 2 στο άρθρο 187 ΠΚ έχει δύο βαρύνουσες συνέπειες. Η πρώτη ανάγεται στο ουσιαστικό δίκαιο, ενώ η δεύτερη στο δικονομικό.

Όπως έγινε αντιληπτό από τις ανωτέρω αναπτύξεις, στο άρθρο 187 παρ. 2 ΠΚ θεσπίζεται κατ' ουσίαν ένας αυτουργικός τρόπος τέλεσης μιας συμμετοχικής πράξης,

³²⁹ LK-StGB-Schünemann, §30, Rn 47.

³³⁰ LK-StGB-Schünemann, §30, Rn 48.

³³¹ LK-StGB-Schünemann, §30, Rn 57.

³³² Λίβος, Τα εγκλήματα επιχειρήσεως στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, εις ΜΝΗΜΗ Χωραφά, Γάφου, Γαρδίκια, σελ. 281.

³³³ Λίβος, ό.π., σελ. 282 · Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 171-172.

³³⁴ Λίβος, ό.π., σελ. 294-295, με περαιτέρω παραπομπές στην γερμανική βιβλιογραφία.

³³⁵ Λίβος, ό.π., σελ. 283.

³³⁶ Στο πλαίσιο της §129 StGB, όπως είδαμε, το έγκλημα της προσέλκυσης μελών/υποστηρικτών θεωρείται μη γνήσιο έγκλημα επιχειρήσεως (LK-StGB-Krauß, §129, Rn 131).

υπό την έννοια ότι οι συμπεριφορές της παροχής ουσιωδών πληροφοριών ή της παροχής υλικών μέσων με σκοπό την διευκόλυνση/υποστήριξη της οργάνωσης, ενώ θα εθεωρούντο μορφές απλής συνέργειας στο έγκλημα της ένταξης της παρ. 1, αναβαθμίζονται σε αυτουργικούς τρόπους τέλεσης³³⁷. Μια πρώτη συνέπεια της επιλογής αυτής του νομοθέτη είναι ο αποκλεισμός της μείωσης της ποινής κατ' άρθρο 47 ΠΚ επί των περιπτώσεων απλής συνέργειας. Έτσι, ακόμα κι αν ήθελε θεωρηθεί ότι η παροχή πληροφοριών ή υλικών μέσων στην οργάνωση συνιστά στην πραγματικότητα μορφή απλής συνέργειας, λόγω της πρόβλεψης αυτών των συμπεριφορών ως αυτουργικών τρόπων τέλεσης του εγκλήματος, δεν χωρεί ελάττωση της ποινής κατά το μέτρο του άρθρου 83 ΠΚ. Τούτο προκύπτει επίσης από το γεγονός ότι, όπως αναφέρθηκε, η παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ τυποποιεί ένα μη γνήσιο έγκλημα επιχειρήσεως, κατά το ότι εξομοιώνει την απόπειρα με το τετελεσμένο έγκλημα. Φυσική συνέχεια αυτών των σκέψεων αποτελεί η θέση του ερωτήματος, μήπως με την θέσπιση της παρ. 2 ανακύπτουν προβλήματα ως προς την συμβατότητα αυτής με την αρχή της αναλογικότητας. Το ερώτημα αυτό ανακύπτει διότι, όπως έγινε αντιληπτό, εάν δεν υπήρχε η συγκεκριμένη διάταξη, οι εν λόγω συμπεριφορές θα ετιμωρούντο ως μορφές απλής συνέργειας στο έγκλημα της παρ. 1, με άμεση συνέπεια να επιβάλλεται μειωμένη ποινή. Με το ερώτημα αυτό θα ασχοληθούμε ειδικότερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Η δεύτερη και πολύ σημαντική από πρακτικής απόψεως συνέπεια της θέσπισης της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ ανάγεται στο δικονομικό δίκαιο. Αφορά συγκεκριμένα στις δυνατότητες εξιχνίασης των συγκεκριμένων εγκληματικών πράξεων που προσφέρει η διενέργεια ειδικών ανακριτικών πράξεων επί εγκληματικών οργάνωσεων (ΚΠΔ 253Α). Με τις εν λόγω ανακριτικές πράξεις, οι ασκούντες ανακριτικά καθήκοντα αποκτούν την δυνατότητα «διάγνωσης των συναφειών»³³⁸ και συνακόλουθα, καθίσταται μέσω των πράξεων αυτών δυνατή η κατάγνωση της ιδιότητας του αυτουργού στα πρόσωπα που εμφανίζονται ως μέλη εγκληματικής οργάνωσης. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, οι πράξεις της παρ. 2 θα ήταν αξιόποινες ως πράξεις απλής συνέργειας στην παρ. 1 και άρα θα ήταν δυνατή η διενέργεια ειδικών ανακριτικών πράξεων με βάση το άρθρο 253Α ΚΠΔ όχι μόνο για τους αυτουργούς της παρ. 1, αλλά και για τους συμμετόχους. Τούτο διότι,

³³⁷ Πρβλ. την Κοινή Δράση του 1998, άρθρο 2 παρ. 1 στοιχ. α, που προβλέπει υποχρέωση τιμώρησης για εξωτερικά της οργάνωσης πρόσωπα, τα οποία όμως συμμετέχουν στις λοιπές δραστηριότητες της οργάνωσης (βλ. *Καϊάφα*, εις ΤιμΤ Ανδρουλάκη, σελ. 293-294).

³³⁸ *Λίβος*, εις Πρακτικά, σελ. 55.

προϋπόθεση διενέργειας αυτών είναι να προκύπτουν σοβαρές ενδείξεις ότι έχει τελεστεί αξιόποινη πράξη της παρ. 1 του ΠΚ 187 και επομένως καταλαμβάνεται και η συμμετοχική πράξη σε αυτήν. Παρόλα αυτά ο νομοθέτης, θεωρώντας ότι οι πράξεις της παροχής ουσιωδών πληροφοριών / υλικών μέσων δεν ήταν αξιόποινες ως συμμετοχή στην παρ. 1 του άρθρου 187 ΠΚ, αλλά μόνο ως συμμετοχή στα τελικώς τελεσθέντα εγκλήματα (και άρα μη δεκτικές εξιχνίασης μέσω του ΚΠΔ 253Α), αναβάθμισε τις συμμετοχικές αυτές πράξεις σε αυτουργικές στην παρ. 2 και συγχρόνως συμπεριέλαβε αυτές στον κατάλογο των εγκληματικών πράξεων του 253Α ΚΠΔ, για τις οποίες επιτρέπεται η διενέργεια ειδικών ανακριτικών πράξεων³³⁹. Η πρακτική σημασία της εξέλιξης αυτής είναι σημαντική, διότι επεκτείνεται η δυνατότητα διενέργειας ειδικών ανακριτικών πράξεων από τις διωκτικές αρχές και επί προσώπων τα οποία δεν είναι μέλη μιας εγκληματικής οργάνωσης, πλην όμως ενισχύουν αυτήν με τους τρόπους που αναφέρει η παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ.

4.2.5. Παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας;

Επανερχόμαστε στο ερώτημα που είχαμε θέσει στην προηγούμενη ενότητα και αφορά στο ζήτημα, εάν η αυτοτελής τυποποίηση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς που περιγράφεται στην παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ ως αυτοτελούς εγκλήματος έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της αναλογικότητας, υπό την έννοια ότι αποτελεί έναν έμμεσο (πλην σαφή) τρόπο αποφυγής της μείωσης της ποινής κατά το άρθρο 83 ΠΚ (σε συνδυασμό με το άρθρο 47 ΠΚ). Τούτο είχε ήδη διατυπωθεί από την θεωρία, στο πλαίσιο της παρ. 6 του άρθρου 187Α. Συγκεκριμένα, η διάταξη αυτή είχε αποτελέσει αντικείμενο κριτικής, καθώς είχε διαπιστωθεί η προσβολή της αρχής της αναλογικότητας, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος, εκ της ποινικοποίησης στην παρ. 6 του 187Α της απόπειρας απλής συνέργειας σε συγκρότηση τρομοκρατικής ομάδας, η οποία κατά την διάταξη αυτή τιμωρείται ως αυτοτελές έγκλημα με το ίδιο πλαίσιο ποινής όπως του εγκλήματος της συγκρότησης

³³⁹ Βλ. την διατύπωση του άρθρου 253Α ΚΠΔ: «*Ειδικά για τις αξιόποινες πράξεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 187 [...]»* (η υπογράμμιση του γράφοντος).

καθεαυτό³⁴⁰. Η άποψη του γράφοντος είναι ότι, παρόλο που φαίνεται να επέρχεται μια ανεπίτρεπτη αναβάθμιση του αξιοποίνου για συμπεριφορές οι οποίες εκ πρώτης όψεως δεν έχουν την βαρύτητα αδικού των πράξεων της συγκρότησης/ένταξης (και εντούτοις αντιμετωπίζονται με το ίδιο πλαίσιο ποινής), συνιστούν παρόλα αυτά πράξεις υποστηρικτικές της λειτουργίας μιας εγκληματικής οργάνωσης, υπό την έννοια ότι οι δύο αυτές τυποποιημένες συμπεριφορές ενισχύουν έμμεσα ή χωρίς κάποια διάρκεια την εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης. Εδώ όμως χρειάζεται προσοχή, διότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι κάθε ουσιώδης πληροφορία ή κάθε υλικό μέσο ενισχύει την εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης. Επί παραδείγματι, ο τρίτος που παρέχει πληροφορία για το πότε θα διέλθει μια χρηματαποστολή από ένα σημείο ώστε τα μέλη μιας οργάνωσης να τελέσουν μια ληστεία, στην πραγματικότητα δεν ενισχύει την εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης, αλλά απλώς συμβάλλει στην τέλεση της ληστείας.

Γενικότερα μπορεί να λεχθεί ότι (ακόμα και εν ανυπαρξία της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ) δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί κάθε μορφή συνέργειας στην τέλεση των επιδιωκόμενων εγκλημάτων από την οργάνωση (όπως στην περίπτωση του παραδείγματός μας) συγχρόνως και ως μορφή συνέργειας είτε στην παρ. 1 στην ένταξη του μέλους στην οργάνωση (αν ήθελε υποθεθεί ότι η παρ. 2 εξέλιπε ή και για τις μη καταλαμβανόμενες από αυτήν βιοτικές περιπτώσεις · π.χ. παροχή μη ουσιωδών πληροφοριών) είτε στην παρ. 2 ως αυτουργικός τρόπος τέλεσης. Σε αντίθετη περίπτωση, αφενός μεν εισάγεται ένα μαχητό τεκμήριο για τον δράστη που παρέχει συνδρομή στην τέλεση του εγκλήματος από την οργάνωση, ο οποίος συνακόλουθα βαρύνεται με την υποχρέωση να ανταποδείξει ότι π.χ. δεν γνώριζε ότι επρόκειτο περί οργάνωσης συσταθείσας προς τέλεση εγκλημάτων, αφετέρου δε διότι στην πραγματικότητα δεν εμφανίζεται κάθε μορφή συνέργειας στην τέλεση των επιδιωκόμενων εγκλημάτων συγχρόνως και ως μορφή συνέργειας στο άρθρο 187 παρ. 1 ΠΚ και αντιστρόφως³⁴¹. Μορφή συνέργειας στο 187 παρ. 1 ΠΚ (και πλέον υπό

³⁴⁰ *Καϊάφα*, ΠοινΔικ 2004, σελ. 838. Τα προβλήματα που γεννά η εφαρμογή της διάταξης αντιμετωπίζονται κατά την ίδια μέσω διορθωτικής ερμηνείας του άρθρου, δηλαδή να απαιτείται επιπροσθέτως να έχει ήδη συγκροτηθεί η τρομοκρατική οργάνωση, ώστε να συνδέονται πραγματικά οι προβλεπόμενες στην παρ. 6 κατ' αρχήν αξιολογικά ουδέτερες πράξεις (παροχή πληροφοριών / υλικών μέσων) με μια δραστηριότητα που αφορά την οργάνωση και να υπάρχει έτσι πραγματική συμβολή στην δραστηριότητα αυτή (ΠοινΧρ ΝΕ', σελ. 877).

³⁴¹ Π.χ. η συνέργεια στο έγκλημα της ληστείας που εκδηλώνεται συγχρόνως ως συνέργεια στην παρ. 1 του 187 ΠΚ στρέφεται κατά διαφορετικού εννόμου αγαθού, ήτοι του προστατευόμενου από το τελεσθέν έγκλημα και της δημόσιας τάξης. Άρα η συρροή των συνεργειών που εκδηλώνεται με την ίδια πράξη είναι αληθινή.

την παρ. 2 του ίδιου άρθρου ως αυτουργικός τρόπος τέλεσης) μπορεί να θεωρηθεί μόνο εκείνη που συμβάλλει / ενισχύει συγχρόνως την εφοδιαστική υποδομή της οργάνωσης. Τούτη η παραδοχή εξηγεί την αυξημένη απαξία των συμπεριφορών που τυποποιούνται στην παρ. 2 και δίνουν απάντηση στο ερώτημα μήπως παραβιάζεται η αρχή της αναλογικότητας μέσω της αναβάθμισης συμμετοχικών συμπεριφορών σε αυτουργικές και συνακόλουθα της παράκαμψης μείωσης της ποινής για συμπεριφορές οι οποίες άλλως θα συνιστούσαν μορφές απλής συνέργειας στο έγκλημα της παρ. 1³⁴².

Θα μπορούσε πάντως να υποστηριχθεί ότι το στοιχείο της ενίσχυσης της εφοδιαστικής υποδομής είναι και *de lege lata* απαραίτητο, διότι στο άρθρο 187 παρ. 2 ΠΚ περιέχεται ήδη ένα υποκειμενικό στοιχείο του αδίκου, που περιορίζει το αξιόποιο μόνο σε εκείνες τις συμπεριφορές, στις οποίες ο δράστης παρέχει τις ουσιώδεις πληροφορίες / τα υλικά μέσα με σκοπό να διευκολύνει ή να υποβοηθήσει την εγκληματική οργάνωση στην διάπραξη των επιδιωκόμενων από αυτήν εγκλημάτων. Συνεπώς, ο αξιόποινος απλός συνεργός στο τελεσθέν από την οργάνωση έγκλημα διακρίνεται από τον αξιόποιο αυτουργό της παρ. 2 κατά το ότι στον δεύτερο συντρέχει το υποκειμενικό στοιχείο του αδίκου, ήτοι ο σκοπός ενίσχυσης / διευκόλυνσης της οργάνωσης για το οποίο απαιτείται άμεσος δόλος α' βαθμού. Αν συντρέχει στον δράστη αναγκαίος ή ενδεχόμενος δόλος μόνο ευθύνη για απλή συνέργεια στο τελικώς επιδιωκόμενο από την οργάνωση έγκλημα μπορεί να υπέχει και μόνο εφόσον το σχεδιαζόμενο έγκλημα τελέστηκε ή έγινε απόπειρα αυτού.

Για την κατάφαση ποινικής ευθύνης του *extraneus* για απλή συνέργεια στην τελικώς τελεσθείσα από την οργάνωση άδικη κύρια πράξη εξαιτίας της παροχής πληροφοριών / υλικών μέσων, δεν γεννάται πρόβλημα από την άποψη του δόλου του δράστη. Διότι το πρόσωπο που παρέσχε πληροφορίες / υλικά μέσα στην οργάνωση, έχοντας τουλάχιστον ενδεχόμενο δόλο ως προς την άδικη κύρια πράξη που αυτή τέλεσε, υπέχει οπωσδήποτε ευθύνη για απλή συνέργεια σε αυτήν. Διότι γίνεται γενικά δεκτό³⁴³ ότι αρκεί για την στοιχειοθέτηση απλής συνέργειας η γνώση του είδους (της ειδικής υπόστασης) του τελεσθησόμενου εγκλήματος (με βεβαιότητα ή ενδεχομένως). Συνεπώς, δεν απαιτείται η άδικη κύρια πράξη να έχει πλήρως κατά τις λεπτομέρειές της προσδιοριστεί · αρκεί ο παρέχων τις πληροφορίες / τα υλικά μέσα να γνωρίζει ότι

³⁴² Πρβλ. *Καϊάφα*, ΠοινΔικ 2005, σελ. 1446, η οποία θεωρεί ότι η όποια συμπεριφορά εξωτικών έχει πολύ πιο περιορισμένη απαξία από αυτήν των μελών της οργάνωσης.

³⁴³ *Ανδρουλάκης*, ΓενΜ II, σελ. 272 · *Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ II, σελ. 265.

αυτές/αυτά θα αξιοποιηθούν στην τέλεση κάποιου μη προσδιορισμένου κατά τις λεπτομέρειες, αλλά πάντως προσδιορισμένου κατά το είδος εγκλήματος.

4.2.6. Εννοιολογική προσέγγιση

Σύμφωνα με τα ανωτέρω γενόμενα δεκτά, ευθύνη για συμμετοχική πράξη στην παρ. 1 του 187 ΠΚ υπέχουν μόνο *extranei*. Άρα, ευθύνη και για τις συμμετοχικές πράξεις της παρ. 2 που έχουν αναβαθμιστεί σε αυτουργικές, υπέχουν αντίστοιχα μόνο *extranei*. Το ανωτέρω συμπέρασμα προκύπτει από το γεγονός ότι το μέλος της οργάνωσης που συγχρόνως την χρηματοδοτεί δεν υπέχει ευθύνη για το έγκλημα της παρ. 1 (ένταξη), άρα ούτε και για το έγκλημα της παρ. 2 (παροχή πληροφοριών/υλικών μέσων), δεδομένου αφενός ότι η ένταξη σε μια οργάνωση εκδηλώνεται με κάθε πράξη που κατευθύνεται αντικειμενικώς στην υποστήριξη αυτής (επομένως η παρ. 2 θα ήταν τελείως περιττή κατά το μέρος που θα τελείτο από μέλη, αφού αυτά θα ήταν ήδη αξιόποινα με βάση την παρ. 1) και αφετέρου με την πράξη της παροχής πληροφοριών / υλικών μέσων από μέλος προς την οργάνωση, δεν τίθεται κάποιο επιπλέον άδικο από εκείνο που τίθεται ήδη με την ένταξη στην οργάνωση (αφού ήδη με αυτήν ενισχύεται η πραγματοπαγής δομή της οργάνωσης μέσω της εισόδου του μέλους και ο εξ αυτής κίνδυνος για την δημόσια τάξη).

Ως προς την εννοιολογική οριοθέτηση των εννοιών της παρ. 2³⁴⁴ επισημαίνεται αρχικά ότι το έγκλημα της παροχής πληροφοριών / υλικών μέσων είναι τυπικό και δεν απαιτεί επέλευση περαιτέρω αποτελέσματος. Παροχή πληροφοριών συνιστά κάθε ενημέρωση που παρέχεται προς την εγκληματική οργάνωση, η οποία διευκολύνει την επίτευξη των στόχων της. Η πληροφορία όμως απαιτείται επιπρόσθετα να είναι και ουσιώδης. Το πότε είναι ουσιώδης μια πληροφορία κρίνεται *ad hoc* με βάση τα πραγματικά περιστατικά, ενώ ο όρος αυτός είναι μια αόριστη νομική έννοια, που ελέγχεται αναίρετικά από τον Άρειο Πάγο. Γενικά μπορεί να λεχθεί ότι ουσιώδεις

³⁴⁴ Για τα προβλήματα αοριστίας της διάταξης, βλ. Έκθεση Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής ν. 3875/2010, Παρατηρήσεις επί του άρθρου δεύτερου παρ. 1 στοιχ. γ και παρ. 3 (σελ. 6), στην οποία επισημαίνεται ότι η διάταξη είναι αόριστη και διευρύνει υπερβολικά το αξιόποινο, η δε εφαρμογή της εξαρτάται από δύο επάλληλα δυσαπόδεικτα υποκειμενικά στοιχεία του αδίκου (σκοπός διευκόλυνσης / υποβοήθησης της οργάνωσης και σκοπός τέλεσης εγκλημάτων εκ μέρους της οργάνωσης), ενώ το άδικο θα όφειλε να περιγράφεται με αντικειμενικά στοιχεία. Βλ. όμοια και η Ζλάτκου, εις ΠΚ-Ερμ, σελ. 1531 (αριθμ. 9).

είναι εκείνες οι πληροφορίες οι οποίες συμβάλλουν αποφασιστικά στην υλοποίηση των σκοπών της οργάνωσης³⁴⁵. Ως προς την παροχή υλικών μέσων, σε αυτά εντάσσονται πρωτίστως η χρηματοδότηση της εγκληματικής οργάνωσης και ο εφοδιασμός αυτής με όπλα και πυρομαχικά, αλλά επιπλέον και η προμήθεια άλλων υλικών μέσων όπως π.χ. μεταφορικά μέσα για την μετακίνηση των μελών της οργάνωσης³⁴⁶. Εδώ εντάσσεται και η προβληματική τυχόν αξιολογικά ουδέτερων ενεργειών³⁴⁷, με την οποία θα ασχοληθούμε παρακάτω.

Μερικές τελευταίες παρατηρήσεις μπορούν να διατυπωθούν σχετικά με το έγκλημα της παρ. 2 του 187 ΠΚ. Ο *Μαργαρίτης* σημειώνει ότι η μορφή βοήθειας της παρ. 2 “δεν απαιτείται να δόθηκε κατά την εκτέλεση της πράξης μόνο”³⁴⁸. Ως πράξη όμως πρέπει να εννοηθεί η τελικώς τελεσθείσα από την οργάνωση εγκληματική πράξη, διότι όσον αφορά την ίδια την ύπαρξη της εγκληματικής οργάνωσης, αναγκαστικά η συνδρομή της παρ. 2 θα παρέχεται όσο τα μέλη είναι ενταγμένα στην οργάνωση (αφού το έγκλημα της ένταξης είναι διαρκές). Επίσης, ο *ίδιος* αναφέρει ότι με την παρ. 2 “η συνέργεια στην τέλεση των πράξεων της παρ. 1 αναβαθμίζεται σε ιδιαίτερο έγκλημα”³⁴⁹, χωρίς ωστόσο να ακριβολογεί, αλλά μάλλον εννοώντας ότι αναβαθμίζεται σε αυτοτελές έγκλημα. Διότι το έγκλημα της παρ. 2 δεν συνιστά ένα *delictum proprium*, αλλά είναι κοινό έγκλημα και μπορεί να τελεστεί από οποιονδήποτε, ο οποίος πάντως δεν είναι ήδη μέλος της οργάνωσης (διότι τα μέλη της οργάνωσης τελούν το έγκλημα της παρ. 1). Συνεπώς, το μέλος της οργάνωσης το οποίο συγχρόνως παρέχει ουσιώδεις πληροφορίες ή υλικά μέσα σε αυτήν για την εξυπηρέτηση των στόχων της, θα τιμωρηθεί μόνο για την ένταξή του στην οργάνωση με βάση την παρ. 1 και όχι για (ή και για) το έγκλημα της παρ. 2. Η σχέση μεταξύ της παρ. 1 και της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ, όπως έχει αναλυθεί, είναι σχέση αμοιβαίου αλληλοαποκλεισμού, δεδομένου ότι το έγκλημα της παρ. 1 τελούν μόνο μέλη της οργάνωσης ενώ το έγκλημα της παρ. 2 μόνο μη μέλη³⁵⁰.

³⁴⁵ *Κωστάρας*, Επιτομή, σελ. 226 (αριθμ. 14-15). Ως παραδείγματα πληροφοριών ο *Κωστάρας* αναφέρει π.χ. στοιχεία για τον τόπο διαμονής ορισμένων προσώπων ή για τη συνήθη διαδρομή που ακολουθούν στις μετακινήσεις τους, υποδεικνύει για τον τρόπο ασφαλούς διαφυγής από ορισμένο μέρος κλπ., χωρίς να διευκρινίζει πάντως αν τα παραδείγματα αυτά συνιστούν απλές ή ουσιώδεις πληροφορίες (κάτι που εν πάση περιπτώσει κρίνεται *ad hoc*).

³⁴⁶ *Κωστάρας*, ό.π., σελ. 226 (αριθμ. 14).

³⁴⁷ Βλ. και στην Έκθεση Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής ν. 3875/2010, Γενικές Παρατηρήσεις, σελ. 3.

³⁴⁸ *Μαργαρίτης*, ΕρμΠΚ, σελ. 502 (αριθμ. 17).

³⁴⁹ *Μαργαρίτης*, ό.π., σελ. 502 (αριθμ. 17).

³⁵⁰ Πρβλ. *Ζλάτκον*, εις ΠΚ-Ερμ, σελ. 1531 (αριθμ. 9), η οποία φαίνεται να θεωρεί ότι το έγκλημα της παρ. 2 μπορεί να τελεστεί και από μέλη της οργάνωσης (“*τιμωρείται αυτοτελώς η συνέργεια στην*

4.3. Συμμετοχή εν στενή έννοια στο άρθρο 187 παρ. 2 ΠΚ

Αναφορικά με την προβληματική της δυνατότητας κατάφασης ποινικής ευθύνης για συμμετοχή εν στενή έννοια στο άρθρο 187 παρ. 2 ΠΚ, ας εξετάσουμε εν πρώτοις όσα γίνονται δεκτά στην Γερμανία σε σχέση με τους προβλεπόμενους στον γερμΠΚ αυτοτελείς τρόπους τέλεσης του εγκλήματος της §129 StGB, ήτοι της προσέλευσης μελών ή υποστηρικτών σε εγκληματική οργάνωση (um Mitglieder oder Unterstützer werben) και της υποστήριξης αυτής (unterstützen). Όσον αφορά στην ηθική αυτουργία και συνέργεια στον αυτοτελή τρόπο πραγμάτωσης του εγκλήματος της προσέλευσης μελών, γίνεται δεκτό ότι ισχύουν οι γενικοί κανόνες περί συμμετοχής³⁵¹. Η αντίθετη άποψη αρνείται τη δυνατότητα τιμώρησης του εν στενή έννοια συμμετόχου στην πράξη της προσέλευσης μελών/υποστηρικτών, δικαιολογώντας το μη αξιόποιο με αναγωγή σε τελολογικές σταθμίσεις που επιβάλλουν την μη υπέρμετρη επέκταση του αξιοποίνου, αν γινόταν δεκτή η αντίθετη άποψη. Έτσι, η άποψη αυτή προκρίνει μια συστατική εφαρμογή της διάταξης³⁵², με την αιτιολογία ότι μια συμμετοχική πράξη σε αυτό το προστάδιο της προσβολής του εννόμου αγαθού είτε εμπίπτει ήδη στην έννοια της προσέλευσης μελών (και άρα τιμωρείται ως αυτουργική πράξη) είτε συνιστά ένα nullum.

Ομοίως και για την ηθική αυτουργία και συνέργεια στον αυτουργικό τρόπο τέλεσης της υποστήριξης της οργάνωσης, η μια άποψη δέχεται ότι συμμετοχή εν στενή έννοια σε αυτήν τιμωρείται ήδη ως αυτουργική υποστήριξη, αποκλειόμενης τυχόν μείωσης της ποινής³⁵³, ενώ κατ' αντίθετη άποψη ο ηθικός αυτουργός/συνεργός του υποστηρικτή δεν είναι καν αξιόποινος³⁵⁴. Ειδικά ως προς τον αυτουργικό τρόπο τέλεσης της υποστήριξης εγκληματικής (ή τρομοκρατικής) οργάνωσης έχουν υποστηριχθεί επιπλέον τα εξής³⁵⁵. Εν προκειμένω, τίθεται το ζήτημα αν η νομοτυπική μορφή της υποστήριξης συνιστά έναν κανόνα αποκλεισμού ή αν επιτρέπονται σε αυτήν την μορφή τέλεσης και άλλες μορφές συμμετοχής. Η γραμματική ερμηνεία της

διάπραξη από την εγκληματική οργάνωση των επιδιωκόμενων από αυτήν κακουργημάτων, ακόμη και από μη μέλος της οργάνωσης (sic)''.

³⁵¹ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn. 165 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 101.

³⁵² NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 28.

³⁵³ LK-StGB-Krauβ, §129, Rn. 165 · MK-StGB-Miebach/Schäfer, §129, Rn 101.

³⁵⁴ NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 28.

³⁵⁵ Για τα κατωτέρω εισφερόμενα επιχειρήματα βλ. Bader, NStZ 2007, S. 619-621 (οι αναπτύξεις αφορούν κυρίως στο έγκλημα της §129a StGB περί τρομοκρατικών οργανώσεων, ομοίως ισχύουν όμως και επί του εγκλήματος της §129 StGB περί εγκληματικών οργανώσεων).

«παροχή συνδρομής» στην §27 Abs. 1 StGB (της αντίστοιχης διάταξης των άρθρων 46, 47 ΠΚ περί συνέργειας) δεν φαίνεται να δίνει απάντηση στο εξεταζόμενο ζήτημα. Εν συνεχεία, η συστηματική ερμηνεία των δύο διατάξεων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η υποστήριξη στην §129 StGB δεν είναι ειδική διάταξη σε σχέση με την §27 StGB (και ως εκ τούτου δεν την αποκλείει). Διότι στην υποστήριξη της §129 StGB δεν υπάγονται όλες οι μορφές συνέργειας της §27 StGB αλλά μόνο κάποιες από αυτές. Αυτό προκύπτει από την διαφοροποίηση μεταξύ των διατάξεων η οποία συνίσταται στο ότι στην §129 StGB δεν απαιτείται η κύρια πράξη να ενισχύθηκε ή να διευκολύνθηκε μέσω της συνδρομής (όπως απαιτείται στην §27 StGB). Η υποστήριξη της §129 StGB μπορεί να είναι συγχρόνως και συνέργεια στην δραστηριότητα ενός μέλους της οργάνωσης. Ειδιάλλως, κάθε έμμεση υποστήριξη στην οργάνωση θα συνιστούσε αυτουργική υποστήριξη, με συνέπεια να αποκλείεται τυχόν μείωση της ποινής. Τέλος, η ιστορική – τελεολογική ερμηνεία της §129 StGB δεν δικαιολογεί να είναι αξιόποινη η συνέργεια στην ίδρυση εγκληματικής οργάνωσης και να μην είναι αξιόποινη η συνέργεια στην υποστήριξη εγκληματικής οργάνωσης, όταν μάλιστα στην πρώτη η οργάνωση δεν υφίσταται, ενώ στην δεύτερη αυτή υφίσταται και ενισχύεται η επικινδυνότητα μιας ήδη υπάρχουσας οργάνωσης.

Η δυνατότητα ή μη συμμετοχής εν στενή εννοία στον αυτουργικό τρόπο τέλεσης του εγκλήματος της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ, δηλαδή στην παροχή ουσιωδών πληροφοριών ή υλικών μέσων, συμβαδίζει με τις ανωτέρω αναπτύξεις σχετικά με τις εκφρασθείσες απόψεις στην Γερμανία αναφορικά με την εκεί (αναγνωριζόμενη ή μη) δυνατότητα συμμετοχής στην αυτουργική μορφή τέλεσης της υποστήριξης μιας εγκληματικής οργάνωσης. Διότι, όπως έχει ήδη αναφερθεί στην παρούσα μελέτη, η παροχή πληροφοριών / υλικών μέσων που τυποποιείται στην παρ. 2, συνιστά στην πραγματικότητα μια μορφή απλής συνέργειας στην ένταξη του μέλος σε εγκληματική οργάνωση (δηλαδή μια μορφή υποστήριξης αυτής) που έχει αναχθεί σε αυτοτελές έγκλημα (όπως και η προσέλκυση μελών και η υποστήριξη της οργάνωσης του γερμΠΚ). Η διαφορά με την γερμανική διάταξη εντοπίζεται στο ότι η παροχή πληροφοριών/υλικών μέσων συνιστά μόνο μια μορφή υποστήριξης (ήτοι συνέργειας) της οργάνωσης, ενώ η υποστήριξη του γερμΠΚ καταλαμβάνει στην πραγματικότητα κάθε μορφή συνέργειας.

Οι εκδοχές που διανοίγονται αναφορικά με την δυνατότητα συμμετοχής εν στενή εννοία στην παρ. 2 είναι, κατά την άποψη του γράφοντος, δύο. Σύμφωνα με την πρώτη, η παρ. 2 διατυπώνει κατ' αποκλειστικό τρόπο τις δυνατότητες

συμμετοχής (υπό μορφήν απλής συνέργειας) στο έγκλημα του 187 παρ. 1 ΠΚ, οι οποίες ανάγονται σε αυτουργικό τρόπο τέλεσης. Συνεπεία αυτού αποκλείεται πεδίο εφαρμογής περαιτέρω συμμετοχικής δράσης από τρίτους που παρέχουν συνδρομή στον *extraneus*, ο οποίος παρέχει πληροφορίες / υλικά μέσα στην οργάνωση. Θεμέλιο της εκδοχής αυτής θα μπορούσε να είναι η αποφυγή μιας υπερβολικής διεύρυνσης του αξιοποιήσιμου, εάν ετιμωρείτο και ο συμμετέχων του (απλού) συνεργού. Κατά την δεύτερη (και ορθότερη κατά την άποψη του γράφοντος) εκδοχή, δεν πρέπει να αποκλειστεί η κατάφαση συμμετοχής εν στενή εννοία στις πράξεις της παρ. 2, διότι αφενός ουδείς δέχεται ότι δεν είναι αξιόποινος ο ηθικός αυτουργός ή συνεργός του συνεργού³⁵⁶, αφετέρου δεν μπορεί να συναχθεί ασφαλές επιχείρημα από την γραμματική διατύπωση της διάταξης, καθώς αυτή μπορεί να επιχειρηθεί και προς την εξαγωγή του ακριβώς αντίθετου συμπεράσματος: ότι δηλαδή ο νομοθέτης τυποποίησε μεν ως αυτουργικό τρόπο τέλεσης την παροχή πληροφοριών / υλικών μέσων προς υποστήριξη της εγκληματικής οργάνωσης (λόγω του υπάρχοντος μέχρι τότε κενού αξιοποιήσιμου), δεν απέκλεισε όμως ρητά την δυνατότητα ηθικής αυτουργίας / συνέργειας στις πράξεις αυτές εκ μέρους τρίτου³⁵⁷.

Έτσι, εκείνος που χορηγεί χρήματα σε τρίτο πρόσωπο γνωρίζοντας ότι το πρόσωπο αυτό (ως *extraneus*) θα τα χορηγήσει στην συνέχεια σε κάποια εγκληματική οργάνωση είναι αξιόποινος για απλή (υλική) συνέργεια στο έγκλημα της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ. Ομοίως, όποιος προκαλεί σε άλλον (*extraneus*) την απόφαση να χρηματοδοτήσει αυτήν είναι ηθικός αυτουργός στο έγκλημα της παρ. 2. Στην περίπτωση δε κατά την οποία ο δράστης δεν αποτρέπει μια πράξη χρηματοδότησης μιας εγκληματικής οργάνωσης (δηλαδή μια πράξη συνέργειας), καίτοι το γνωρίζει και έχει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση προς τούτο, θα υπέχει ευθύνη για διά παραλείψεως

³⁵⁶ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 229. Η ηθική αυτουργία σε απλή συνέργεια τιμωρείται ως απλή συνέργεια στην κύρια πράξη (*Δημάκης*, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρο 46, σελ. 729-730, αριθμ. 12). Αλλά και ο (άμεσος ή απλός) συνεργός του συνεργού είναι απλός συνεργός του αυτουργού (*Δημάκης*, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρο 46, σελ. 745, αριθμ. 50 και σελ. 775, αριθμ. 29).

³⁵⁷ Πρβλ. το έγκλημα του άρθρου 195 ΠΚ (κατάρτιση ένοπλης ομάδας), στο οποίο ο εφοδιασμός της ομάδας με όπλα ομοίως θεωρείται ως μορφή συνέργειας που έχει αναχθεί σε αυτουργικό τρόπο τέλεσης του εγκλήματος. Εκείνος δε που προμηθεύει σε άλλον πολεμοφόδια με σκοπό να εφοδιάσει με την σειρά του την ομάδα είναι άμεσος συνεργός στην πράξη του εφοδιασμού. Απλός συνεργός είναι όποιος ενισχύει με οποιονδήποτε τρόπο την ομάδα στο έργο της, μεταφέροντας πολεμοφόδια, στεγάζοντας τα μέλη της, παραχωρώντας χώρο για εξάσκηση με όπλα. (*Μανωλεδάκης*, Επιβουλή, σελ. 159). Ευθύνη δε για συμμετοχή διά παραλείψεως (άμεση συνέργεια διά παραλείψεως στην πράξη του εφοδιασμού) υπέχει ο αστυνομικός που γνωρίζει ότι πραγματοποιείται από κάποιο πρόσωπο εφοδιασμός της ομάδας με πολεμοφόδια και δεν το αποτρέπει (*Μανωλεδάκης*, Επιβουλή, σελ. 159, υποσ. 35).

συνέργεια στο έγκλημα της παρ. 2, η οποία κατά μια άποψη δεν αποκλείεται να συνιστά άμεση συνέργεια³⁵⁸.

Ζητήματα γεννώνται πάντως με τον αξιούμενο βαθμό δόλου για τον εν στενή εννοία συμμετοχο της πράξης της παρ. 2, δεδομένου ότι η διάταξη περιλαμβάνει ένα υποκειμενικό στοιχείο του αδίκου για το οποίο απαιτείται άμεσος δόλος α' βαθμού. Κατά μια άποψη στη θεωρία απαιτείται και ο συμμετοχος να έχει τον ίδιο βαθμό δόλου με τον αυτουργό³⁵⁹, ενώ κατ' άλλη άποψη αρκεί για τον συμμετοχο ενδεχόμενος δόλος³⁶⁰. Το πρόβλημα εν προκειμένω αφορά κατ' ακρίβεια όχι στο ζήτημα αν πρέπει ο συμμετοχος να έχει τον ίδιο βαθμό δόλου με τον αυτουργό, αλλά αντίθετα αν απαιτείται το υποκειμενικό στοιχείο του αδίκου της διευκόλυνσης/υποβοήθησης της εγκληματικής οργάνωσης στην διάπραξη των επιδιωκόμενων από αυτήν εγκλημάτων (περί αυτού πρόκειται) να συντρέχει και στον συμμετοχο. Όπως ειπώθηκε και ανωτέρω, δεν απαιτείται το υποκειμενικό στοιχείο του αδίκου να συντρέχει στον συμμετοχο, πρέπει όμως να γνωρίζει ο συμμετοχος ότι συντρέχει στον αυτουργό³⁶¹.

4.4. Η ψυχική συνέργεια

Από τις δυνατές μορφές συμμετοχής στο έγκλημα της συγκρότησης ή ένταξης σε εγκληματική οργάνωση, ο ίδιος ο νόμος προβλέπει ότι μόνο μια από αυτές – η απλή ψυχική συνέργεια – δεν είναι αξιόποινη³⁶², με την προϋπόθεση ότι τα μέλη της οργάνωσης δεν επιδιώκουν οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος (ΠΚ 187 παρ. 6 εδ. γ').

³⁵⁸ Ανδρουλάκης, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 271.

³⁵⁹ Έτσι ο Παπαδαμάκης, εις Προβλήματα συμμετοχής στο έγκλημα, σελ. 165 επ. [=Υπερ 1997, σελ. 997 επ.]. Κατά τον ίδιο το αυτό ισχύει και για τα εγκλήματα σκοπού, ήτοι το υποκειμενικό στοιχείο του αδίκου πρέπει να συντρέχει και στον συμμετοχο (ό.π., σελ. 175). Βλ. ομοίως η Καϊάφα, εις Μανωλεδάκη, ΠΔ-Επιτομή Γενικού Μέρους, σελ. 560 · Δημάκης, εις ΣυστΕρμΠΚ, άρθρο 46, σελ. 733 (αριθμ. 19) · Ανδρουλάκης, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 193.

³⁶⁰ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 219.

³⁶¹ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 266-267. Πρβλ. Roxin, Σχετικά με τον λόγο τιμώρησης της συμμετοχής, Υπερ 1994, σελ. 13. Πρβλ. επίσης Παπαχαράλαμπος, Προβληματισμοί σχετικά με την αποθετική ηθική αυτουργία, εις Προβλήματα της συμμετοχής στο έγκλημα, σελ. 187, σύμφωνα με τον οποίο η έλλειψη στον συμμετοχο ενός υποκειμενικού στοιχείου του αδίκου στα εγκλήματα σκοπού, οδηγεί στην θεμελίωση ευθύνης μόνο για συνέργεια δια παραλείψεως, η οποία όταν είναι ουσιώδης θα συνιστά άμεση συνέργεια.

³⁶² Η διατύπωση του νόμου «απλή ψυχική συνέργεια» είναι πλεοναστική, αφού η ψυχική συνέργεια, σε αντίθεση με την υλική είναι πάντα απλή (Τζαννετής, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1020, υποσ. 37). Πρβλ. Μαργαρίτη, ΕρμΠΚ, σελ. 507 (αριθμ. 38) και Παπαχαράλαμπος, ΠοινΔικ 2001, σελ. 290, οι οποίοι θεωρούν ότι γενικά η απλή συνέργεια (όχι μόνο η ψυχική) είναι μη αξιόποινη στο πλαίσιο του 187 παρ. 1 ΠΚ.

Πρόκειται περί ενός ειδικού λόγου άρσης του αδικού³⁶³, ο οποίος εδράζεται μάλλον στην αρχή του υπέρτερου συμφέροντος³⁶⁴, δηλαδή στην αρχή ότι είναι ανεκτή η προσβολή του εννόμου αγαθού της δημοσίας τάξης, λόγω της ανάγκης προστασίας του υπέρτερου αγαθού της ελευθερίας έκφρασης.

Επί της συγκεκριμένης διατάξεως μπορούν να διατυπωθούν οι ακόλουθες παρατηρήσεις. Πρώτον, όπως αναφέρθηκε, παρέχεται από την ρύθμιση αυτή α *contrario* επιχείρημα ότι οι λοιπές μορφές συμμετοχής στο έγκλημα του 187 παρ. 1 είναι αξιόποινες³⁶⁵. Δεύτερον, αντιστοιχίθηκε η διάταξη αυτή μετά την ψήφιση του ν. 3875/2010 με τις υποκειμενικές προϋποθέσεις του εγκλήματος της παρ. 1, δεδομένου ότι ο νομοθέτης απαιτεί πλέον το στοιχείο της επιδίωξης τέλεσης εγκλημάτων να συντρέχει στην ομάδα (ως σύνολο) και όχι στον υπό κρίση δράστη, όπερ ισχύει και στην παρ. 6 (όπου απαιτείται η μη επιδίωξη οικονομικού οφέλους από τα μέλη ως σύνολο). Τρίτον, επειδή στο οργανωμένο έγκλημα η επιδίωξη οικονομικού οφέλους αποτελεί τον κανόνα, η ρύθμιση αυτή (πριν την ψήφιση του ν. 3251/2004 και την εισαγωγή του άρθρου 187Α ΠΚ) μπορούσε να βρει πεδίο εφαρμογής στο πλαίσιο του άρθρου 187 ΠΚ μόνο στις τρομοκρατικές οργανώσεις³⁶⁶. Συνεπώς, εν τέλει, υπό το ισχύον δίκαιο, μάλλον περιορισμένο πεδίο εφαρμογής μπορεί να έχει η συγκεκριμένη ρύθμιση και αφορά μόνο στις τρομοκρατικές οργανώσεις που καταλαμβάνονται (εισέτι) από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 187 ΠΚ καθώς και σε εκείνες τις εγκληματικές οργανώσεις, που δεν ανήκουν ούτε στο οργανωμένο έγκλημα ούτε στην τρομοκρατία (οι τελευταίες εντάσσονται πλέον στο άρθρο 187Α ΠΚ, πλην όμως όχι εξ ολοκλήρου). Τέταρτον, γίνεται δεκτό ότι ο νομοθέτης θέλησε να μην επεκτείνεται η τόσο βαριά ποινική κύρωση σε όσους ενισχύουν ψυχικά την λειτουργία της οργάνωσης, ιδίως όταν πρόκειται για έκφραση γνώμης³⁶⁷. Τούτο είναι μεν καταρχήν ορθό, ωστόσο πρέπει να διαχωριστεί η μια πράξη από την άλλη: η έκφραση γνώμης

³⁶³ Τζαννετής, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1020.

³⁶⁴ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ Ι, σελ. 405.

³⁶⁵ Τζαννετής, ό.π., σελ. 1020.

³⁶⁶ Αλλά και σε αυτές μάλλον δύσκολα, αφού και τα μέλη εκείνων τελούν εγκλήματα για να αποκτήσουν υλικά μέσα που θα τους επιτρέψουν τη συνέχιση της λειτουργίας τους, βλ. Μανωλεδάκη, Ασφάλεια και Ελευθερία, σελ. 118 · Ριζάβα, ό.π., σελ. 397.

³⁶⁷ Τζαννετής, ό.π., σελ. 1020 · Μανωλεδάκης, ό.π., σελ. 118 υποσ. 48 · Μαργαρίτης, ΕρμΠΚ, σελ. 507 (αριθμ. 38), ο οποίος εσφαλμένα υπολαμβάνει ότι στο γερμανικό δίκαιο τιμωρείται η έκφραση γνώμης/συμπάθειας προς εγκληματική οργάνωση. Η λεγόμενη *Sympathiewerbung*, δηλαδή η προσέλευση συμπάθειας προς εγκληματικές – ιδίως δε τρομοκρατικές – οργανώσεις, αποκλείστηκε ρητά από το πεδίο εφαρμογής της § 129 Abs. 1 με την 34^η Τροποποίηση του Ποινικού Δικαίου (34. Strafrechtsänderungsgesetz von 22.8.2002), παρότι μέχρι τότε τα γερμανικά δικαστήρια ερμηνεύοντας με ευρύ τρόπο την διάταξη, την έκριναν ως αξιόποινή. Βλ. περισσότερα εις SK-StGB-Rudolphi/Stein, §129, Rn 2a · LK-StGB-Krauß, §129, Rn 117.

και η ψυχική υποστήριξη μιας εγκληματικής οργάνωσης δεν ταυτίζονται, αλλά η δεύτερη είναι ευρύτερη της πρώτης και μπορεί μάλιστα να καταλαμβάνει συμπεριφορές αυξημένης απαξίας. Έτσι, ο νομοθέτης θέλοντας να μην ποινικοποιείται η ελευθερία της έκφρασης (και ορθά), διατύπωσε με ευρύ τρόπο την διάταξη, ώστε ενέταξε στο πεδίο εφαρμογής αυτής και άλλες συμπεριφορές, που δεν συνιστούν απλή έκφραση γνώμης. Με αυτόν τον τρόπο, αποκλείστηκαν μεν από τον χώρο του αξιοποίνου συμπεριφορές που συνιστούν πράγματι άσκηση του δικαιώματος έκφρασης, όπως η δημόσια υποστήριξη των στόχων μιας εγκληματικής οργάνωσης. Ταυτόχρονα δε, αποκλείστηκαν και συμπεριφορές βαρύτερης απαξίας κατά την άποψη του γράφοντος, όπως: α) η απλή ενίσχυση της απόφαση ίδρυσης ή προσχώρησης σε οργάνωση (π.χ. διά της υπερνίκησης δισταγμών των στελεχών ως προς την είσοδο ενός νέου μέλους), ή β) η προσφορά υλικής βοήθειας που είτε δεν αξιοποιείται από τα μέλη είτε η εξασφάλισή της εμψυχώνει απλώς την απόφαση για την συγκρότηση της οργάνωσης³⁶⁸. Σημειώνεται ότι στον γερμΠΚ αρκεί για την πράξη τέλεσης της υποστήριξης εγκληματικής οργάνωσης και η ψυχική υποστήριξη, όταν με αυτήν ενισχύεται το ηθικό της ομάδας ή η ετοιμότητα κάθε μέλους προς διάπραξη αδικημάτων, εφόσον όμως η ενίσχυση κατευθύνεται προς την οργάνωση καθεαυτήν³⁶⁹. Πέμπτον, η ψυχική συνέργεια στο έγκλημα της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ είναι αξιόποινη, διότι η διάταξη της παρ. 6 αναφέρεται μόνο στο έγκλημα της συγκρότησης και της ένταξης της παρ. 1. Ζήτημα είναι αν πάντως επιτρέπεται να εφαρμοστεί αναλογικά, με επίκληση του επιχειρήματος εκ του μείζονος στο έλασσον και για την αξιολογικά υποδεέστερη περίπτωση της παρ. 2 (αυτουργική μορφή συνέργειας).

Ένα τελευταίο ζήτημα δημιουργείται για την δυνατότητα ή μη ανάλογης εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 187 παρ. 6 εδ. γ' ΠΚ για την ατιμώρητη ψυχική συνέργεια και στα εγκλήματα του άρθρου 187Α ΠΚ, αφού η ρύθμιση αυτή δεν επαναλήφθηκε εκεί, καίτοι τις οργανώσεις του άρθρου αυτού αφορούσε. Η απάντηση

³⁶⁸ Τζαννετής, ΠοινΧρ ΝΑ', σελ. 1020. Βλ. και Δημάκη (ΣυστΕρμΠΚ, άρθρο 47, σελ. 765-766, αριθμ. 12), ο οποίος καταγράφει ως περιπτώσεις ψυχικής συνέργειας εκείνες στις οποίες: α) ενισχύεται η ήδη ειλημμένη απόφαση του αυτουργού προς τέλεση εγκλήματος, β) μια υλική συνδρομή δεν αξιοποιείται από τον αυτουργό, εφόσον όμως αυτός δεν θα προέβαινε στην τέλεση της πράξης χωρίς την παροχή της συνδρομής, γ) μια υλική συνδρομή παρέχεται μετά την τελείωση της πράξης, εφόσον όμως ο αυτουργός δεν θα προέβαινε στην τέλεση της πράξης χωρίς την εξασφάλιση της παροχής της συνδρομής.

³⁶⁹ LK-StGB-Krauß, §129, Rn 140. Πρβλ. NK-StGB-Ostendorf, §129, Rn 20, όπου διατυπώνεται η άποψη ότι στην πράξη ψυχική υποστήριξη δεν είναι δυνατή, διότι τα μέλη της οργάνωσης είναι ήδη αποφασισμένα να τελέσουν εγκλήματα.

συναρτάται με την σχέση γενικού – ειδικού που διέπει τις δύο διατάξεις. Εκτέθηκε ανωτέρω, ότι ως προς τα εγκλήματα των καταλόγων εκάστου άρθρου τα οποία συμπίπτουν και εφόσον η οργάνωση επιδιώκει την διάπραξη περισσότερων εγκλημάτων, το άρθρο 187Α ΠΚ είναι πράγματι ειδική διάταξη και επομένως για εκείνες τις τρομοκρατικές οργανώσεις μπορεί να εφαρμοστεί αναλόγως η γενική διάταξη του άρθρου 187 παρ. 6 εδ. γ' ΠΚ. Αντίθετα για τις τρομοκρατικές οργανώσεις που επιδιώκουν είτε την τέλεση ενός εγκλήματος είτε περισσότερων εγκλημάτων μη περιεχομένων στον αντίστοιχο κατάλογο για τις εγκληματικές οργανώσεις, η σχέση μεταξύ των δύο άρθρων είναι σχέση αλληλοαποκλεισμού και άρα δεν είναι δυνατή η ανάλογη εφαρμογή της διάταξης για το ατιμώρητο της ψυχικής συνέργειας (διότι δεν υφίσταται κενό νόμου). Πρόβλημα τίθεται υπό την εκδοχή αυτή με την αρχή της ισότητας, δεδομένου ότι δύο αξιολογικά όμοιες συμπεριφορές κρίνονται κατ' ανόμοιο τρόπο.

4.5. Οι αξιολογικώς ουδέτερες πράξεις

Ένας τελευταίος προβληματισμός που ανακύπτει προς εξέταση στα ζητήματα των μορφών συμμετοχής στις εγκληματικές οργανώσεις σχετίζεται με το αξιόποιο ή μη των πράξεων που εξωτερικά μεν εμφανίζονται ως ουδέτερες, υποστηρίζουν όμως *in concreto* το έγκλημα του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ³⁷⁰. Ερωτάται λοιπόν αν μπορούν τέτοιες πράξεις να χαρακτηριστούν ως πράξεις συμμετοχής στο άρθρο 187 παρ. 1 ΠΚ, έστω και αν πρόκειται για πράξεις της καθημερινότητας, τις οποίες ο καθένας δικαιούται να επιχειρήσει ή αν αντίθετα πρέπει να αποκλειστούν από τον χώρο του αξιοποίνου, διότι τέτοιου είδους πράξεις δεν κατευθύνονται αντικειμενικά στην πραγμάτωση κάποιου αποδοκιμαζόμενου από το δίκαιο σκοπού³⁷¹. Τέτοιες πράξεις

³⁷⁰ Βλ. Έκθεση Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής ν. 3875/2010, Γενικές Παρατηρήσεις (σελ. 3), στην οποία διαπιστώνεται ότι η αποτελεσματική καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος διαπλέκεται με το ζήτημα της τιμώρησης των αξιολογικά ουδέτερων πράξεων συμμετοχής, δηλαδή εκείνων των πράξεων συνδρομής στην λειτουργία της εγκληματικής οργάνωσης, οι οποίες εκ πρώτης όψεως είναι κοινωνικά πρόσφορες, πλην όμως συμβάλλουν ουσιωδώς στην εύρυθμη λειτουργία και ευόδωση των σκοπών της οργάνωσης (π.χ. δικηγόροι, συμβολαιογράφοι, λογιστές, οι οποίοι παρέχουν τις υπηρεσίες τους στην οργάνωση σε μόνιμη και αποκλειστική βάση).

³⁷¹ *Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ II, σελ. 270. Πρβλ. *Καϊάφα*, ΠοινΧρ ΝΕ', σελ. 877, η οποία εντοπίζει το πρόβλημα των αξιολογικά ουδέτερων πράξεων στο άρθρο 187Α παρ. 6, δηλαδή σε πράξεις βοηθητικές της λειτουργίας μιας οργάνωσης (εν προκειμένω της τρομοκρατικής), οι οποίες έχουν αναχθεί σε αυτοτελή εγκλήματα, αλλά συνιστούν καθεαυτές πράξεις ουδέτερες από άποψη απαξίας (παροχή πληροφοριών, υλικών μέσων) μη συμβάλλουσες στην ύπαρξη της τρομοκρατικής ομάδας ή στην

είναι επί παραδείγματι η εκμίσθωση ενός διαμερίσματος σε μέλη μιας εγκληματικής οργάνωσης, τα οποία το χρησιμοποιούν ως κρησφύγετο (γιάφκα)³⁷², η πώληση ειδών καθημερινής ανάγκης (π.χ. τρόφιμα, φάρμακα) σε μέλη εγκληματικής οργάνωσης, η συμμετοχή κάποιου σε εκδηλώσεις, ομιλίες, εορταστικές συναθροίσεις συγκεκριμένου κόμματος που έχει χαρακτηριστεί και διώκεται ως εγκληματική οργάνωση³⁷³, η εργασία της γραμματέως, του μάγειρα ή του λογιστή μιας επιχείρησης ή ενός κόμματος που δρα ως εγκληματική οργάνωση³⁷⁴.

Αρχικά, πρέπει να σημειωθεί ότι η ιδιαιτερότητα που παρουσιάζει η προβληματική των αξιολογικά ουδέτερων πράξεων στο αξιόποιο πεδίο του άρθρου 187 ΠΚ, συνίσταται στο γεγονός ότι εν προκειμένω η «αξιολογικά ουδέτερη πράξη» αφορά όχι μόνο σε πράξεις συνέργειας αλλά και σε αυτουργικές πράξεις. Το πρόβλημα δηλαδή εντοπίζεται τόσο στις πράξεις που συνιστούν αυτουργικό τρόπο τέλεσης του εγκλήματος της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση, όσο και σε εκείνες που συνιστούν συμμετοχή εν στενή εννοία στην ένταξη ή το αυτουργικό έγκλημα της παρ. 2. Μάλιστα, για τις ανωτέρω αναφερθείσες πράξεις φαίνεται ότι συντρέχουν και οι τρεις ανωτέρω εκτεθείσες προϋποθέσεις για την κατάφαση αυτουργικής ευθύνης (ενίσχυση της εφοδιαστικής υποδομής, αμεσότητα, διάρκεια) είτε της συμμετοχικής (π.χ. έλλειψη του στοιχείου της διάρκειας), ώστε η απάντηση για το αν υπάρχει παρόλα αυτά ποινική ευθύνη πρέπει να αναζητηθεί αλλού³⁷⁵.

Σχετικά έχουν προταθεί διάφορες θεωρίες για τον περιορισμό του εύρους της τιμώρησης όσον αφορά αξιολογικά ουδέτερες πράξεις³⁷⁶. Κατά μια υποστηριζόμενη

ένταξη μελών σε αυτήν. Η ποινική ευθύνη του δράστη σε αυτές τις περιπτώσεις τείνει, κατά την *idia*, να συναχθεί από τον δόλο του.

³⁷² Εν προκειμένω (όπως και στις λοιπές πράξεις άλλωστε) συντρέχει και η προϋπόθεση της διευκολυντικής ή ενισχυτικής αιτιότητας. Βλ. *Μπιτζιλέκη*, Η συμμετοχική πράξη, σελ. 107.

³⁷³ Βλ. *Σατλάνη/Μαργαρίτη*, ΠοινΔικ 2013, σελ. 766 και την εκεί καταγραφή διαφόρων συμπεριφορών ως ενδείξεων ένταξης σε εγκληματική οργάνωση, από τις οποίες όμως άλλες συνιστούν αξιολογικά ουδέτερες πράξεις, άλλες δε όχι. Σε μεταγενέστερη μελέτη των *Μαργαρίτη/Χατζηιωάννου* (ΠοινΔικ 2014, σελ. 179) διαγιγνώσκεται πάντως κίνδυνος τιμώρησης του φρονήματος. Βλ. επίσης την εισαγγελική πρόταση στο βούλευμα του ΣυμβΕφΑθ 215/2015 (ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 300).

³⁷⁴ Βλ. *Λίβο*, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 314, υποσ. 29, ο οποίος, μάλλον λαμβάνοντας ως προϋπόθεση το ζητούμενο, ότι δηλαδή τέτοιες πράξεις είναι πράγματι αξιολογικά ουδέτερες (καίτοι εκδηλώνονται με άμεσο δόλο α' βαθμού), γράφει ότι: "Πράξεις αξιολογικώς ουδέτερες από κοινωνική άποψη [...] δεν στοιχειοθετούν «πράξεις μέλους» σε εγκληματική οργάνωση, ακόμα κι αν εκδηλώνονται με άμεσο δόλο α' βαθμού".

³⁷⁵ Πρβλ. *Λίβο*, ό.π., σελ. 314, ο οποίος υποστηρίζει ότι πρέπει να δοθεί έμφαση στο στοιχείο του δομημένου της οργάνωσης.

³⁷⁶ Βλ. περισσότερα εις *Μυλωνόπουλο*, ΓενΜ II, σελ. 270-275 (με περαιτέρω παραπομπές στην γερμανική βιβλιογραφία) και την διδακτορική διατριβή του *Κάβουρα*, Αξιολογικά ουδέτερες πράξεις συμμετοχής (2008). Βλ. επίσης *Schneider*, Neutrale Handlungen: Ein Oxymoron im Strafrecht? – Zu den Grenzlinien der Beihilfe, ΠοινΧρ ΝΔ', σελ. 854-856 και *Wohlers*, Hilfeleistung und erlaubtes

άποψη³⁷⁷, είναι δυνατή κατάφαση ποινικής ευθύνης για συνέργεια σε τέτοιες περιπτώσεις, εφόσον συντρέχουν οι εξής δύο προϋποθέσεις: α) αντικειμενικά, όταν χωρίς την κύρια πράξη η εκ πρώτης όψεως ουδέτερη πράξη στερείται παντελώς νοήματος (απαιτείται δηλαδή μια νοηματική σύνδεση με το έγκλημα³⁷⁸) και β) υποκειμενικά, όταν ο δράστης έχει άμεσο δόλο, είτε η εγκληματική τάση του δράστη είναι αντικειμενικά αναγνωρίσιμη. Αν δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές, τότε οδηγούμαστε στον αποκλεισμό του καταλογισμού στην αντικειμενική υπόσταση για την συμμετοχική πράξη³⁷⁹. Παρεμφερώς, προσάγεται ως αντικειμενικό κριτήριο η δημιουργία εκ μέρους του παρέχοντος την συνδρομή ενός δικαίως ανεπίτρεπτου κινδύνου για το προσβαλλόμενο έννομο αγαθό³⁸⁰, υποκειμενικά δε εξετάζεται η παράσταση της πραγματικότητας στον συγκεκριμένο δράστη, ο οποίος πιθανολογεί την επέλευση του εγκληματικού αποτελέσματος³⁸¹. Εφόσον λοιπόν η πράξη υπερβαίνει τα όρια του κοινωνικά ανεκτού (κριτήριο της κοινωνικής προσφορότητας), τότε ακόμα κι αν συντρέχει στο πρόσωπο του δράστη ενδεχόμενος δόλος, δεν υπέχει αυτός ποινική ευθύνη για συμμετοχή, αλλά ενδεχομένως μόνο για το έγκλημα της παρασιώπησης κακουργήματος (ΠΚ 232)³⁸². Κατ' άλλη άποψη η λύση σε αυτές τις περιπτώσεις πρέπει να αναζητηθεί στον δόλο του συμμετόχου: εφόσον ο «συμμέτοχος» υποψιάζεται ότι η συνδρομή του θα αξιοποιηθεί σε εγκληματική ενέργεια θα πρέπει (κατ' εφαρμογή της αρχής της εμπιστοσύνης που διέπει την κοινωνική συμβίωση) να αποκλειστεί η ύπαρξη αξιόποινης συνέργειας. Σε αυτήν την περίπτωση δεν υφίσταται αναγνωρίσιμη τάση προς διάπραξη εγκλήματος, με άλλα λόγια δεν υφίσταται ο αξιούμενος ενδεχόμενος δόλος στο πρόσωπο του δράστη. Αν αντίθετα, γνωρίζει θετικά ότι θα αξιοποιηθεί και αποδέχεται την πραγμάτωση του εγκλήματος υπάρχει αξιόποινη συνέργεια³⁸³.

Risiko – Zur Einschränkung der Strafbarkeit gemäß § 27 StGB, ΠοινΧρ Ν', σελ. 1019-1020 (καθώς και την απόφαση του BGH της 20.9.1999 – 5 StR 729/98, ΠοινΧρ Ν', σελ. 1018).

³⁷⁷ Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 272 με περαιτέρω παραπομπές στις θέσεις του Roxin.

³⁷⁸ Για την νοηματική σύνδεση ή εννοιολογικό σύνδεσμο-αναφορά [deliktischer Sinnbezug] της πράξης συνέργειας με την κύρια πράξη, βλ. Roxin, Σχετικά με τον λόγο τιμώρησης της συμμετοχής, Υπερ 1994, σελ. 16-19. Ο Μπιτζιλέκης (Η συμμετοχική πράξη, σελ. 112-118) κάνει παρεμφερώς λόγο για λειτουργική σύνδεση με την κύρια πράξη, η οποία υφίσταται όταν η συμμετοχική πράξη τελείται εξαιτίας και ενόψει της κύριας πράξης.

³⁷⁹ Έτσι Roxin, Υπερ 1994, σελ. 19-20.

³⁸⁰ Κάβουρας, ό.π., σελ. 222 επ. Η δημιουργία του κινδύνου αυτού εξαρτάται και από την φύση του αντικειμένου της παροχής (ό.π. σελ. 226-230).

³⁸¹ Κάβουρας, ό.π., σελ. 231 επ.

³⁸² Μυλωνόπουλος, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 272-274.

³⁸³ Ανδρουλάκης, ΓενΜ ΙΙ, σελ. 273-275. Πρβλ. τις θέσεις του Roxin (Υπερ 1994, σελ. 16-19), οι οποίες εκκινούν μεν από παρόμοια βάση (αναγωγή στον δόλο του συμμετόχου βάσει της αρχής της

Ειδικά για το συγκεκριμένο έγκλημα της συγκρότησης και ένταξης σε εγκληματική οργάνωση έχει υποστηριχθεί προσφάτως παρ' ημίν³⁸⁴ ότι είναι απαραίτητο να δοθεί έμφαση στο στοιχείο του δομημένου της οργάνωσης και να μην συνάγονται τεκμήρια δόλου και ενοχής από συμπεριφορές που εκ πρώτης όψεως συμβάλλουν στην λειτουργία μιας οργάνωσης (χωρίς να είναι δυνατόν να αποκλειστεί ποινική ευθύνη ελλείψει δόλου, ιδίως μετά την κατάργηση την ανάγκης συνδρομής στο πρόσωπο του δράστη άμεσου δόλου α' βαθμού ως προς την επιδίωξη των εγκλημάτων). Κατ' ακολουθία των ανωτέρω σκέψεων μπορεί να διατυπωθεί η θέση ότι δεν είναι αναγκαία η αναγωγή στον δόλο του δράστη των ανωτέρω αξιολογικά ουδέτερων πράξεων, αλλά ο αποκλεισμός της ποινικής ευθύνης συνάγεται ήδη από το γεγονός ότι το πρόσωπο π.χ. που εκμισθώνει ένα διαμέρισμα στην εγκληματική οργάνωση³⁸⁵ ή εκείνος που εργάζεται ως γραμματέας σε μια εγκληματική επιχείρηση ενεργεί στο πλαίσιο νομίμων καθηκόντων και δεν υπερβαίνει τα κοινωνικώς ανεκτά όρια με την δραστηριότητά του αυτήν³⁸⁶. Έτσι, δεν υπέχει ο πρώτος εξ αυτών ποινική ευθύνη για παροχή υλικών μέσων (ΠΚ 187 παρ. 2)³⁸⁷ και ο δεύτερος εξ αυτών ποινική ευθύνη για ένταξη σε εγκληματική οργάνωση (ΠΚ 187 παρ. 1).

Αναλόγως της υιοθετούμενης άποψης στην προβληματική των αξιολογικά ουδέτερων πράξεων και με βάση τα πραγματικά περιστατικά κάθε περίπτωσης, μόνο

εμπιστοσύνης), καταλήγουν δε σε διαφορετικό συμπέρασμα (στον αποκλεισμό του αντικειμενικού καταλογισμού).

³⁸⁴ *Λίβος*, ΠοινΧρ ΞΕ', σελ. 314. Σχετικό προβληματισμό, ειδικά για την συμμετοχή στο οργανωμένο έγκλημα και συγκεκριμένα για πράξεις που τελούνται εντός του πλαισίου της νόμιμης άσκησης κάποιας επαγγελματικής δραστηριότητας (π.χ. εργασία του επαγγελματία τεχνικού που εγκαθιστά σύστημα συναγερμού στο επιχειρησιακό κέντρο μιας εγκληματικής οργάνωσης), είχε διατυπώσει η *Καϊάφα*, εις ΤιμΤ Ανδρουλάκη, σελ. 297-298.

³⁸⁵ Στο παράδειγμα της εκμίσθωσης διαμερίσματος σε μέλος εγκληματικής (ή τρομοκρατικής) οργάνωσης για να χρησιμοποιηθεί ως κατοικία αυτού και της οικογένειάς του, παρότι ο δράστης γνωρίζει ότι είναι μέλος τέτοιας οργάνωσης, ο *Κάβουρας* καταλήγει ότι δεν δημιουργείται ένας δικαίως ανεπίτρεπτος κίνδυνος για έννομα αγαθά και άρα πρόκειται περί αξιολογικά ουδέτερης ενέργειας (ό.π., σελ. 269-270). Τούτο είναι κατά την άποψη του γράφοντος ορθό · ωστόσο η περίπτωση αυτή δεν ταυτίζεται με εκείνη κατά την οποία ο δράστης εκμισθώνει ένα διαμέρισμα σε μέλη μιας τέτοιας οργάνωσης, ενώ υπονιάζεται ότι θα χρησιμοποιηθεί, όχι ως κατοικία μιας οικογένειας, αλλά ως γιάφκα. Εν προκειμένω, φαίνεται να δημιουργείται πράγματι ένας δικαίως ανεπίτρεπτος κίνδυνος και η ευθύνη του δράστη να αποκλείεται μόνο μέσω αναγωγής στον δόλο του.

³⁸⁶ Βλ. *Werndl/Lickleder*, ZIS 12/2014, S. 654-655, οι οποίοι διαπιστώνουν ότι μια αξιολογικά ουδέτερη πράξη δύναται να συνιστά πράξη υποστήριξης τρομοκρατικής οργάνωσης, εξαιτίας και μόνο της συνδέσεώς της με ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, το οποίο τυγχάνει μέλος μιας τρομοκρατικής οργάνωσης. Έτσι όμως, υποστηρίζουν, η πρακτική σημασία της μη αξιόποινης προσέλκυσης συμπάθειας (*Sympathiewerbung*) θα ήταν μηδενική, εάν ο *extraneus* έπρεπε κάθε φορά να υπολογίζει ότι παρέχει υποστήριξη σε μια οργάνωση μέσω ενός μέλους της.

³⁸⁷ Εν προκειμένω πάντως, ήδη η απαίτηση συνδρομής του υποκειμενικού στοιχείου του αδίκου κατ' άρθρο ΠΚ 187 παρ. 2 θα αποκλείει στις περισσότερες των περιπτώσεων την ποινική ευθύνη του δράστη.

ad hoc μπορεί να κριθεί το ερώτημα εάν η εκάστοτε εξεταζόμενη συμπεριφορά συνιστά αξιολογικώς ουδέτερη πράξη ή αν αντίθετα εμπίπτει στο πεδίο της αξιόποινης συμμετοχής (ή εν προκειμένω της αξιόποινης αυτουργίας). Σε περιπτώσεις που ο παρέχων την συνδρομή δρα στο πλαίσιο μιας νόμιμη επαγγελματικής δραστηριότητας και με την πράξη του τυχαίνει να διευκολύνει/ενισχύει μια εγκληματική πράξη τρίτου, θα υπέχει ευθύνη για συνέργεια, μόνο όταν η συμπεριφορά του υπερβαίνει το επιτρεπτό από το νόμο πλαίσιο άσκησης της συγκεκριμένης δραστηριότητας ή όταν αυτός παραβιάζει συγκεκριμένα νομικά καθήκοντα³⁸⁸. Άρα, ο δικηγόρος που παρέχει σε μόνιμη και αποκλειστική βάση τις υπηρεσίες του σε μια εγκληματική οργάνωση, μπορεί να θεωρηθεί ότι καθιστά δυνατή και διευκολύνει την λειτουργία της οργάνωσης και γίνεται έτσι ο ίδιος τμήμα του εγκληματικού μηχανισμού, ο οποίος αδυνατεί να λειτουργήσει χωρίς την συμβολή του. Επομένως, η συμπεριφορά του υπερβαίνει τα κοινωνικώς ανεκτά όρια και αυξάνει τον κίνδυνο προσβολής του εννόμου αγαθού και δεν είναι για τον λόγο αυτόν ποινικά αδιάφορη³⁸⁹.

³⁸⁸ *Καϊάφα*, εις Μανωλεδάκη, ΠΔ-Επιτομή Γενικού Μέρους, σελ. 494-496 · *Μπιτζιλέκης*, Η συμμετοχική πράξη, σελ. 116-117.

³⁸⁹ *Μυλωνόπουλος*, ΓενΜ II σελ. 272.

V. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Η διερεύνηση των μορφών συμμετοχής (αυτουργικής και συμμετοχικής) στις εγκληματικές οργανώσεις αποτελεί ομολογουμένως δυσχερές έργο στο πλαίσιο της ερμηνείας και εφαρμογής του άρθρου 187 ΠΚ. Δεν φαίνεται ωστόσο να απασχολεί ιδιαίτερα την ελληνική νομολογία, καθώς η δίωξη και τυχόν καταδίκη για το έγκλημα του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ χωρεί αδιακρίτως για την αυτουργική παραβίαση της συγκεκριμένης ποινικής διάταξης. Η παρούσα μελέτη επεχείρησε να χαράξει τα όρια μεταξύ της αυτουργικής τέλεσης του εγκλήματος του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ και της συμμετοχικής τοιαύτης (ηθική αυτουργία και συνέργεια). Επίσης, διερευνήθηκε η φύση του εγκλήματος της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ καθώς και η δυνατότητα κατάφασης ευθύνης του δράστη για συμμετοχή εν στενή εννοία στο έγκλημα αυτό. Τέλος, εξετάστηκαν αναφερόμενα ζητήματα εκ της νομοθετικής ρύθμισης του αιτιώρητου της ψυχικής συνέργειας, αλλά και εκ των αξιολογικά ουδέτερων πράξεων στο πλαίσιο του άρθρου 187 ΠΚ. Τα πορίσματα δε της μελέτης μπορούν να συνοψιστούν ως ακολούθως.

- i. Η έννοια της εφοδιαστικής υποδομής αποτελεί το ουσιώδες διαφοροποιητικό στοιχείο (την *differentia specifica*) των εγκληματικών οργανώσεων του οργανωμένου εγκλήματος.
- ii. Το στοιχείο της εφοδιαστικής υποδομής είναι κεφαλαιώδες στην προσπάθεια εννοιολογικής σύλληψης της έννοιας του αυτουργού του εγκλήματος της παρ. 1 του άρθρου 187 ΠΚ και της οριοθέτησης του αξιόποινου αυτού από το αξιόποινο του αυτουργού του εγκλήματος της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ, όσο και από το αξιόποινο του εν στενή εννοία συμμετόχου στα εγκλήματα αυτά.
- iii. Το σημαντικότερο εκ των τριών εννοιολογικών στοιχείων της έννοιας της εγκληματικής οργάνωσης του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ (δομή, διάρκεια, τρία πρόσωπα) είναι το στοιχείο της δομής και σε αυτό πρέπει να προσανατολίζεται κάθε φορά η έρευνα για την επίλυση επιμέρους αναφερόμενων ζητημάτων.
- iv. Η δογματική μορφή του εγκλήματος στο πεδίο της υποκειμενικής υπόστασης μετεβλήθη με την τροποποίηση που επέφερε ο ν. 3875/2010 · πλέον αρκεί τα

μέλη της οργάνωσης να έχουν ενδεχόμενο δόλο ως προς την επιδίωξη των εγκλημάτων από την ίδια την οργάνωση.

- v. Η τυπική – αντικειμενική θεωρία περί συμμετοχής δεν μπορεί να δώσει ικανοποιητική απάντηση στο ερώτημα ποιος τελεί ως αυτουργός το έγκλημα της ένταξης σε εγκληματική οργάνωση · γι' αυτό είναι αναγκαίος ο εμπλουτισμός της θεωρίας αυτής με ουσιαστικά κριτήρια.
- vi. Το προτεινόμενο στην παρούσα μελέτη κριτήριο για την διάκριση αυτουργίας και συμμετοχής στο έγκλημα του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ είναι το κριτήριο της ενίσχυσης της εφοδιαστικής υποδομής της εγκληματικής οργάνωσης εκ μέρους του δράστη, με την προϋπόθεση ότι η ενίσχυση αυτή συντελείται άμεσα (χωρίς παρεμβολή τρίτου προσώπου) και με κάποια διάρκεια.
- vii. Εάν δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές (ενίσχυση της εφοδιαστικής υποδομής, αμεσότητα, διάρκεια) είναι δυνατή η κατάφαση ποινικής ευθύνης του δράστη για συμμετοχή εν στενή έννοια στην παραβίαση του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ (ηθική αυτουργία και συνέργεια).
- viii. Συμμέτοχος εν στενή έννοια στην παραβίαση του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ μπορεί να είναι μόνο extraneus και επομένως μεταξύ της αυτουργικής και της συμμετοχικής παραβίασης του άρθρου 187 παρ. 1 ΠΚ υφίσταται σχέση αλληλοαποκλεισμού ως προς το υποκείμενο τέλεσης.
- ix. Στην παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ τυποποιείται ως αυτουργικός τρόπος τέλεσης μια συμμετοχική πράξη (απλή συνέργεια στο έγκλημα της ένταξης).
- x. Μεταξύ της παρ. 2 και της παρ. 1 του άρθρου 187 ΠΚ υφίσταται σχέση αλληλοαποκλεισμού ως προς το υποκείμενο τέλεσης · αντίθετα μεταξύ της παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ και της συμμετοχής εν στενή έννοια στην παρ. 1 υφίσταται σχέση επικουρικότητας (της δεύτερης έναντι της πρώτης).
- xi. Στην παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ τυποποιείται η απόπειρα συμμετοχής, όπερ οδηγεί σε αποκλεισμό της μείωσης της ποινής κατ' άρθρο 83 ΠΚ.
- xii. Η τυποποίηση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς που περιγράφεται στην παρ. 2 του άρθρου 187 ΠΚ ως αυτοτελούς εγκλήματος δεν αντιβαίνει στην αρχή της αναλογικότητας.

- xiii. Είναι δυνατή συμμετοχή εν στενή εννοία (ηθική αυτουργία και συνέργεια) στο άρθρο 187 παρ. 2 ΠΚ.
- xiv. Η διάταξη περί του ατιμώρητου της ψυχικής συνέργειας εμφανίζει ορισμένα προβλήματα στην εφαρμογή της.
- xv. Η προβληματική των αξιολογικά ουδέτερων πράξεων εμφανίζεται με ιδιαίτερη ένταση στο πλαίσιο του άρθρου 187 ΠΚ.
- xvi. Το ερώτημα αν οι θέσεις της παρούσης μελέτης μπορούν να ισχύσουν *mutatis mutandis* και σε άλλα είδη εγκληματικών οργανώσεων εκτός του οργανωμένου εγκλήματος (π.χ. τρομοκρατικές οργανώσεις) παραμένει ανοικτό.

VI. Βιβλιογραφία

Ελληνική

Εγχειρίδια, Μονογραφίες, Συλλογικά Έργα

Αναγνωστόπουλος Αθανάσιος, Η έμμεση αυτουργία, Εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2007

Ανδρουλάκης Νικόλαος, Ποινικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Τόμοι Ι και ΙΙ, Εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2006

Γάφος Ηλίας, Συμμετοχή εις το έγκλημα, Εκδ. Τζάκα, Αθήνα, 1937

Κάβουρας Γεώργιος, Αξιολογικά ουδέτερες πράξεις συμμετοχής, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2008

Κοτσαλής Λεωνίδας, Ποινικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Τόμοι Ι και ΙΙ, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2005

Κωνσταντινίδης Κωνσταντίνος, Σύστασις και Συμμορία (Άρθρον 187 ΠΚ), Θεσσαλονίκη, 1978

Κωστάρας Αλέξανδρος, Ποινικό Δίκαιο Επιτομή Ειδικού Μέρους (Άρθρα 134 – 410 ΠΚ), Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2014

Λίβος Νικόλαος, Οργανωμένο Έγκλημα & Ειδικές Ανακριτικές Πράξεις, Τόμος Ι: Δογματική του οργανωμένου εγκλήματος, Εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, 2007

Μανωλεδάκης Ιωάννης, Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του ποινικού δικαίου, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1998

Ο ίδιος, Ασφάλεια και Ελευθερία, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2002

Ο ίδιος, Ποινικό Δίκαιο – Γενική Θεωρία, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2004

Ο ίδιος, Επιβουλή της δημοσίας τάξης, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1990

Ο ίδιος, Ποινικό Δίκαιο, Επιτομή Γενικού Μέρους, ζ' έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, 2005

Μανωλεδάκης Ι. – Χαραλαμπίδης Α. (επιμ.), Προβλήματα της συμμετοχής στο έγκλημα, Εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1998

Μαργαρίτης Μιχαήλ – Μαργαρίτη Άντα, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία - Εφαρμογή, 3^η έκδοση, Εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2014

Μπιτζιλέκης Νικόλαος, Η συμμετοχική πράξη, Δογματική θεμελίωση του φαινομένου της συμμετοχής και τον παρακολουθηματικό χαρακτήρα της, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1990

Μπουρμάς Γεώργιος, Ιδιόχειρα εγκλήματα – Δογματική ανάλυση των περιπτώσεων αποκλεισμού της έμμεσης αυτουργίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2009

Μυλωνόπουλος Χρίστος, Ποινικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Τόμοι I και II, Εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2007

Ριζάβα Φωτεινή, Οργανωμένο έγκλημα, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012

Σταθόπουλος Μιχαήλ, Μελέτες I, Γενική Θεωρία του Δικαίου, Ανθρώπινα Δικαιώματα, Δικαστική εξουσία και Σύνταγμα, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2007

Χαραλαμπίκης Αριστοτέλης, Η έμμεση αυτουργία – Σκέψεις σε βασικά προβλήματα συμμετοχής στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, Εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1988

Χαραλαμπίκης Αριστοτέλης, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τόμος Πρώτος (άρθρα 1-206), Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

Χωραφάς Νικόλαος, Ποινικόν Δίκαιον (επιμ. Κ. Σταμάτη), Αθήνα, 1978

Συστηματική Ερμηνεία του Ποινικού Κώδικα (επιμ. Δ. Σπινέλλης), Εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2005

Το Οργανωμένο Έγκλημα από τη Σκοπιά του Ποινικού Δικαίου, Πρακτικά του Ζ' Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου, Εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2000

Άρθρα, Μελέτες

Δημάκης Αλέξανδρος, Η εφαρμογή της αρχής nullum crimen nulla poena sine lege praevia στα διαρκή εγκλήματα, Επί του προβλήματος της «αναδρομικής» εφαρμογής του αρ. 187 παρ. 1 Π.Κ., εις ΤιμΤ *Νικολάου Ανδρουλάκη*, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2003, σελ. 107

Δημητράτος Νικόλαος, Οργανωμένο έγκλημα: θεωρητική προσέγγιση ενός κοινωνικού και ποινικού προβλήματος, ΠοινΧρ ΜΘ΄ (1999), σελ. 299

Ζαχαρής Ευάγγελος, Σύγχρονες μορφές εγκληματικότητας, ΠοινΧρ ΝΕ΄ (2005), σελ. 481

Καϊάφα – Γκμπάντι Μαρία, Η έννοια του οργανωμένου εγκλήματος στην ΕΕ – Το ποινικό δίκαιο μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας των πολιτών, εις Τιμητικό Τόμο *Νικολάου Ανδρουλάκη*, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2003, σελ. 271 [= ΠοινΔικ 2003, σελ. 538]

Η ίδια, Ο νόμος για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και την τρομοκρατία και οι δηλώσεις πίστης στο Σύνταγμα, ΠοινΔικ 2004, σελ. 836

Η ίδια, Προς μια νέα οριοθέτηση του αξιοποίνου του οργανωμένου εγκλήματος στην Ε.Ε. – Η σημασία της για την εθνική μας έννομη τάξη, ΠοινΔικ 2005, σελ. 1435

Η ίδια, Η οριοθέτηση του αξιοποίνου της τρομοκρατίας και οι προκλήσεις για ένα δικαιοκρατούμενο ποινικό δίκαιο, ΠοινΧρ ΝΕ΄ (2005), σελ. 865

Κοτσαλής Λεωνίδα, Περιπτώσεις πολυπροσώπου τελέσεως εγκλημάτων, εις ΜΝΗΜΗ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκια - Τόμος Ι, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1986, σελ. 61

Κριθαράς Θεόδωρος, Εννοιολόγηση του οργανωμένου εγκλήματος, ΠοινΔικ 2005, σελ. 892

Λίβος Νικόλαος, Ζητήματα ερμηνείας του άρθρου 187 Π.Κ. - Με αφορμή το υπ' αριθμ. 215/2015 Βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Αθηνών, ΠοινΧρ ΞΕ΄ (2015), σελ. 310

Ο ίδιος, Το πρόβλημα της ασφάλειας και η ασφάλεια ως πρόβλημα: Το παράδειγμα του Ποινικού Δικαίου, εις Δημοκρατία – Ελευθερία – Ασφάλεια, Τιμητικός Τόμος *Ιωάννη Μανωλεδάκη Ι*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005, σελ. 185

Ο ίδιος, Τα «εγκλήματα επιχειρήσεως» στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, εις ΜΝΗΜΗ Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκια - Τόμος Ι, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1986, σελ. 281

Μαργαρίτης Λάμπρος, Εγκληματική Οργάνωση (: άρθρο 187 ΠΚ): Χαρακτήρας του εγκλήματος ως διαρκούς ή στιγμιαίου – Εκκρεμοδικία, ΠοινΔικ 2005, σελ. 1429

Μαργαρίτης Λάμπρος / Χατζηιωάννου Κωνσταντίνος, Εγκληματικές οργανώσεις και πολιτικά κόμματα, ΠοινΔικ 2014, σελ. 169

Μοροζίνης Ιωάννης, Η άμεση συνέργεια ως περιττή μορφή συμμετοχής de lege lata – Προς μια ουσιαστική αντικειμενική θεμελίωση της συναυτουργίας, ΠοινΧρ ΞΓ΄ (2013), σελ. 409

Μυλωνόπουλος Χρίστος, Ο ν. 2928/2001 για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων, ΠοινΛογ 2001, σελ. 793

Παπαχαράλαμπος Χάρης, Το σχέδιο του Υπουργείου Δικαιοσύνης για το οργανωμένο έγκλημα: «aberration ictus» με ανυπολόγιστες «παράπλευρες ζημιές», ΠοινΔικ 2001, σελ. 285

Ο ίδιος, Οργανωμένο έγκλημα και συνωμοτική ευθύνη στο Κυπριακό Ποινικό Δίκαιο, εις Έγκλημα, Κράτος και Ποινική Δικαιοσύνη – Σύγχρονα Ζητήματα Ποινικού Δικαίου & Εγκληματολογίας (επιμ. Δήμητρα Σορβατζιώτη), Εκδόσεις Πανεπιστημίου Λευκωσίας, 2016, σελ. 200

Σατλάνης Χρήστος / Μαργαρίτης Λάμπρος, Είναι δυνατή η θεώρηση ενός πολιτικού κόμματος ή μιας πολιτικής οργάνωσης ως εγκληματικής οργάνωσης;, ΠοινΔικ 2013, σελ. 761

Συμεωνίδου – Καστανίδου Ελισάβετ, Ο Ν 2928/2001 «για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων», ΠοινΔικ 2001, σελ. 694

Η ίδια, Ο ορισμός της τρομοκρατίας, ΠοινΔικ 2002, σελ. 59

Η ίδια, Οι πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος, ΠοινΔικ 2004, σελ. 191

Η ίδια, Ο νόμος για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας – Βασικά χαρακτηριστικά και πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση, ΠοινΔικ 2004, σελ. 773

Η ίδια, Το τρομοκρατικό έγκλημα: Οι ρυθμίσεις του Ν 3251/2004 και η σημασία τους στα πλαίσια του ποινικού μας συστήματος, ΝοΒ 2005, σελ. 623

Η ίδια, Για ένα νέο ορισμό του οργανωμένου εγκλήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΠοινΧρ ΝΣΤ΄ (2006), σελ. 865

Η ίδια, Παρατηρήσεις στο υπ' αριθμ. 93/2006 βούλευμα του ΣυμβΕφΘεσ, ΠοινΔικ 2006, σελ. 417

Τζαννετής Αριστομένης, Η έννοια της εγκληματικής οργάνωσης κατά το νέο άρθρο 187 ΠΚ, ΠοινΧρ ΝΑ' (2001), σελ. 1016

Ο ίδιος, Η προβληματική της απόπειρας στην έμμεση αυτουργία (Συμβολή στην αποσαφήνιση της δογματικής υφής της έμμεσης αυτουργίας και του λόγου τιμώρησης της απόπειρας), ΠοινΧρ ΜΑ' (1991), σελ. 1073

Τσάκος Νικόλαος, Εγκληματική Οργάνωση, Αρμ 2014, σελ. 1647

Χαραλαμπίκης Αριστοτέλης, Οι πρόσφατες εξελίξεις της δογματικής της συμμετοχής στο Ποινικό Δίκαιο, ΠοινΧρ Μ' (1990), σελ. 1073

Ο ίδιος, Η Ψυχική Συνέργεια – Οριακό σημείο του αξιοποίνου – Ταυτόχρονα μια συμβολή στην αιτιότητα της συνέργειας και στη συνέργεια με παράλειψη, εις ΤιμΤ Άννας Μπενάκη – Ψαρούδα, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2008, σελ. 685 [= ΠοινΧρ ΝΗ' (2008), σελ. 673]

Ο ίδιος, Η συμμετοχή στα ιδιαίτερα και στα ιδιόχειρα εγκλήματα, ΠοινΧρ ΞΣΤ' (2016), σελ. 167

Χλούπης Γεώργιος, Εννοιολογική οριοθέτηση της εννοίας του οργανωμένου εγκλήματος, ΠοινΔικ 1999, σελ. 1027

Χριστόπουλος Αριστομένης, Διαχρονική επισκόπηση της έννοιας και των μέτρων αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος εξ επόψεως ουσιαστικού ποινικού δικαίου σε επίπεδο διεθνούς, ευρωπαϊκής και εσωτερικής δικαιοταξίας και τα χαρακτηριστικά του στοιχεία υπό το πρίσμα της ελληνικής νομολογίας, ΠοινΔικ 2014, σελ. 65

Χωραφάς Νικόλαος, Η αυτουργία κατά τον νέον Ποινικόν Κώδικα, ΠοινΧρ Α' (1951), σελ. 11

Ο ίδιος, Περί συναυτουργίας κατά τον νέον Ποινικόν Κώδικα, ΠοινΧρ Α' (1951), σελ. 105

Ψαρούδα – Μπενάκη Άννα, Η υπό του ελληνικού ποινικού κώδικος κα της επιστήμης αντιμετώπισης των προβλημάτων της συμμετοχής εις το έγκλημα, ΠοινΧρ ΙΑ΄ (1961), σελ. 8 και 177

Roxin Claus, Σχετικά με τον λόγο τιμώρησης της συμμετοχής (απόδοση στα ελληνικά: Δ. Συμεωνίδης), Υπερ 1994, σελ. 3

Schneider Hendrik, Neutrale Handlungen: Ein Oxymoron im Strafrecht? – Zu den Grenzlinien der Beihilfe [Ουδέτερες ενέργειες: Ένα οξύμωρο του Ποινικού Δικαίου; - Σχετικά με την οριοθετική γραμμή της συνέργειας (επιμέλεια: Κ. Βαθιώτης)], NStZ 2004, σελ. 312-318 [= ΠοινΧρ ΝΔ΄ (2004), σελ. 854]

Wohlens Wolfgang, Hilfeleistung und erlaubtes Risiko – Zur Einschränkung der Strafbarkeit gemäß § 27 StGB [Παροχή βοήθειας και επιτρεπόμενη κινδυνώδης δράση – επί του περιορισμού του αξιοποιίνου κατ’ άρθρο 27 γερμΠΚ (επιμέλεια: Κ. Βαθιώτης)], NStZ 2000, σελ. 169-174 [=ΠοινΧρ Ν΄ (2000), σελ. 1019]

Ξενόγλωσση

Bader Markus, Der Straftatbestand der Unterstützung einer terroristischen Vereinigung im Lichte aktueller Rechtsprechung des BGH, NStZ 2007, S. 618

Flemming Sandra/ Reinbacher Tobias, “Die unausgeführte Bande” – Zur Vorfeldstrafbarkeit bei Bandendelikten, NStZ 2013, S. 136

Fischer Thomas, Strafgesetzbuch und Nebengesetze, 58. Auflage, Verlag C.H. Beck, München, 2011

Joecks/Miebach (Hrsg.), Münchener Kommentar, Band 2/2, Verlag C. H. Beck, München, 2005

Kindhäuser/Neumann/Paeffgen (Hrsg.), Nomos Kommentar, 3. Auflage, Band 1., Nomos, 2009

Lackner/Kühl, Strafgesetzbuch Kommentar, 26. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2007

Laufhütte/Rissing-van Saan/Tiedemann (Hrsg.), Strafgesetzbuch Leipziger Kommentar, 12. Auflage, 5. Band - §§110 bis 145d, De Gruyter Recht, Berlin, 2009

Rebmann, Inhalt und Grenzen des Straftatbestands – “Werben für eine terroristische Vereinigung” nach § 129a StGB, NStZ 1981, S. 457

Roxin Claus, Täterschaft und Tatherrschaft, 8. Auflage, De Gruyter Recht, Berlin, 2006

Schönke/Schröder, Strafgesetzbuch Kommentar, 28. Auflage, Verlag C.H. Beck, 2010

Schroeder Friedrich-Cristian, Vereinigung, Bande, Gruppe & Co., Die organisationsbezogenen Straftatbestände des deutschen Strafgesetzbuchs, Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik (ZIS) 2014, S. 389

Werndl Monika / Lickleder Andreas, Entscheidungsbesprechung - Zur Auslegung des “Unterstützens” einer terroristischen Vereinigung durch Sympathiewerbung über ein Mitglied, Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik (ZIS) 2014, S. 644

Wolter, Systematischer Kommentar zum Strafgesetzbuch, Band III § 123-211 StGB, 8. Auflage, 2012, Carl Heymanns Verlag

Διαδικτυακές Πηγές

Οι Αιτιολογικές Εκθέσεις και οι Εκθέσεις της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής που αναφέρθηκαν στην παρούσα εργασία είναι διαθέσιμες στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα της Βουλής (<http://www.hellenicparliament.gr>).

Οι αποφάσεις του Γερμανικού Ανωτάτου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου (Bundesgerichtshof) είναι διαθέσιμες στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα του δικαστηρίου (<http://www.bundesgerichtshof.de>).

Τα διεθνή και ευρωπαϊκά νομοθετικά κείμενα είναι προσπελάσιμα διαδικτυακά στις αντίστοιχες ιστοσελίδες του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.